

de fruites, perquè havien deixat passar partides de fruita que no complien les condicions marcades, la qual cosa havia provocat que algunes partides arribessin en males condicions als mercats internacionals.⁸⁶

Aquesta primera campanya d'exportació de fruita havia servit d'experiència, gràcies a ella es va poder constatar les mancances de la producció fruítera catalana, les deficiències de l'organització del sistema d'exportació i la resposta dels pagesos exportadors. Calien encara fer moltes coses per resoldre els problemes dels fructicultors catalans, Lluís Pascual apuntava que calia: racionalitzar el conreu dels arbres fruíters, evitar el frau en les partides de fruites, fomentar l'associacionisme per introduir les fruites catalanes en mercats estrangers, emmagatzemar en cambres frigorífiques la fruita en els moments de màxima producció, estudiar i conèixer els mercats on anava destinada la fruita, trametre directament la fruita des de Catalunya sense esperar que la vinguessin a comprar i, finalment, remarcava que era necessària la protecció de l'Estat.⁸⁷

El nou sistema d'exportacions de productes agrícoles, posat en pràctica des de finals de 1936, havia estat l'inici d'una col·laboració entre el Departament d'Agricultura i els agricultors de productes destinats a l'exportació. Els sindicats agrícoles d'algunes comarques, ja feia anys que havien portat a terme experiències similars, però per primera vegada els organismes oficials intervenien per tal de garantir la bona qualitat dels productes destinats a l'exportació. A Catalunya s'havia posat en pràctica per primera vegada l'acció tutelar de l'administració pública en l'exportació de productes agrícoles, copiant una pràctica que realitzaven alguns països amb una agricultura destinada a l'exportació.

6. Els Serveis Tècnics d'Agricultura

6.1. L'ampliació dels serveis tècnics agrícoles oficials

El procés d'intervenció d'organismes públics en l'agricultura catalana va culminar durant els anys de la Guerra Civil. A partir del juliol de 1936, el Departament d'Agricultura va incrementar considerablement el nombre de serveis tècnics agrícoles de caràcter oficial, amb la intenció de cobrir totes les demandes d'assessorament tècnic que generava el model

⁸⁶Així s'expressava Lluís Pascual i Roca, cap de la secció d'standard, estudi d'aconduïment i control d'exportacions en un informe del 7-6-1937 adreçat al conseller d'agricultura. ASTA (sense classificar).

⁸⁷Lluís PASCUAL, "L'exportació estandaritzada de fruita...", *Op. cit.*, p. 15-17.

d'organització agrària que va intentar implantar. Mai abans, cap organisme públic havia creat uns mecanismes d'intervenció en l'agricultura catalana tan importants.

L'ampliació dels serveis tècnics agrícoles oficials era només la conseqüència lògica de la política seguida per les institucions catalanes des de principis de segle, finalment, la nova conjuntura va permetre crear uns amplis serveis tècnics agrícoles. L'existència d'una guerra, va fer encara més necessari a la Generalitat de dirigir i controlar la producció agrària, perquè calia assegurar el proveïment d'aliments de la població, però l'intervencionisme de la Generalitat no era conjuntural, no responia només a aquell moment bèl·lic, sinó que era el resultat de la necessitat d'intervenció oficial que necessitava l'agricultura catalana pel seu desenvolupament.

Els antics Serveis Tècnics d'Agricultura eren limitats, no podien satisfer l'ampli ventall d'intervencions que calia portar a terme, per això, moltes de les funcions que fins aquells moments havien realitzat van ser traspassades a nous organismes creats dintre del Departament d'Agricultura. Un cas seria el de la promoció del sindicalisme agrari, que en temps de la Mancomunitat se n'encarregava el servei d'Acció Social Agrària i en aquells moments era competència del Servei de Cooperació Agrícola. Algunes seccions, que per tractar alguns aspectes especials, sempre havien tingut un funcionament força autònom, com les de ramaderia i boscos, van deixar la tutela dels Serveis Tècnics d'Agricultura.

Les necessitats urgents, que en matèria d'intervenció tècnica al camp, va provocar el moviment revolucionari i la guerra, van fer créixer l'activitat dels Serveis Tècnics d'Agricultura. Va caldre dedicar-se a noves activitats i adscriure més personal a les diferents seccions que formaven part dels Serveis Tècnics d'Agricultura. La tasca acumulada d'ordre tècnic, governatiu i administratiu era molt voluminosa, la qual cosa va obligar a unificar els criteris amb què eren gestionades les diverses seccions que formaven els Serveis Tècnics d'Agricultura.⁸⁸ Els caps de les seccions especialitzades eren els responsables de la tasca que portaven a terme directament o pels companys adjunts a la secció. A part del treball normal de cada secció i de les iniciatives pròpies, els caps de secció havien de realitzar els treballs que els hi fossin encarregats pel cap dels Serveis Tècnics d'Agricultura, el qual havia d'estar al corrent i autoritzar la tasca de les diverses seccions.

El nombre de personal adscrit als Serveis Tècnics d'Agricultura va créixer espectacularment. El Departament d'Agricultura va mobilitzar els enginyers i pèrits agrícoles

⁸⁸ASTA, Resolució de Eduard Simó, cap dels Serveis Tècnics d'Agricultura, 16-7-1937.

catalans, amb la finalitat d'atendre els nombrosos treballs que havien de portar a terme els Serveis Tècnics d'Agricultura. Totes les persones que tenien un títol professional agrícola, havien de contactar amb els Serveis Tècnics d'Agricultura on, segons les seves circumstàncies personals i especialiat agrícola, se'ls hi encomanarien treballs de tipus tècnic.⁸⁹ La direcció dels Serveis Tècnics d'Agricultura va continuar en mans d'Edurad Simó, mentre que Ferran Balet n'era el secretari tècnic. També es van mantenir en els seus llocs a tots els caps de les seccions que formaven els Serveis Tècnics d'Agricultura.

A més dels funcionaris que ja treballaven als Serveis Tècnics d'Agricultura normalment, uns deu tècnics, durant els anys de la guerra van desenvolupar tasques relacionades amb aquells serveis 63 tècnics més, també un petit grup de persones va realitzar tasques eventuais per encàrrec dels Serveis Tècnics d'Agricultura.⁹⁰ Algunes d'aquestes persones ja havien estat col·laboradors habituals dels Serveis Tècnics d'Agricultura abans de l'esclat de la guerra, però la majoria era la primera vegada que treballaven per un organisme oficial. Aproximadament la meitat dels tècnics que van col·laborar amb els Serveis Tècnics d'Agricultura havien estudiat a l'Escola Superior i l'Escola Mitjana d'Agricultura, però també hi havia personal que havia estudiat en altres escoles o no tenia títols acadèmics.

De forma majoritària, el personal dels Serveis Tècnics d'Agricultura es va mantenir en els seus llocs, al costat del govern de la Generalitat, es van produir alguns casos de deserció però van ser l'excepció que confirma la norma. Sota la direcció d'homes que ja feia anys que treballaven dins de serveis de caràcter oficial, el nou personal va ampliar la capacitat de treball dels Serveis Tècnics d'Agricultura, els quals van tenir treballant durant aquells anys el major nombre de persones que mai havien tingut.

Mentre els Serveis Tècnics d'Agricultura augmentaven les seves funcions, des de sectors anarquistes es va començar a organitzar uns serveis agrícoles al marge de la Generalitat. Els anarquistes criticaven els tècnics agrícoles de la Generalitat, perquè deien que "volen resoldre els problemes del camp asseguts prop de la taula i sense sortir de l'oficina."⁹¹ Amb la intenció de tenir uns serveis tècnics agrícoles propis, la CNT catalana va fomentar la creació de camps experimentals i de laboratoris. Volien que els sindicats i les

⁸⁹Vegeu Ordre 19-9-1936, ANC, Lligall R-107/186.

⁹⁰Aquest nombre ha estat calculat a partir dels fulls de salaris i dietes dels Serveis Tècnics d'Agricultura, vegeu ANC, Lligalls, R-257/2 (1937) i R-540/3 (1938).

⁹¹B. JUSCAFRESA, "Precisen camps experimentals i d'aclimatació" a *Campo*, 3-4-1937, núm. 9, p. 1.

col·lectivitats agrícoles assumissin la qüestió de l'assessorament tècnic de l'agricultura, sense necessitat de la intevenció d'organismes oficials de la Generalitat o de l'Estat.

Els serveis tècnics agrícoles que va organitzar la CNT van ser molt reduïts. L'abril de 1937, a la Col·lectivitat Renaixement, de la població de Tremp, van organitzar un camp experimental i, a més, tenien la intenció d'organitzar-ne un altre a la comarca de la Cerdanya. El 2 de setembre de 1937 van inaugurar al Masnou el Laboratori Confederal d'Experimentacions, situat en una finca incautada. Estava previst d'organitzar nou seccions dins el laboratori, que estarien dirigits per les següents persones: Josep Comas i Solà (meteorologia, sismografia i climatologia), German Royo (microbiologia), Joan Homedes (avicultura i veterinària), Josep M. Valls (agricultura), Cristòfor Mestre i Lluís Enríquez i Cabré (enologia), Lluís Vié (física), Antoni Ochoa de Retama i Idelfons Bañolas (mecànica), Capella Perich i Manuel Carceller (química), Albert Carsi (geologia).⁹²

Per poder organitzar el Laboratori Confederal d'Experimentacions, la CNT va reunir a un conjunt d'experts en diverses matèries que afectaven l'agricultura, alguns dels quals tenien un gran prestigi. No sembla que alguns d'ells van col·laborar amb la CNT per convicció, no creiem que fossin partidaris de acabar amb uns organismes oficials en els que precisament havien treballat la major part de a seva vida. La participació en el Laboratori Confederal d'Experimentacions d'homes com Cristòfor Mestre, Joan Homedes o Josep M. Valls, s'ha d'entendre més per la seva adaptació a les circumstàncies, com que havien quedat despenjats dels organismes agrícoles de la Generalitat, es van integrar en aquesta experiència fugaç.

Els centres experimentals promoguts per la CNT van tenir poca volada, van ser els Serveis Tècnics d'Agricultura els que, amb una experiència acumulada a través dels anys, van afrontar la tasca d'oferir serveis tècnics als agricultors catalans. El Departament d'Agricultura va reorganitzar els serveis tècnics que disposava, creant nous organismes i mobilitzant un gran nombre de personal, per tal de cobrir les necessitats tècniques de l'agricultura catalana. El resultat de l'ampliació dels serveis tècnics agrícoles oficials, va ser el de disposar d'una estructura a la que mai no havien arribat cap altre òrgan de poder català, però circumstància de perdre la guerra va condicionar el poc abast que va van tenir aquells serveis.

⁹²"Laboratorio Técnico de Experimentación" a *Campo*, 10-7-1937, núm. 20, pp. 8-5.

6.2. El Servei de Viticultura i Enologia

A partir de l'esclat de la guerra i la revolució, per tal d'assegurar la producció vinícola catalana, el Servei de Viticultura i Enologia va intensificar la seva intervenció tècnica. Extenent una pràctica que abans només afectava un conjunt limitat de cellers cooperatius, tècnics sota el control del Servei de Viticultura i Enologia van dirigir el procés de vinificació de la major part de cellers cooperatius que hi havia a Catalunya. El Servei de Viticultura i Enologia va cobrir pràcticament totes les necessitats d'assessorament tècnic dels cellers cooperatius.

Llorenç Badell i Lluís Guitart van continuar exercint, respectivament, els càrrecs de cap i ajudant del Servei de Viticultura i Enologia. Però, tal com era tradicional, per poder realitzar les campanyes de vinificació dels cellers cooperatius van comptar amb la col·laboració de personal temporal, que eren enginyers agrícoles de l'Escola Superior d'Agricultura. L'any 1936, per primera vegada, el Servei de Viticultura i Enologia també va tenir a la seva disposició quatre tècnics de les estacions enològiques de Vilafranca i Reus. En total van ser una quinzena els tècnics que es van encarregar de dirigir el procés de vinificació dels cellers cooperatius catalans. Encara que no van ser suficients, mai abans un organisme oficial havia emprat tants tècnics per dirigir la vinificació en els cellers cooperatius catalans.

Tots els cellers cooperatius, segons Decret del 27 d'agost de 1936, podien sol·licitar al Servei de Viticultura i Enologia ajut tècnic per tal d'elaborar el vi. L'ajut, que era totalment gratuït, només estava condicionat a les disponibilitats de personal per atendre les demandes que hi havia. En la campanya de vinificació de l'any 1936, el Servei de Viticultura i Enologia es va volcar per atendre les nombroses demandes, les quals venien derivades de la defectuosa qualitat de la verema d'aquell any.⁹³

Per millorar l'eficiència del treball, tenint en compte l'experiència d'altres anys, el Servei de Viticultura i Enologia va crear dos grups de tècnics, cada grup estava dividit en dues seccions. Cada una de les quatre seccions es va ocupar d'una zona vinícola, més o menys extensa, segons la quantitat de cellers cooperatius que hi hagués a la zona. Per coordinar el treball, Lluís Guitart es va establir a Falset, des d'on dirigia les seccions de tècnics que s'ocupaven del Priorat i les seves comarques circumdants. A Falset també hi havia Antoni Quixal, professor de l'Escola Superior d'Agricultura, que s'ocupava de les anàlisis de les

⁹³ASTA, Informe núm. 1805, de 1936.

mostres de vi. Els tècnics que s'ocupaven de les comarques del centre i nord de Catalunya (Vallès, Anoia, Bages, Empordà) eren dirigits directament des de Barcelona per Llorenç Badell.

Des de Falset, Lluís Guitart informava de la marxa de la campanya de vinificació al cap del Servei de Viticultura i Enologia, Llorenç Badell. Lluís Guitart deia, en relació a anys anteriors, com que en els pobles de la zona la collita havia estat "col·lectivitzada", el nombre de càrregues que els tècnics del Servei de Viticultura i Enologia havien d'elaborar era molt més elevat.⁹⁴ Explicava que en la majoria de pobles el vi no cabia al celler cooperatiu, calia voltar per tot el poble per controlar la marxa de les vinificacions, la qual cosa dificultava les operacions d'elaboració del vi. A causa de l'enorme quantitat de treball que tenien els tècnics desplaçats a la zona, Lluís Guitart lamentava no poder controlar la vinificació en pobles més allunyats de Falset, pensava anar-hi més tard per veure com havia anat la verema. La campanya de 1936 va ser molt més intensa que en anys anteriors, aquests són els resultats:

Campanya de vinificació de 1936
BARCELONA

Població	Direcció	Cooperació	Quilos de raïm	Hectòlitres de vi
Arboç del Penedès	Total	Parcial	917.883	6.600
Alella*	Parcial	Parcial	68.799	522
Artés*	Total	Total	866.448	6.450
Avinyonet del Penedès	Total	Total	451.400	3.429
Banyeres del Penedès	Total	Total	474.268	2.608
La Bleda del Penedès	Total	Total	110.160	744
Barberà del Vallès	Total	Total	550.780	4.236
Les Cabanyes*	Total	Total	583.096	4.012
La Granada*	Total	Total	1.101.680	8.183
La Gornal del Penedès	Total	Total	204.608	1.466
Llorenç del Penedès*	Total	Total	570.000	3.891
Martorell	Total	Total	1.785.736	13.500
Pla del Penedès*	Parcial	Parcial	478.876	3.638
Ripollet*	Parcial	Total	1.194.645	9.079
Rubí*	Total	Parcial	1.907.000	14.669
Salelles*	Parcial	Total	572.838	4.406
St Cugat del Vallès*	Total	Parcial	961.615	7.397
Santpedor*	Parcial	Total	1.058.260	8.147
Viladecavalls	Parcial	Parcial	23.937	184
Vilafranca Penedès*	Total	Parcial	776.685	5.228
	T=14	T=12		
TOTALS	P=6	P=8	14.658.714	108.389

⁹⁴ASTA, carta signada per Lluís Guitart a Falset el 9-10-1936.

GIRONA

Població	Direcció	Cooperació	Quilos de raïm	Hectòlitres de vi
Agullana	Total	Parcial	239.375	1.722
Boadella	Total	Parcial	27.750	198
Campmany*	Parcial	Parcial	130.200	930
Cantallops	Total	Parcial	113.625	811
Les Escaules	Total	Parcial	8.000	57
Espolla*	Total	Total	762.500	5.485
Garriguella*	Total	Parcial	365.625	2.630
La Jonquera	Parcial	Total	11.200	80
Llançà	Parcial	Parcial	647.875	4.660
Llers	Total	Parcial	125.000	892
Mollet de Peralada	Total	Total	252.500	1.097
Pau*	Total	Total	246.875	1.776
Pont de Molins*	Total	Parcial	228.750	1.633
El Port de la Selva	Total	Total	250.625	1.803
Roses	Parcial	Parcial	150.000	1.079
Selva de Mar	Parcial	Total	286.000	2.057
St Climent Secebes	Parcial	Total	465.625	3.349
Terrades	Total	Parcial	57.375	409
La Vall de Santa Creu	Parcial	Total	62.500	446
Viure	Total	Parcial	135.250	966
	T=13	T=8		
TOTALS	P=7	P=12	4.566.650	32.080

LLEIDA

Població	Direcció	Cooperació	Quilos de raïm	Hectòlitres de vi
Arbeca	Parcial	Total	613.090	4.024
La Floresta	Parcial	Total	80.000	615
Mollerussa	Parcial	Total	441.283	3.447
El Palau d'Anglesola*	Parcial	Total	1.049.056	8.147
La Pobla de Cérvoles	Parcial	Total	144.000	960
Torregrossa	Parcial	Total	123.737	951
Verdú*	Parcial	Total	302.500	2.050
El Vilosell*	Total	Total	760.657	5.780
Vinaixa*	Total	Total	595.258	4.024
	T=2	T=9		
TOTALS	P=7	P=0	4.109.581	30.371

TARRAGONA

Població	Direcció	Cooperació	Quilos de raïm	Hectòlitres de vi
Aiguamúrcia*	Parcial	Total	526.940	3.891
Batea	Parcial	Total	1.932.000	9.660
Bot	Parcial	Total	540.000	3.250
Cabassers*	Parcial	Total	320.283	2.260
Capçanes	Total	Total	1.455.000	10.700
Constantí	Total	Total	954.760	6.748
Cornudella*	Parcial	Total	1.080.000	8.220
Darmós	Parcial	Total	364.724	2.602
L'Espluga de Francolí*	Total	Total	2.618.653	21.289
Falset*	Total	Total	1.661.296	12.600
La Figuera*	Total	Total	287.580	2.067
Gandesa*	Parcial	Total	5.676.780	42.234
Gratallops*	Total	Total	215.606	1.537
Els Guiamets*	Total	Total	618.155	3.950
Lloà*	Total	Total	338.756	2.541
Marçà*	Total	Total	2.004.711	15.200
Masroig*	Total	Total	1.278.560	9.760
Molar	Total	Total	150.000	1.094
Montblanc*	Parcial	Total	1.800.000	14.592
El Pla de Cabra*	Parcial	Total	800.000	6.080
Porrera*	Total	Total	188.000	1.200
Pradell	Parcial	Total	92.718	650
Sarral*	Parcial	Total	1.276.800	10.380
Solivella*	Parcial	Total	2.371.200	18.240
Tivissa*	Total	Total	1.133.665	8.512
Torre de Fontaubella	Parcial	Total	3.000	23
Torroja*	Total	Total	146.939	1.049
Ulldemolins	Total	Total	226.314	1.644
Vallclara	Total	Total	182.850	1.486
Vilalba dels Arcs	Total	Total	1.600.000	10.336
Vila-rodona*	Parcial	Total	2.223.000	18.021
Vilaverd	Parcial	Total	181.047	1.361
Vilella Alta*	Total	Total	216.500	1.276
Vilella Baixa*	Parcial	Total	373.549	2.796
Vimbodí*	Total	Total	745.602	4.860
	T=19	T=35		
TOTALS	P=16	P=0	35.584.988	262.109

RESUM

	Quilograms de raïm	Hectòlitres de vi
Barcelona	14.658.714	108.389
Girona	4.566.650	32.080
Lleida	4.109.581	30.371
Tarragona	35.584.988	262.109
TOTAL	58.919.933	432.949

FONT: ASTA, Servei de Viticultura i Enologia, "Campanya de vinificació del 1936". Les poblacions marcades amb un asterisc (*) elaboraven els seus vins a través de cellers cooperatius.

El Servei de Viticultura i Enologia va portar a terme l'any 1936 la campanya de vinificació més important de la seva història, encara que globalment aquell any la collita va ser molt migrada en relació a altres anys. Va intervenir en 84 poblacions, en 48 d'aquestes va dirigir completament la collita de tota la població, en els 36 restants, la direcció dels tècnics del Servei de Viticultura i Enologia només va ser parcial. Cal destacar que, d'aquestes 84 poblacions, 64 realitzaven el procés de vinificació exclusivament a través de cellers cooperatius, mentre que la vintena restants només una part del poble utilitzava la cooperació. Els 432.949 hectolitres de vi, obtinguts de 58.919.933 quilograms de raïm, era la quantitat més gran que havia dirigit el Servei de Viticultura i Enologia, representava més del doble de la de les campanyes dels anys anteriors.

La campanya de vinificació de 1937 va seguir els passos de la de l'any anterior. Els informes del Servei de Viticultura i Enologia, anteriors a l'inici de la campanya, assenyalaven que aquell any, l'ajuda tècnica als cellers cooperatius era però encara més necessària que en campanyes anteriors, perquè la manca de productes enològics, sulfurós principalment, podia provocar la pèrdua de bona part de la collita.⁹⁵ Els tècnics del Servei de Viticultura i Enologia van haver d'aplicar unes altres pràctiques enològiques, que en part podien compensar les deficiències existents. El mateix informe explicava que, a causa d'existir una collita superior a la de l'any 1936, es preveia un procés de vinificació difícil, sobretot en aquelles poblacions que no tenien celler cooperatiu, tal com havia passat en l'any anterior.

⁹⁵ANC, Lligall R-257/5, 27-8-1937.

La manca de braços per fer la verema, va escalonar la campanya d'aquell any, moltes poblacions van haver de fer la verema més tard. Aquesta situació de retard respecte els anys anteriors, va donar una mica més de marge als tècnics del Servei de Viticultura i Enologia per atendre els nombrosos encàrrecs que rebien dels pobles que es posaven a collir el raïm. Lluís Guitart, cap del grup de tècnics que tenien com a centre d'operacions la població de Falset, destacava les dificultats per traslladar-se per la zona de vinificació, perquè només disposaven d'un automòbil, també era problemàtica l'escassetat d'alcohol i altres productes enològics.⁹⁶ Sobre els tècnics que dirigien la verema, deia que "han demostrat pendrés amb interès la feina que s'els ha encomanat", i assenyalava com alguns es quedaven fins a les 2 o 3 de la matinada treballant o les caminades que feien per poder arribar a certs llocs.

No tenim les dades completes de la campanya de vinificació de l'any 1937, però en conjunt les dades parcials de què disposem assenyalen que la collita va ser superior a la de l'any anterior. A tall d'exemple posem els resultats del celler del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Falset.

Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Falset

	1936	1937
Quilograms de verema negra	1.624.356	1.998.473
Quilograms de verema blanca	36.940	58.423
Suma verema negra i blanca	1.662.296	2.056.896
Hectòlitres	12.600	16.332

FONT: Arxiu dels Serveis Tècnics d'Agricultura (ASTA).

Els resultats de la collita de 1937 eren superiors als de la collita de 1936, en el cas del celler del Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Falset eren pràcticament el 25% superiors. Tot i les dificultats derivades de la manca de productes enològics, els tècnics del Servei de Viticultura i enologia van aconseguir realitzar els processos de vinificació dels cellers cooperatius amb èxit.⁹⁷

En la campanya de 1938, els problemes per l'escassetat de productes enològics eren encara més greus que l'any anterior, la manca de braços per emplear en la verema també era alarmant, per això es preveia que la collita seria molt migrada.⁹⁸ El Servei de Viticultura

⁹⁶ASTA, Carta 27-9-1937.

⁹⁷Entrevista amb Miquel Doñate, enginyer agrícola, que va estar adscrit als Servei de Viticultura i Enologia durant la guerra. Barcelona, 2-7-1992.

⁹⁸ASTA, Informe 1-9-1936.

i Enologia va fer els preparatius per fer la vinificació dels cellers cooperatius catalans, però abans de començar-la ja s'entreveïen nombrosos problemes, derivats de la manca de personal i productes enològics. Així és que davant la demanda d'auxili tècnic del Sindicat Agrícola de l'Espolla, el Servei de Viticultura i Enologia contestava que si podien trobar algun altre tècnic que els hi dirigís la vinificació que no el desaprofitessin, perquè entreveïen dificultats per poder realitzar ells la vinificació tal com havien fet en els últims anys.⁹⁹

La direcció del procés de vinificació dels cellers cooperatius va ser la principal activitat que va realitzar el Servei de Viticultura i Enologia, però no va ser la única. El cap del servei, Llorenç Badell, va continuar contestant totes les preguntes de particulars que rebia sobre problemes tècnics, generalment relacionats amb el conreu de la vinya o alguna malaltia que afectava els ceps. L'any 1937, la plaga del cuc es va estendre per les vinyes catalanes, Llorenç Badell, manifestava haver rebut moltes consultes en aquest sentit. Tenint en compte l'escassetat de diferents matèries, per combatre aquest flagell el cap del Servei de Viticultura i Enologia informava de les possibles fórmules per eradicar-lo.¹⁰⁰

Els treballs d'inspecció del Servei de Viticultura i Enologia es van incrementar, l'augment de matèries que tractava el Departament d'Agricultura va derivar en un augment de feina. Els tècnics del Servei de Viticultura i Enologia havien d'informar sobre molts aspectes, com el canvi de les vinyes per altres conreus, la plantació de vinyes, els desastres provocats per pedregades i altres.

El Servei de Viticultura i Enologia va deixar en un segon terme les tasques d'investigació. Les necessitats que calia cobrir van impedir avançar en les investigacions sobre sistemes de conreu. No obstant això, durant tot el període bèl·lic el Servei de Viticultura i Enologia va mantenir camps d'experimentació. A la Granja de Caldes de Montbui continuaven els experiments sobre sistemes de poda. En col·laboració amb un particular de Falset, el Servei de Viticultura i Enologia tenia un camp experimental sobre diferents varietats d'híbrids per empeltar, per tal d'estudiar la seva facilitat d'adaptació en diferents terres.¹⁰¹

El Servei de Viticultura i Enologia va continuar la labor d'oferir ajuda tècnica per la construcció de cellers cooperatius. La majoria de sol·licituds que va rebre eren de sindicats

⁹⁹ASTA, Carta del 26-7-1938 i resposta del 11-8-1938.

¹⁰⁰ASTA, Carta de Llorenç Badell a Josep Mas (Masroig), 16-7-1937.

¹⁰¹ASTA, Carta de Llorenç Badell a Manuel Pujol, 21-4-1937.

que ja feia temps que tenien projectat la construcció d'un celler cooperatiu. D'altres sol·licituds es van accelerar a causa dels problemes que, durant la campanya de vinificació de 1936, els tècnics del Servei de Viticultura i Enologia van tenir per elaborar el vi en aquelles poblacions que no disposaven de cellers cooperatius, és el cas de la Bleda de Penedès. En la situació bèl·lica que es vivia era difícil bastir cellers cooperatius, per això no ens ha d'estranyar que el Sindicat Agrícola de Catllar el febrer de 1936 proposés al Servei de Viticultura i Enologia de la Generalitat d'organitzar celler en l'antiga església del poble.

Segons dades del Servei de Viticultura i Enologia, a principis de 1937, aquell servei havia realitzat l'estudi d'ampliació o variació de la maquinària dels cellers cooperatius de Rubí, el Vendrell, Falset, Constantí i Artés.¹⁰² El servei ja havia entregat els plànols per començar les obres de construcció dels cellers d'Arbeca, la Bleda del Penedès, Garriguella, Campmany i Navarres. Finalment, quedaven per realitzar els projectes de construcció de cellers a Poboleda, Avinyonet de Penedès, Vilanova i la Geltrú, Barberà del Vallès, Viladecavalls, Llançà, el Port de la Selva, Vilalba dels Arcs, Sant Cugat de Sesgarrigues, Santa Cristina d'Aro, Callús, Alella, Balsareny i Rocafort de Bages.

6.3. El Servei de Terra Campa

Durant el període bèl·lic i revolucionari encetat a partir del juliol de 1936, el Servei de Terra Campa va continuar la pacient tasca d'investigació cerealícola iniciada feia pocs anys, però a més de la recerca també va portar a terme una important tasca de difusió. La guerra va dificultar el proveïment de la població, Catalunya era deficitària en cereals, per aconseguir assegurar i incrementar la producció existent, especialment la de blat, el Servei de Terra Campa va intervenir decididament, va dedicar bona part de la seva activitat a difondre entre els agricultors les races de blat més convenients i les tècniques de conreu que, com a resultat de les seves investigacions, donaven una productivitat més alta.

Josep M. Soler i Coll va continuar al capdavant del Servei de Terra Campa. Els seus experiments en genètica cerealícola no es van deturar, va seguir utilitzant la tècnica de l'assaig comparatiu a la Granja de Caldes de Montbui, lloc on hi havia les parcel·les experimentals. Per assegurar la continuïtat de la investigació sobre cereals que portava a terme Josep M. Soler i Coll, a finals de 1937 es va projectar crear una camp d'investigació cerealícola a la finca Can Planas, de la població de Palau de Plegamans. La Granja de Caldes de Montbui

¹⁰²ASTA, "Intervenció en la construcció de cellers cooperatius pel Servei de Viticultura i Enologia de la Generalitat de Catalunya", 30-1-1937.

havia passat a dependre del Departament de Cultura i aquest fet i la importància de les investigacions que es portaven a terme aconsellava buscar un nou emplaçament per la mateixa zona.

La finca de Can Planas, també dins de la comarca del Vallès Occidental com la de Caldes de Montbui, havia estat incautada per l'ajuntament de la població. La casa i les instal·lacions annexes no tenien cap aplicació agrícola, les 63 quarteres de terra eren conreades per 39 agricultors, que treballaven una extensió de terra que superava la capacitat que podia atendre les seves famílies. Amparant-se en un Decret del 14 d'agost de 1936, que permetia reduir l'extensió de terra a aquells agricultors que n'explotaven per sobre la seva capacitat de treball, el 6 de setembre de 1937, el Departament d'Agricultura va ordenar cedir els edificis i 20 quarteres de regadiu de la finca Can Planas als Servei de Terra Campa, per dedicar-los a un camp de genètica cerealícola.¹⁰³

L'oposició dels estadants de les edificacions de Can Planas, majoritàriament aliens a l'agricultura, així com la dels arrendataris afectats, va impedir establir el camp de genètica cerealícola. El 15 de novembre de 1937, els arrendataris van amenaçar els treballadors del Servei de Terra Campa quan intentaven iniciar els conreus experimentals. Els arrendataris van sembrar les terres i es van negar a abandonar-les i van presentar unes al·legacions que van ser desestimades. El Departament d'Agricultura els hi va donar com a termini el 30 de juny de 1938 perquè abandonessin les terres. La Generalitat estava disposada a fer servir la força pública per desallotjar els conreadors, la seva autoritat havia estat desafiada i no volia deixar així les coses. Aquestes disputes però no van permetre que el camp de genètica cerealícola pogués començar a funcionar adequadament.

El Servei de Terra Campa també va posar sota el seu control el camp experimental de cereals de Guissona, que feia uns anys havia iniciat al Sindicat Agrícola de Guissona i sa Comarca l'enginyer agrícola Josep Pané. A més també va crear uns camps d'experimentació dins la Granja dels Serveis Agrícoles Comarcals de la Cerdanya i l'Alt Urgell, establerta a Puigcerdà. El camp de Palau de Plegamans havia de buscar una raça de blat adequada a les regions de secà fresc d'Osona, l'Empordà i el Vallès. El camp de Guissona per les regions seques de l'interior de Catalunya. El de Puigcerdà la regió pirinenca, dels mil metres per amunt sobre el nivell del mar, amb un clima humit i fred i unes terres més aviat pobres. El

¹⁰³ ANC, Lligall R-261/185, 1937.

Servei de Terra Campa va muntar part de l'estructura que necessitava per fer les seves experimentacions, però no va tenir el temps material per acabar de realitzar-les.

Per mantenir i ampliar els experiments sobre genètica cerealícola, per Decret del 6 de juliol de 1937, signat conjutament pels consellers d'agricultura, finances i proveïments, es va crear la taxa de millora bladera (article 25è). Aquesta taxa representava el 0'25 pessetes de valor de tot el blat que adquirís el Departament de Proveïments, però aquest últim no va fer efectiva la quantitat que devia al Servei de Terra Campa. El sistema organitzat per finançar la investigació en genètica cerealícola no va funcionar adequadament, tot i les protestes del cap dels Serveis Tècnics d'Agricultura.¹⁰⁴

A més de continuar la investigació cerealícola, amb les dificultats que acabem d'exposar, el Servei de Terra Campa va tenir la missió d'assegurar la producció del blat i, fer els possibles per incrementa-la. L'agost de 1936, el Servei de Terra Campa va rebre autorització oficial per requisar el blat de races selectes necessari per assegura la següent temporada de sembra, el blat requisat es pagaria a preu de taxa.¹⁰⁵ Aquesta mesura també es va aplicar en les collites dels anys 1937 i 1938, si bé el preu que es pagava pel blat requisat era de 5 pessetes per sobre la taxa.

El Servei de Terra Campa va fer campanya per introduir unes tècniques en el conreu del blat que n'augmentaven la productivitat. El Servei de Terra Campa recomanava sembrar les races de blats selectes que, en cada zona de Catalunya, havien donat bons resultats (*Mentana, Ardito, Damiano Chiesa, Tillia, Varrone, etc.*).¹⁰⁶ A l'hora d'adobar els camps, el Servei de Terra Campa aconsellava fer servir els sistema *Gibertini*, que no utilitzava sulfat amònic en els adobs. L'escassetat que hi havia d'aquest producte obligava als agricultors a utilitzar unes tècniques que, tot i que el Servei de Terra Campa n'havia comprovat la seva eficàcia, en condicions normals hauria fet falta una llarga tasca de divulgació.¹⁰⁷

A part d'intensificar la productivitat, el Servei de Terra Campa també animava a conrear el màxim nombre de terres possible. A causa de les necessitats alimentàries del moment, la crida del Servei de Terra Campa era que a les comarques típicament cerealícoles

¹⁰⁴ ANC, Lligall R-260/136, Ofici d'Eduard Simó del 14-1-1938.

¹⁰⁵ ANC, Lligall R-106/118, Ordre del 20-8-1936.

¹⁰⁶ "Crida del Servei de Terra Campa als agricultors de Catalunya" a *Butlletí del Departament d'Agricultura*, octubre-novembre 1936, núm. 1-2, pp. 32-34. Emès també per ràdio 15-9-1936.

¹⁰⁷ "Els adobs en el conreu del blat en la present campanya" a *Butlletí del Departament d'Agricultura*, octubre-novembre 1936, núm. 1-2, pp. 60-61. Emès per ràdio el 2-10-1936.

no podia quedar un sol pam de terra erma.¹⁰⁸ Augmentant la superfície conreada i utilitzant els mètodes agrònomicos que recomenava el Servei de Terra Campa, hi havia la intenció de mitigar el dèficit de blat que Catalunya sempre havia tingut. L'interès per augmentar la producció de blat era notori, el 1937 el Servei de Terra Campa va buscar terres per sembrar blat. El cas més destacat va ser el d'aprofitar els terrenys de regadiu que havien quedat malmesos al Baix Ebre, després de les inundacions que va patir l'any 1937. A través de la FESAC, el Servei de Terra Campa va repartir entre els agricultors afectats 200 tones de blat de llavor selecte *Mentana*, que procedien del Sindicat Agrícola de Guissona.¹⁰⁹

Per últim, a partir de 1937 el Servei de Terra Campa també es va encarregar d'assegurar la recol·lecció i batuda dels cereals produïts a Catalunya. L'any 1937, el Departament d'Agricultura va posar sota la direcció del Servei de Terra Campa la campanya de batuda mecànica del blat, ordi i civada produïts a Catalunya. El Servei de Terra Campa havia de mobilitzar tota la maquinària de batre que hi havia a Catalunya, formar els equips que havien de tenir cura de la maquinària, l'establiment de l'itinerari que seguirien i fixar el preu del quilo del blat batut. L'any 1938, la manca de braços per realitzar la recol·lecció va fer que la FESAC, sota el control del Servei de Terra Campa s'encarragués de realitzar la recol·lecció i batuda dels cereals a Catalunya.

El 1938, el Servei de Terra Campa va comptar amb la col·laboració dels partits, especialment del PSUC, que va fer una intensa campanya per col·laborar en les tasques de recol·lecció del blat, grups de militants d'aquest partit i les seves joventuts van formar brigades per segar els cereals plantats als camps catalans. Van plantejar la campanya de sega de 1938 com si fos una guerra, era una batalla que s'havia de guanyar a la rera guarda si es volia vèncer al front. La collita de cereals perillava de perdre's, sobretot per falta de mà d'obra, però gràcies a la mobilització de joves, dones, militars i refugiats, se'n va poder salvar bona part.¹¹⁰

Els Serveis de Terra Campa van trobar problemes per poder portar a terme la campanya de recol·lecció i batuda dels cereals. Faltava personal qualificat per fer anar la maquinària, perquè molts homes eren al front, no hi havia suficients màquines, ni gasolina, ni fil, ni altres materials. A tots aquests problemes calia afegir-hi que un sector de la pagesia

¹⁰⁸"Camperols, enguany no ha de romandre erm ni un pam de terra" *Butlletí del Departament d'Agricultura*, desembre 1936, núm. 3, pp. 35-37. Emès per ràdio el 6-11-1936.

¹⁰⁹ANC, Lligall R-262/212, 1937.

¹¹⁰Vegeu *Hem guanyat la batalla de la sega*, Comissió Central Agrària del PSUC, Barcelona 1938, 4-6.

s'oposava a què els organismes oficials controlessin la seva producció, per obligar als més recalcitrants, fins i tot van proposar al Departament d'Agricultura d'inutilitzar les eres perquè els agricultors quedessin obligats a fer la sega amb les màquines controlades pel Servei de Terra Campa.¹¹¹

La intervenció del Servei de Terra Campa en la recol·lecció i la batuda dels cereals tenia un doble objectiu. D'una banda, estava destinada a assegurar la collita de cereals. D'altra banda, volia evitar que els agricultors fessin entrar la seva collita al mercat negre, en comptes d'entrega-la al sindicat agrícola de la seva població, tal com marcava la llei.

L'ús generalitzat de llavors selectes, la introducció de millores en els mètodes de conreu, l'ampliació dels camps sembrats, el control de la recol·lecció i la direcció de la batuda van ser unes mesures que va emprendre el Servei de Terra Campa en relació als cereals. La situació bèl·lica que es vivia va donar la oportunitat al Servei de Terra Campa d'intervenir en tots els nivells de la producció del blat a Catalunya, extenent d'aquesta manera tots els avanços tècnics que el Servei de Terra Campa recomanava per millorar la producció bladera catalana.

6.4. El Servei d'Arbres Fruiters

A partir del juliol de l'any 1936, el Servei d'Arbres Fruiters també va seguir la tendència que va marcar l'activitat del conjunt de seccions que formaven els Serveis de Tècnics d'Agricultura, la de la continuïtat i la de l'augment del nombre de funcions que havien d'atendre. El Servei d'Arbres Fruiters va continuar les línies de treball que ja tenia començades, mentre que a més va incrementar la feina amb un conjunt de noves funcions d'inspecció i administració, derivades en bona part de la situació de canvi polític que va viure Catalunya entre 1936 i 1939.

El cap del Servei d'Arbres Fruiters, Francesc X. Riera, va continuar les seves investigacions sobre fructicultura. Els estudis realitzats fins aquell moment, havien permès avançar en el coneixement de les varietats de fruites conreades a Catalunya i les seves característiques. Les recerques que va realitzar Francesc X. Riera van continuar en aquesta línia, però no es van aturar aquí, sinó que també van obrir nous camps d'investigació, com els relacionats amb la conservació frigorífica de les fruites emmagatzemades, uns experiments

¹¹¹ANC, Lligall R-542/80, així ho proposa una carta de la FESAC de l'Alt Camp del 9-6-1938.

que depenien de les condicions locals de cada país, perquè calia tenir en compte les diverses classes de fruits, el caràcter metereològic de l'any i altres condicionaments particulars.¹¹²

A més d'experimentar amb la conservació frigorífica, el Servei d'Arbres Fruiters també va ser l'organisme encarregat de controlar les cambres frigorífiques intervingudes pel Departament d'Agricultura. El Servei d'Arbres Fruiters va tenir la missió de controlar la qualitat de la fruita per emmagatzemar i de tenir cura de les condicions de conservació que havien de tenir els locals intervinguts. La capacitat de les cambres frigorífiques que van ser intervingudes mai no va ser aprofitada completament, cosa que va provocar que l'any 1938, davant la petició d'utilitzar aquells locals amb altres finalitats el Departament d'Agricultura deixés d'intervenir cambres frigorífiques.¹¹³

L'ús de les cambres frigorífiques per conservar la fruita era un sistema utilitzat per no inundar excessivament els mercats amb fruita, perquè això en feia baixar el preu. Amb aquesta intenció, l'any 1936 i 1937 el Departament d'Agricultura va posar a disposició dels fructicultors catalans cambres frigorífiques, però aquestes no van ser aprofitades suficientment, l'escassetat de mitjans, la necessitat de vendre quan abans millor i la por dels fructicultors a perdre el control de la collita van dificultar l'èxit d'aquella experiència. El Departament d'Agricultura havia incautat cambres frigorífiques, que va posar sota el control tècnic del Servei d'Arbres Fruiters, però les condicions especials del moment van dificultar la seva funció.

La intervenció del Servei d'Arbres Fruiters per a conservar la fruita no es va limitar a fomentar l'ús de cambres frigorífiques, també va buscar solucions tècniques que milloraven mètodes més tradicionals, com el d'assecar les figues. La producció de figues seques de la zona de la Vall del Cinca, situada administrativament entre Catalunya i l'Aragó, estava greument afectada per una invasió de mosca mediterrània que malmetia la collita, les figues seques quedaven infectades. Per solucionar aquest problema que venia de lluny, l'any 1937, el Servei d'Arbres Fruiters va projectar una campanya de defensa de la producció de figues.¹¹⁴

També l'any 1937, el Servei d'Arbres Fruiters va reemprendre amb força la lluita contra la mosca de l'olivera, una activitat que havia rebut molta atenció per aquells serveis

¹¹²Francesc X. RIERA i Ramon BARDIA, "Les invasions de 'Ceratitis Capitata Wied' i les possibilitats de la conservació frigorífica", *Arxius*, gener-abril 1938, pp. 97-124.

¹¹³ANC, Lligall R-260/152, informe d'Eduard Simó del 20-10-1938.

¹¹⁴ASTA, "Projecte de defensa de la producció figuera del Cinca", 29-7-1937.

durant el temps de la Mancomunitat. El Servei d'Arbres Fruiters va aglutinar els organismes dedicats a combatre el flagell, entre els que hi havia el servei agronòmic de l'Estat, l'Estació Olivarrera de Tortosa i la FESAC del Baix Ebre i el Montsià. D'aquesta manera el Servei d'Arbres Fruiters sumava els esforços dels organismes oficials de l'Estat i dels sindicats agrícoles per portar a terme una àmplia campanya contra la mosca de l'olivera a les comarques del sud de Catalunya.

La campanya de lluita contra la mosca de l'olivera, que es va dirigir des de la Granja dels Serveis Agrícoles Comarcals de Bitem, va ser plantejada com l'inici d'un pla per acabar amb aquest flagell a tota la zona. En no poder tractar tota la zona afectada, a causa de l'elevat pressupost i de no disposar de prou agricultors per constituir suficients brigades de lluita contra la mosca de l'olivera, el Servei d'Arbres Fruiters va preveure concentrar la campanya en una part de la zona afectada, situada fonamentalment als termes municipals de la Sénia i Ulldecona, que representaven unes 2.500 hectàrees de les 25.000 que estaven afectades.¹¹⁵ La zona tractada el 1937 era una de les més afectades pel flagell de la mosca de l'olivera, que constituïa un focus gairebé endèmic que s'ecampava a les zones veïnes quan les condicions atmosfèriques ho afavorien. En els anys següents pensaven ampliar la zona tractada, seguint un pla elaborat per eradicar la plaga de la mosca de l'olivera.

El procediment que es va utilitzar per combatre la mosca de l'olivera era el conegut amb el nom de *Berlese*, que consistia en realitzar diverses polvoritzacions a pressió de suc arseniat amb melassa, amb el complement de situar cassoles per atrapar mosques als límits de la zona tractada. En total es va tractar una zona acotada dels termes municipals de la Sénia i Ulldecona tres vegades. En els treballs de polvorització de les oliveres amb suc arseniat amb melasa van ser utilitzades quatre brigades, que van treballar des del mes de juliol al de desembre de 1937. El director tècnic de la campanya va ser Ramon Bardia, professor de l'Escola Superior d'Agricultura, la Granja dels Serveis Agrícoles Comarcals de Bitem va coordinar els treballs, va inspeccionar la zona tractada, va controlar el material utilitzat en la campanya i va portar els comptes econòmics.¹¹⁶

El cap dels Serveis Tècnics d'Agricultura pensava que, amb el temps, la lluita contra la mosca de l'olivera la portarien a terme les federacions agrícoles quan fossin econòmicament fortes. De moment, la intervenció d'organismes oficials per dirigir i pagar

¹¹⁵ASTA, Informe sobre els preparatius de la campanya del 15-6-1937.

¹¹⁶ASTA, "Campanya anti-Dacus al Baix Ebre-Montsià. Any 1937".

la campanya era necessària, però en un futur, esperaven que els sindicats realitzessin sols aquestes campanyes, només amb el control tècnic del Servei d'Arbres Fruiters. La FESAC del Baix Ebre i el Montsià va participar en la campanya de 1937, en la mesura de les seves possibilitats van donar totes les facilitats i col·laboració als tècnics de la Generalitat, a més de pagar una petita part de les despeses del seu cost.

Per completar la campanya contra la mosca de l'olivera, els Serveis Tècnics d'Agricultura van organitzar un concurs per a la millora de la recol·lecció de les olives, amb l'objectiu d'aconseguir un augment del rendiment i la qualitat de l'oli elaborat. El cap dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Eduard Simó, afirmava que una de les principals causes dels baixos rendiments i l'elevada acidesa dels olis de les comarques del Baix Ebre i el Montsià, eren les rutines seculares utilitzades en la recol·lecció de les olives, per canviar els mètodes van portar a terme el concurs per a la millora de la recol·lecció de les olives.¹¹⁷

Per a la bona elaboració de l'oli calia que l'oliva arribés al molí amb les màximes condicions de frescor, separada la que havia estat collida de l'arbre de la que havia estat collida de terra i el més neta possible. El concurs estimulava, a través de la concessió de premis, la recollida de les olives tenint en compte aquests tres principis, per perfeccionar l'olivicultura catalana en quantitat i qualitat. Per a concursar era necessari tenir les oliveres en la zona que havia estat tractada contra la mosca de l'oliva l'any 1937. Els Servei d'Arbres Fruiters va recórrer, una vegada més, als concursos per canviar uns hàbits extesos entre els agricultors i introduir millores tècniques.

El concurs per a la millora de la recol·lecció de les olives va ser una novetat, però a més d'aquest el Servei d'Arbres Fruiters va organitzar també l'any 1937 uns altres concursos, els de foment i millora de l'esporga de l'olivera, que no eren res més que la continuació dels concursos d'aquest tipus que ja havia realitzat abans de la guerra. Per seleccionar gent preparada per esporgar les oliveres, van organitzar concursos d'esporgadors al Camp de Tarragona i el Baix Penedès. Per intensificar l'esporga de les oliveres en aquelles comarques on hi havia menys pràctica van realitzar un concurs a la zona oliverera de les comarques de l'Empordà i la Garrotxa, l'última que quedava d'un pla previst l'any 1933 pel Servei d'Arbres Fruiters.¹¹⁸

¹¹⁷ANC, Lligall R-262/230, 3-12-1937.

¹¹⁸ANC, Lligall R-262/231, 7-12-1937.

En relació a les oliveres, un darrer aspecte en el que va intervenir el Servei d'Arbres Fruiters va ser el de facilitar els mitjans per elaborar oli. El Departament d'Agricultura va dictar ordres per posar a disposició dels ovicultors els molins d'oli del seu terme municipal, perquè poguessin efectuar la mòlta de les olives, a més, també va dictar normes en què els sindicats agrícoles es feien càrrec de la bona elaboració de l'oli.¹¹⁹ La falta de molins d'oli adequats va propiciar la intervenció dels que existien, però per solventar aquestes mancances, el Servei d'Arbres Fruiters no es va conformar amb la simple intervenció, sinó que també va afavorir la construcció de molins d'oli cooperatius, com el que va ser construït pel Sindicat Agrícola Unió de Rabassaires de Nalec entre els anys 1936 i 1937.¹²⁰

Finalment, davant la necessitat d'ordenar i salvaguardar la producció fructícola, el Servei d'Arbres Fruiters va incrementar la seva labor amb nombroses tasques d'inspecció i control. Aquest organisme es va fer càrrec de tramitar els permisos per arrencar oliveres, ametllers, avellaners i garrofers i els arbres de fruita dolça.¹²¹ El Servei d'Arbres Fruiters també va emetre informes sobre la conveniència o no de plantar arbres fruiters en algunes finques, la majoria de les quals eren terres incautades o col·lectivitzades on se'ls hi volia donar una nova orientació agrícola.

6.5. El Servei de Ramaderia

A partir del juliol de 1936, l'activitat del Servei de Ramaderia va ser clarament continuista, va seguir les línies de treball iniciades els anys precedents. Aprofitant però el creixement que havia d'experimentar el Servei de Ramaderia, per afrontar les noves competències que havia de rebre, el Departament d'Agricultura va dotar els Serveis de Ramaderia d'una estructura més àmplia, la qual cobria tots els àmbits d'atenció tècnica i veterinària que necessitava la ramaderia catalana.

Des dels temps de la Mancomunitat, els principals esforços del Servei de Ramaderia s'havien centrat en millorar les races de bestiar dels ramaders catalans. Per aconseguir això, el Servei de Ramaderia havia utilitzat els concursos de bestiar i, en els primers anys de la Segona República, havia intensificat la difusió de reproductors selectes de bestiar, amb l'estreta col·laboració dels sindicats agrícoles. En el camp de l'avicultura, el 1935 havien

¹¹⁹*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 8-10 i 27-11-1937.

¹²⁰ASTA, Informe de Francesc X. Riera, 12-1-1937.

¹²¹ANC, Lligall R-262/244, Informe de Francesc X. Riera, 3-11-1937.

organitzat un important concurs de posta. L'esclat de la guerra civil el 1936, no va fer canviar aquests dues línies de treball, la de la difusió de reproductors selectes i els concursos de posta.

Unes setmanes abans d'esclatar la guerra, el conseller d'agricultura, havia autoritzat a Eduard Simó l'adquisició de toros de suïssos amb destinació a les comarques de la Garrotxa, Cerdanya, les valls de Ribes i Camprodon (Ripollès) i també per completar l'estable de Caldes de Montbui. L'esclat de la guerra va dificultar la compra de productes a l'estranger, perquè el Departament d'Agricultura no disposava dels diners necessaris per poder comprar els exemplars reproductors que tenia previst. Per continuar la campanya de formació de la raça bruna catalana, va caldre comptar amb la col·laboració dels sindicats, els quals havien de reunir el capital necessari per adquirir més exemplars reproductors a l'estranger, el Departament no podia assumir les compres com abans.

De tots els sindicats de criadors que havia fomentat el Servei de Ramaderia, només el Sindicat de Criadors de l'Alt Urgell va tenir prou capacitat econòmica per aportar els diners necessaris per comprar reproductors a l'estranger. A finals de l'any 1936, el Sindicat de Criadors de l'Alt Urgell tenia 30.000 pessetes destinades a la compra, una vegada convertides en divises, Josep Solans i Roqué, com a representant del Sindicat de Criadors de l'Alt Urgell, conjuntament amb Eduard Simó, el cap del Servei de Ramaderia, havien d'anar a Suïssa i Holanda per adquirir bestiar lleter amb destinació a Catalunya.¹²² A part de portar un control tècnic en les adquisicions, Eduard Simó també havia d'aprofitar el viatge per iniciar un intercanvi entre mantega suïssa i vins de Catalunya. Tot i l'abundant documentació sobre els preparatius del viatge, no hem trobat informació de la seva realització ni dels seus resultats.

Una segona línia actuació que va continuar el Servei de Ramaderia va ser la realització dels concursos avícoles de posta, que eren uns concursos per avaluar la producció de diferents lots de gallines de races catalanes. El Primer Concurs Avícola Català de Posta, celebrat als corrals de la Granja Agrícola de la Generalitat de Caldes de Montbui, es va iniciar el mes d'octubre de 1935 i va acabar el més de setembre de 1936, en plena guerra civil. El Segon Concurs Avícola Català de Posta va començar el mes d'octubre de 1936, immediatament després que acabés el primer, i va acabar el 18 de setembre de 1937. Era un concurs realitzat íntegrament en temps de guerra, amb totes les incidències que aquesta va

¹²² ANC, Lligall R-104/5, diversa documentació del desembre de 1936 i el gener de 1937.

comportar, com va ser el d'una alimentació inferior a la del primer concurs. Però gràcies a l'esforç dels avicultors participants i dels tècnics, els resultats del segon concurs van superar els del primer.¹²³

En el Segon Concurs hi van prendre part 17 lots de gallines: 15 prat rossa, 2 penedesenca. La Granja Agrícola de la Generalitat de Caldes de Montbui hi va afegir un lot de prat blanca i un altre d'empordanesa, que tot i que seguien els mateixos mecanismes que els altres lots concursants no entraven en la classificació.¹²⁴ La major part dels participants ja havien participat en el primer concurs, excepte algun, com és el cas del guanyador del segon concurs, Llorenç Huertas de Sant Quirze del Vallès, que va participar amb un lot de gallines prat rossa que va superar la mitjana de 200 ous cada una en un any.

El Tercer Concurs Avícola Català de Posta va començar el més d'octubre de 1937, havia de durar fins el mes de setembre de 1938. La marxa negativa de la guerra, sumat a la incautació d'una part de la Granja Agrícola de la Generalitat de Caldes de Montbui per un grup carabiners va impedir el desenvolupament normal del tercer concurs, l'aviram que hi havia dipositat a les instal·lacions de la Granja Agrícola de la Generalitat a Caldes de Montbui va ser sacrificat.¹²⁵ Acabada la guerra, a partir de l'any 1939, la Diputació de Barcelona va tornar a organitzar concursos avícoles de posta, similars als que ja havien estat posats en pràctica, tot i que ja no admetien només de races d'aviram pròpies de Catalunya.¹²⁶

En el camp de l'avicultura, el Servei de Ramaderia va començar a posar en pràctica el projecte de crear granges avícoles modèliques, repartides per tot la geografia catalana. Aprofitant que hi havia un gran interès general per l'avicultura, el Servei de Ramaderia va col·laborar amb els ajuntaments i sindicats en l'organització de granges avícoles.¹²⁷ En els informes que s'han conservat, trobem que la instal·lació de la granja rebia el suport econòmic

¹²³"Els concursos avícoles de posta" a *Butlletí del Departament d'Agricultura*, novembre de 1937, núm. 9., p. 56.

¹²⁴"2n Concurs Avícola Català de Posta" a *Butlletí del Departament d'Agricultura*, novembre 1937, núm. 9, p. 62.

¹²⁵Entrevista amb Enric Coromines, director dels concursos avícoles de posta, 7-10-1992.

¹²⁶SERVICIOS TÉCNICOS DE AGRICULTURA, *Concurso avícola de puesta 1939-40*, Diputación Provincial de Barcelona, Barcelona 1940.

¹²⁷Tenim coneixement que van col·laborar en l'organització de les granges avícoles municipals de Sant Sadurní d'Anoia, Valls, Sant Feliu de Guixols, la Granja Cooperativa la Marítima de Sant Pol de Mar i la Granja Avícola Col·lectiva Verdum de Barcelona.

de la Generalitat i el Servei de Ramaderia redactava el projecte de construcció.¹²⁸ A part de la construcció de granges avícoles noves, per assegurar la producció avícola, el desembre de 1937, el Departament d'Agricultura va intervenir les granges avícoles industrials de més de 500 cap d'aviram, el Servei de Ramaderia havia de controlar la seva producció.

Des del punt de vista organitzatiu, el Servei de Ramaderia va experimentar una profunda transformació, però a la pràctica no va tenir ni el temps, ni els recursos d'entrar en ple funcionament. La nova organització del Servei de Ramaderia contemplava una ampliació dels seus serveis, continuava prestant atenció a la producció ramadera, però també passava a ocupar-se de forma sistemàtica de tots els problemes tècnics de caràcter sanitari que afectaven la ramaderia catalana. Amb aquesta transformació, els veterinaris que fins aleshores havien estat força al marge del Servei de Ramaderia van passar a controlar-lo.

Un Decret del 8 de octubre de 1937, creava els Serveis Tècnics de Ramaderia i Indústries Pecuàries, dins dels quals es dissolien els antics Serveis de Ramaderia. El Decret justificava aquesta decisió amb l'explicació que els Serveis de Ramaderia havien quedat superats per les circumstàncies del moment i calia preveure nous òrgans que s'encarreguessin de la direcció i la propulsió, del desenrotllament i la salvaguarda de la riquesa ramadera catalana.¹²⁹ Els Serveis Tècnics de Ramaderia i Indústries Pecuàries estarien dividits en dues seccions, primera, la de foment ramader i indústries pecuàries i, segona, la d'epizooties. El cap de la primera podia ser un graduat de l'Escola Superior d'Agricultura o veterinari, el cap de la segona havia de ser forçosament un veterinari.

Amb la creació dels Serveis Tècnics de Ramaderia i Indústries Pecuàries, els veterinaris van començar a controlar els organismes oficials de la Generalitat dedicats a la ramaderia, fins aleshores havien estat els enginyers agrícoles, procedents de l'Escola Superior d'Agricultura, els qui havien ocupat la direcció del Servei de Ramaderia. Un veterinari, Joaquim Gratacós i Massanella, va ser nomenat el 6 de desembre de 1938, cap de la Secció de Foment Ramader i Indústries Pecuàries, mentre que un altre veterinari, Ramon C. Danés i Casabosch va ser nomenat cap de la Secció d'Epizooties.

Després de molts anys, els veterinaris van aconseguir controlar el Servei de Ramaderia, no sense abans haver-hi una confrontació amb els enginyers agrícoles de l'Escola Superior d'Agricultura. Des de la premsa, els veterinaris van revifar una campanya contra

¹²⁸ASTA, Informe d'Enric Coromines sobre la Granja Avícola Col·lectiva de Verdum, 29-4-37.

¹²⁹ANC, Lligall R-262/204, 1937.

Eduard Simó, el cap del Servei de Ramaderia, que ja havia existit anys abans quan va ser nomenat.¹³⁰ Els enginyers agrícoles van protestar pel fet que no podien dirigir la Secció d'Epizooties, però al final van sortir perdent. A partir d'aquell moment el cap dels Serveis Tècnics de Ramaderia i Indústries Pecuàries hauria de ser un veterinari.¹³¹

6.6. Serveis comarcals

Amb voluntat descentralitzadora, el pla d'organització del Departament d'Agricultura, aprovat el desembre de 1936, preveia que els Serveis Tècnics d'Agricultura disposarien d'uns Serveis comarcals a través de l'establiment de nou granges experimentals, una per cada una de les nou regions amb què administrativament estava dividida Catalunya. Amb la intenció de crear granges comarcals, el Departament d'Agricultura de la Generalitat continuava, amb algunes modificacions, la política de descentralització de serveis que havia iniciat abans de l'esclat de la Guerra Civil i la revolució.

El pla d'organització agrària de la Generalitat de l'any 1932, pretenia diluir els Serveis Tècnics d'Agricultura en granges agrícoles, una per cada comarca de Catalunya. Sobre el paper, els Serveis Tècnics d'Agricultura pràcticament desapareixien com a organisme centralitzat, les seves funcions les passaven a desenvolpar els Serveis Comarcals. Però a la pràctica, les diferents seccions dels Serveis Tècnics d'Agricultura no van desaparèixer com a organismes centrals i, a part de la Granja de Caldes de Montbui que va ser un cas a part, només van ser creades dues granges agrícoles experimentals més, la de les Borges Blanques i la de Bítum, aquesta última va ser la única que, realment, havia funcionat com a servei comarcal.

El pla d'organització agrària aprovat el desembre de 1936 combinava, d'una banda, uns Serveis Tècnics d'Agricultura centralitzats a Barcelona i, d'altra banda, uns Serveis Comarcals que havien de comptar amb una granja experimental a cada una de les nou regions amb què estava dividida Catalunya. Les principals novetats respecte al pla anterior era que, de la idea de crear una granja a cada comarca es passava a crear-ne només una per regió. Per altra banda, aquestes granges no havien d'assumir tots els treballs dels Serveis Tècnics d'Agricultura, sinó que aquests es mantenien com un organisme centralitzat. L'experiència havia demostrat que hi havia dificultats per establir granges agrícoles comarcals en

¹³⁰"De ramaderia", a *La Humanitat*, 4-11-1937.

¹³¹Uns detallats projectes sobre l'organització dels Serveis Tècnics de Ramaderia i Indústries Pecuàries, redactats per J. Gratacós i C.R. Danés a ANC, R-541/30 i R-541/31.

condicions i, també, que no es podia diluir tota l'estructura dels Serveis Tècnics d'Agricultura en les granges comarcals, perquè hi havia funcions que era preferible tractar-les des d'uns serveis centrals.

Com que no s'iniciava l'establiment de les granges agrícoles comarcals que havien d'actuar com a serveis comarcals, el cap dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Eduard Simó, va proposar una solució per desencallar aquella situació. Calia arribar a acords amb conreadors de finques adequades per convertir-les en serveis comarcals de caràcter oficial, l'explotació de les finques elegides amb els seus treballadors passarien a ser dirigides pels Serveis Tècnics d'Agricultura, que a més instal·larien tots els serveis administratius que fessin falta.¹³²

Amb aquestes últimes condicions exposades, només van ser creats els Serveis Comarcals de la Cerdanya i l'Alt Urgell, l'any 1938. S'havia elegit una zona amb unes característiques agronòmiques completament diferents a les del Baix Ebre, on hi havien els altres serveis comarcals que estaven en funcionament. En canvi, tenien en comú el ser unes comarques on hi havia un cert endarreriment en les tècniques agrícoles utilitzades. Els Serveis Comarcals de la Cerdanya i l'Alt Urgell incloïen dues comarques de dues regions administratives diferents, però s'havia optat per unir-les perquè des d'un punt de vista tècnic eren dues comarques amb una gran semblança de clima i conreus.

El Mas Rigolisa, de Puigcerdà, va ser la finca on es van establir els Serveis Comarcals de la Cerdanya i l'Alt Urgell. Els sindicats UGT i CNT havien establert una col·lectivitat agrícola al Mas Rigolisa, els membres de la col·lectivitat van acceptar que una part de l'explotació quedés sota la intervenció tècnica dels Serveis Tècnics d'Agricultura, per dedicar-los a camps experimentals i a les funcions administratives pròpies d'uns serveis comarcals. Alfons Ru va exercir com a cap dels Serveis Comarcals de la Cerdanya i l'Alt Urgell.

El mateix any 1938, als camps del Mas Rigolisa, sota la direcció dels Serveis Tècnics d'Agricultura es van plantar uns camps experimentals de cereals i arbres fruiters. No hi va haver problemes amb la col·lectivitat agrícola, els treballs agrícoles de caràcter experimental van seguir el seu curs normal, però en canvi, la finca de Mas Rigolisa, al costat de la frontera amb França era cobejada per altres organismes oficials, per instal·lar-hi una colònia

¹³²ANC, Lligall R-541/33. Informe d'Eduard Simó, 14-1-1938.

infantil o un hospital. Encara que hi va haver diversos intents de fer traslladar els Serveis Comarcals de la Cerdanya i l'Alt Urgell, no tenim constància que ho aconseguissin.

6.8. Els serveis auxiliars

El pla d'organització del Departament d'Agricultura aprovat el desembre de 1936 preveia que, dins dels Serveis Tècnics d'Agricultura, hi hauria uns Serveis Auxiliars, encarregats de portar a terme diferents tasques d'interès per les altres seccions que formaven part dels Serveis Tècnics d'Agricultura. Els Serveis Auxiliars van tenir però una activitat molt reduïda, pràcticament només van realitzar les funcions que abans desenvolupava l'antic Laboratori d'Anàlisi dels Serveis Tècnics d'Agricultura.

Segons el pla d'organització que acabem d'esmentar, els Serveis Auxiliars s'havien de fer càrrec de la fitopatologia, el laboratori d'anàlisi, l'esmena de terres, epizooties, enginyeria rural, control d'elements de reproducció i alta investigació. Moltes d'aquestes funcions no es van realitzar, d'altres com les de epizooties i control d'elements reproductors, finalment, van ser traspassades als Serveis Tècnics de Ramaderia i Indústries Pecuàries, un organisme que, com ja hem vist, va ser creat el 1938 però que pràcticament no va arribar a funcionar. Les úniques funcions que sí que es van continuar realitzant van ser les del laboratori d'anàlisi.

El Laboratori d'Anàlisi van continuar sota la direcció de Jaume Raventós, persona que a causa de les seves profundes conviccions religioses no estava còmode amb la situació revolucionària creada a partir de 1936. La seva mort, l'any 1938 va dificultar la bona marxa del Laboratori d'Anàlisi. El nombre de mostres analitzades pel laboratori va baixar considerablement, a uns nivells més baixos que els de els anys en què es va fundar. Tot i que els sindicats agrícoles podien fer analitzar mostres de forma totalment gratuïta, les condicions del moment van portar a una dràstica reducció dels treballs que realitzava el Laboratori d'Anàlisi.¹³³

Una funció que també entrava dins dels Serveis Auxiliars era la de l'alta investigació científica, encara que no es va realitzar res en aquest sentit, si que hem recollit algun intent de crear un centre d'investigacions científiques, sobretot impulsats pels professors de l'Escola

¹³³AHDB, Lligall A-255/2 Informe del 7-10-1939 amb el gràfic de les mostres analitzades pel Laboratori d'Anàlisi des de 1919 a 1939.

Superior i Mitjana d'Agricultura, de manera que les funcions investigadores dels Serveis Auxiliars no eren tingudes gens en compte.¹³⁴

De totes les seccions que formaven els Serveis Tècnics d'Agricultura, els Serveis Auxiliars van ser els que van tenir una activitat més reduïda durant els anys de la guerra civil i la revolució. Les funcions que tenia assignades van quedar sense iniciar-se o, en el millor dels casos, van ser desenvolupades directament per cada secció.

7. El Servei Forestal

Seguint la tendència marcada des de l'inici de la Segona República, a partir del juliol de 1936, el Servei Forestal es va consolidar com l'organisme oficial encarregat de vetllar pels recursos forestals de Catalunya. L'esclat de la Guerra Civil i la revolució no van significar un canvi en la política forestal de la Generalitat, aquests esdeveniments no van alterar la línia d'actuació que ja portava a terme el Servei Forestal i, en canvi, si que van servir per aprofundir en algunes competències que abans no eren competència del Servei Forestal.

La Generalitat de Catalunya es va fer càrrec de totes les competències oficials relacionades amb els boscos. Un Decret del 11 de setembre de 1936 establia que, mentre duressin les circumstàncies motivades per la insurrecció militar, el Departament d'Agricultura controlaria a través del Servei Forestal tots els serveis de la Direcció General de Monts, Caça i Pesca de la República.¹³⁵ Per poder atendre les noves competències va ser creat dins del Departament d'Agricultura la Direcció General de Serveis Agrònomic i Forestals. Com a director general va ser nomenat Francesc Farreras i Duran, una persona que, com hem vist, va treballar durant molts anys des de dins de la Generalitat per conservar i regular l'explotació dels boscos catalans. Francesc Farreras només va estar uns pocs dies al càrrec, la Direcció General de Serveis Agrònomic i Forestals va ser suprimida el 29 de setembre de 1939, en espera de donar una nova organització al Departament d'Agricultura.¹³⁶

¹³⁴segeu el projecte d'Antoni VIDAL DE CÀRCER, "Institut de Recerques i Investigacions Agrícoles", setembre de 1937, a ANC, Lligall R-257/16.

¹³⁵*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 12-9-1936, p. 1417.

¹³⁶*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 1-10-1936, p. 7.

Amb la nova organització del Departament d'Agricultura, aprovada el desembre de 1936, el Servei Forestal va canviar poc, va mantenir la mateixa estructura que havia estat projectada l'any 1934, que ja havia estat plantejada com un servei capaç d'assumir totes les competències públiques en matèria forestal. Amb la mateixa organització, el Servei Forestal no va fer res més que ampliar la seva acció i afrontar les noves condicions que la situació bèl·lica que es vivia havien imposat.

En el seu origen, el Servei Forestal només havia tingut competències sobre els boscos privats, però quan el 1936 la Generalitat es va fer càrrec de totes les competències forestals de l'Estat, el Servei Forestal també va ampliar la seva acció als boscos declarats d'utilitat pública, una competència que fins aquells moments n'havia estat al marge. Amb aquesta mesura, tots els boscos catalans passaven sota el control del Servei Forestal, organisme que concedia els permisos a les persones que volien tallar els seus boscos particulars i que aprovava els plans d'explotació dels boscos d'utilitat pública.

Les condicions del moment van afavorir que, a partir del juliol de 1936, es produïssin per tot Catalunya una important onada de tals abusives de boscos. Davant l'amenaça de produir greus perjudicis a la massa forestal catalana, el Servei Forestal va promoure la regulació de les normes que calia seguir per talar boscos. Els boscos no declarats d'utilitat pública es regulaven per les instruccions del 29 de maig de 1934. Per evitar que grups d'incontrolats portessin a terme tals abusives, els ajuntaments eren els encarregats de sol·licitar i controlar l'explotació forestal de totes aquelles finques de dins el seu terme municipal que havien estat intervingudes o incautades.¹³⁷ Els boscos d'utilitat pública seguien les lleis de l'Estat, però els seus plans d'aprofitament anuals havien de ser aprovats pel Servei Forestal. La infracció d'aquestes normes seria considerat un acte contrarevolucionari i els seus responsables jutjats pels tribunals populars.

Per assegurar el compliment d'aquestes normes, el Servei Forestal es va dotar d'un cos que, en principi havia d'estar format per 40 auxiliars de boscos. Els primers mesos de 1937 es va obrir un concurs-oposició per formar el cos d'auxiliars de boscos, el mes d'agost de 1937 es van fer els primers nomenaments. Els auxiliars de boscos actuaven de policia forestal, sota les ordres immediates del personal tècnic i facultatiu del Servei Forestal, per a desenvolupar les seves funcions tenien la consideració de policia forestal.

¹³⁷ *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 14-1-1937, p. 14, Decret del 11-1-1937.

Encara que el Servei Forestal va ser una de les seccions del Departament d'Agricultura que més va créixer en nombre de personal, la seva acció va ser limitada, pràcticament només es va fer càrrec de l'explotació forestal dels boscos. Algunes veus crítiques manifestaven que el nombre d'auxiliars de boscos era massa reduït per poder controlar totes les finques on hi havia aprofitaments forestals, també explicaven que el Servei Forestal estava abocat pràcticament només al control dels aprofitaments forestals, i creien que també era important d'ocupar-se de la neteja de boscos i la construcció de camins per evitar incendis forestals.¹³⁸ Per solucionar els problemes de l'atur o eixugar els deutes municipals molts ajuntaments recorrien a les tales de boscos, per això el Servei Forestal dedicava la seva principal atenció al tema dels aprofitaments forestals, que no va poder reduir però sí en canvi que va aconseguir controlar.

Encara que és cert que el Servei Forestal va dedicar la seva principal atenció a controlar els aprofitaments forestals, va portar a terme en menor escala algunes altres activitats, que en part eren la continuació dels treballs que ja realitzava abans de l'esclat de la guerra. Així és que el Servei Forestal va continuar el seu interès per les repoblacions forestals, van redactar els projectes per repoblar algunes finques i va mantenir el un viver forestal a la Granja Agrícola de la Generalitat de Caldes de Montbui.¹³⁹ Tot i les mancances, el Servei Forestal del Departament d'Agricultura es va convertir de fet en l'únic organisme oficial encarregat de vetllar els boscos de Catalunya.

8. L'ensenyament agrícola

8.1. El pla general d'ensenyament agrícola

El procés revolucionari, encetat a Catalunya a partir del 19 de juliol de 1936, va afavorir un canvi d'orientació de l'ensenyament agrícola depenent la Generalitat de Catalunya. Amb voluntat transformadora, va ser elaborat un pla general d'ensenyament agrícola que, a partir de la base de les escoles agrícoles ja existents a Catalunya, volia aconseguir un important augment del nombre de persones amb preparació tècnica i professional que treballaven en l'agricultura. El pla d'ensenyament agrícola de la Generalitat

¹³⁸X. ROURE, "El Servei Forestal de la Generalitat de Catalunya" a *Treball*, 19-2-1938, núm. 496, pp. 4.

¹³⁹ANC, Lligall Q-588/9, Servei Forestal, "Projecte de repoblació de les zones d'influència i terrenys sobrants dels embassaments de Talarn, Terrades i Camarasa de Serveis Elèctrics Unificats de Catalunya", desembre 1936.

va representar en el terreny de l'ensenyament agrícola la culminació d'un llarg procés, perquè deixava assentades les bases d'un àmpli sistema educatiu en l'agricultura de caire popular, destinat a cobrir totes les demandes de coneixements tècnics de l'agricultura catalana.

Formalment, les escoles agrícoles de la Generalitat de Catalunya van canviar poc, va continuar la triple divisió entre l'Escola Superior d'Agricultura, l'Escola Mitjana d'Agricultura i l'Escola Pràctica d'Agricultura. El que va canviar va ser la magnitud que es volia donar a aquestes escoles, perquè hi havia la ferma voluntat d'incrementar considerablement el nombre d'estudiants per fer extensiu l'ensenyament agrícola a tota la societat catalana. Fins aleshores, els estudis agrícoles de la Generalitat havien quedat força restringits als nois de famílies acomodades, el nou pla d'ensenyament agrícola tenia la voluntat de canviar aquest estat de coses, volia facilitar l'accés a les escoles agrícoles de la Generalitat a persones de totes les classes socials. Com en totes les escoles de la Generalitat, les escoles d'agricultura també van quedar afectades per una política educativa basada en els interessos populars, a la qual calia afegir la voluntat de transformació tècnica de l'agricultura catalana.¹⁴⁰

En estreta relació amb el director de l'Escola Superior d'Agricultura, Ferran Paladella, el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), un organisme nascut de la revolució amb la missió de tenir cura i gestionar el sistema educatiu a Catalunya, va elaborar el Pla General d'Ensenyament Agrícola. Aquest pla organitzava d'una manera orgànica tots els ensenyaments corresponents a la professió agrícola, des dels estudis de caràcter superior als treballs pràctics. El pla va ser aprovat pel govern de la Generalitat per Decret del 9 de novembre de 1936.¹⁴¹

En voler organitzar tota l'educació en agricultura, el Pla General d'Ensenyament Agrícola havia de comprendre, no tan sols la preparació adequada de l'investigador i del divulgador, sinó que també la de tots aquelles persones que tenien responsabilitats en algun dels ordres de la producció agrícola, així com també havia de tenir en compte la totalitat de

¹⁴⁰Ramon NAVARRO, *L'Educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*, Edicions 62, Barcelona 1979, p. 167.

¹⁴¹*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 14-11-1936, pp. 610-611, posteriorment, d'acord amb les esmenes presentades per el claustre de professors de l'Escola Superior d'Agricultura, hi va haver unes petites reformes en el repartiment d'hores, vegeu també el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 31-10-1937, pp. 474.

la massa pagesa. L'existència de diversos tipus de professionals agrícoles portava a preveure tres nivells diferents d'ensenyament:

a) Uns professionals dedicats a la recerca i a l'ensenyament, en tots els seus graus, i d'una manera general a la direcció i al control de tota la producció agro-pecuària de Catalunya, a través dels serveis establerts amb aquesta finalitat. La seva formació exigia un ensenyament de tipus superior, que corresponia al grau d'enginyer agrícola.

b) Uns professionals destinats d'una manera general a tenir cura de l'administració i gestió tècnica dels sindicats d'elaboració, de les cooperatives i de totes les empreses agrícoles que ho exigien, així com també a exercir funcions auxiliars en els serveis d'agricultura i monts. La seva formació exigia un ensenyament de tipus més pràctic i més especialitzat que l'anterior, corresponia al grau de perit agrícola.

c) Uns altres, finalment, que anomenaven professionals pràctics. Incloïen amb aquest nom tota la massa pagesa, l'obrer no qualificat, l'especialitzat (avicultors, vaquers, empeltadors, etc), el cap de casa de l'empresa agrícola familiar i la dona pagesa. Per cobrir les necessitats d'ensenyament d'aquest conjunt divers, el Pla General d'Ensenyament Agrícola proposava oferir quatre modalitats diferents d'ensenyament. 1.- Un ensenyament postescolar de caire professional, destinat a formar una pagesia capaç de posar en pràctica amb una major eficiència els nous avanços de la ciència moderna. 2.- Un ensenyament especial per a la formació d'obrers especialitzats. 3.- Un ensenyament "menagère", complementari de la formació de les noies. 4.- Finalment, una divulgació constant adreçada a tota la població agrícola, realitzada mitjançant cursos breus donats a totes les localitats, amb l'objectiu de difondre les noves tècniques.

El Pla General d'Ensenyament Agrícola partia de la base del nombre de tècnics en agricultura que necessitava Catalunya, encara que els seus redactors afirmaven que era difícil calcular amb exactitud la quantitat de tècnics necessaris, donaven les següents xifres:

Nombre de tècnics necessaris a Catalunya (1936)

ENGINYERS:

-Per a l'ensenyament superior i per a l'investigació	30
-Per a l'ensenyament mitjà	20
-Per a l'ensenyament popular	80
-Per als Serveis Tècnics i altres serveis especials	<u>110</u>
	240

PERITS:

-Per a l'organització de l'agricultura catalana en forma cooperativa	1.000
--	-------

PROFESSIONALS PRÀCTICS:

-Per a exercir la professió d'agricultor	700.000
--	---------

FONT: GENERALITAT DE CATALUNYA, *Pla General d'Ensenyament Agrícola*, Conselleria de Cultura, Barcelona, 1937, p. 7.

El nombre d'enginyers agrícoles havia estat calculat tenint en compte les necessitats dels serveis i escoles agrícoles que feien falta a Catalunya. Sobre el nombre de perits, es partia de la idea que pràcticament a totes les poblacions catalanes n'hi hauria d'haver un, a més aquests haurien de treballar com a auxiliars en els serveis agrícoles oficials. A partir de la xifra del voltant d'un milió de persones que a Catalunya exercien la professió d'agricultors, el Pla General d'Ensenyament Agrícola calculava el nombre de persones que haurien de portar a terme estudis professionals pràctics.

Tenint en compte el nombre de tècnics necessaris i el probable període de vida activa de cada un d'ells, el Pla General d'Ensenyament Agrícola calculava el nombre d'alumnes que havien d'acabar els estudis cada any:

a) Ensenyament superior:

Suposant pels enginyers un període mitjà d'activitat de 30 anys, calia preveure que cada any n'havien de sortir 8.

b) Ensenyament mitjà:

Suposant pels perits un període de vida activa de 35 anys, havien de sortir cada any uns 28 perits.

c) Ensenyament popular:

Acceptant que, d'entre la població agrícola total, només un 10% passa per l'ensenyament postescolar i que d'entre aquests només un 25% segueix després els cursos complementaris per a obrers especialitzats, suposant un període mitjà

d'activitat de 40 anys, tindrem que a cada any de les escoles pràctiques d'agricultura n'haurien de sortir:

- 875 nois amb formació agrícola bàsica
- 875 noies amb preparació "menagère" especial
- 258 nois amb preparació complementària especialitzada

El Pla General d'Ensenyament Agrícola supeditava el nombre i la distribució de les escoles al cens escolar i a les condicions naturals de cada comarca. En principi creien que feien falta el següent nombre d'escoles:

Nombre d'escoles agrícoles necessàries a Catalunya (1936)

Escola Superior d'Agricultura	1
Escoles Mitjanes d'Agricultura	4
Escoles Pràctiques d'Agricultura	36
TOTAL	41

FONT: GENERALITAT DE CATALUNYA, *Pla General d'Ensenyament Agrícola*, Conselleria de Cultura, Barcelona, 1937, p. 9.

Amb un intent de reduir el nombre d'escoles agrícoles que havien de ser instal·lades a Catalunya, el Pla General d'Ensenyament Agrícola considerava que, a través de compartir ensenyaments teòrics i pràctics, es podia reduir el nombre d'escoles de 41 a 38. Les escoles pràctiques quedarien distribuïdes per zones agrícoles, que el Pla General d'Ensenyament intentava fer compatible amb la divisió territorial de Catalunya feta a base de comarques i regions. Inicialment, el nombre d'escoles mitjanes que es creia que feien falta a Catalunya era de vuit, entre les que hi havia inclosa la de Caldes de Montbui, però finalment el pla només en va incloure la meitat.¹⁴²

Segons el Pla General d'Ensenyament Agrícola, els estudis per obtenir el grau d'enginyer agrícola comprenien les següents matèries, dividides en set cursos:

¹⁴²ANC, Lligall R-104/6 tris, "Pla d'estructuració d'escoles d'agricultura de Catalunya".

Ensenyament superior (1936)

PRIMER CURS

<u>Assignatures</u>	<u>Hores</u>
Dibuix d'elements	140
Dibuix (croquis)	70
Català	210
Matemàtiques (Càlcul infinitesimal, geometria analítica i descriptiva)	210
Física	140
Química	140
Mecànica racional	70
Histologia	210

SEGON CURS

<u>Assignatures</u>	<u>Hores</u>
Llenguatge (francès i italià)	140
Geologia aplicada	140
Química biològica i edafologia	210
Zoologia	140
Mecànica general	140
Electrotècnia	70
Màquines agrícoles	70
Estadística i gràfics	140
Motors	140

TERCER CURS

<u>Assignatures</u>	<u>Hores</u>
Llenguatge (anglès i alemany)	140
Hidràulica	140
Geobotànica	70
Fanerogàmia	140
Hidrologia	70
Criptogàmia	70
Anatomia animal	140
Fisiologia i patologia animal	140
Citogenètica	70
Entomologia aplicada	140
Metereologia	70
Agrologia	70

QUART CURS

<u>Assignatures</u>	<u>Hores</u>
Genètica aplicada	60
Topografia i dibuix topogràfic	180
Fisiologia vegetal	60
Fitotècnia general	180
Zootècnia general	180
Anàlisis agrícoles	180
Microbiologia general	120
Resistència de materials i teoria de la construcció	120
Treballs manuals a la finca, d'acord amb els torns general establerts	360

CINQUÈ CURS

<u>Assignatures</u>	<u>Hores</u>
Conreus herbacis	180
Arboricultura fruitera	180
Silvicultura	180
Zootècnia especial	180
Ecologia aplicada	60
Legislació	60
Microbiologia aplicada	120
Construccions rurals	120
Treballs manuals a la finca, d'acord amb els torns general establerts	360

SISÈ CURS

<u>Assignatures</u>	<u>Hores</u>
Ampelografia i viticultura	120
Horticultura i jardineria	60
Projectes i replantejaments topogràfics	120
Fitopatologia	180
Enologia	120
Oli i derivats	60
Indústries de la llet	60
Altres indústries rurals	60
Economia general	60
Economia agrícola i valoració i cadastre	120
Terapèutica vegetal	60
Treballs manuals a la finca, d'acord amb els torns general establerts	60

SETÈ CURS

Assignatures	Hores
Conreus tropicals	60
Administració i comptabilitat	120
Producció i comerç agrícoles	120
Projectes d'enginyeria rural	60
Projectes d'explotació agrícola	120

Durant el darrer curs, estava previst que els alumnes passarien un semestre a l'Escola, en règim d'internat, i l'altra desplaçats a les granges comarcals, on haurien de practicar especialitzacions i preparar un treball original de fi de carrera.

El règim escolar i la distribució general del temps durant els tres primers cursos seria d'externat amb el temps dividit de la següent manera:

- a.- Explicacions teòriques 24 hores setmanals
- b.- Pràctiques 12 hores setmanals

Durant els cursos quart, cinquè, sisè i part del setè el règim havia de ser d'internat o seminternat, el temps es dividiria de la següent manera:

- a.- Explicacions teòriques 20 hores setmanals
- b.- Pràctiques 10 hores setmanals
- c.- Treballs manuals a la finca 10 hores setmanals

FONT: GENERALITAT DE CATALUNYA, *Pla General d'Ensenyament Agrícola*, Conselleria de Cultura, Barcelona 1937, pp. 11-14.

Amb aquest nou programa d'estudis, els alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura havien d'estudiar set cursos, en comptes dels quatre que establia l'últim programa d'estudis que havia estat vigent. L'ampliació del nombre de cursos responia a la voluntat de reforçar els estudis d'enginyer agrícola i d'equiparar-los amb la durada que tenien aquests estudis en altres escoles.¹⁴³ Pel que fa a les assignatures, no hi havia canvis gaire significatius en les matèries que s'ensenyaven, només destaca en els tres darrers cursos la introducció treballs manuals a les finca agrícola de l'Escola Superior d'Agricultura, de manera que a més de tota la part teòrica, amb les seves pràctiques corresponents, els estudis d'enginyer agrícola també tenien una part de treball manual en una explotació agrícola.

¹⁴³ Així ho dictaminava la ponència d'ensenyament tècnic del CENU, vegeu ANC, Lligall R-257/6 bis, p. 64 19-10-1937.

Ensenyament mitjà (1936)

PRIMER CURS

<u>Assignatures</u>	<u>Hores</u>
Química agrícola	210
Tipografia i dibuix topogràfic	210
Motors i màquines	140
Zootècnia general	70
Microbiologia general	70
Entomologia aplicada	70
Classificació botànica i criptogàmia aplicada	70
Metereologia	70
Comptabilitat	70
Treballs manuals a la finca	460

SEGON CURS

<u>Assignatures</u>	<u>Hores</u>
Cultius herbacis i llurs malalties	210
Cultius arboris i llurs malalties	210
Indústries derivades de l'agricultura	210
Zootècnia especial	140
Aplicacions zootècniques	70
Construccions rurals	70
Hidràulica	70
Economia i valoració i cadastre	70
Treballs manuals a la finca	390

Durant tots dos anys, el règim escolar era d'internat i de semiinternat, la distribució general del temps es dividia de la següent manera:

- a.- Explicacions teòriques 20 hores setmanals
- b.- Pràctiques 8 hores setmanals
- c.- Treballs manuals a la finca 12 hores setmanals

FONT: GENERALITAT DE CATALUNYA, *Pla General d'Ensenyament Agrícola*, Conselleria de Cultura, Barcelona, 1937, pp. 14-15.

El programa d'estudis per obtenir el títol de perit agrícola tampoc no va canviar gaire, era pràcticament el mateix que havia existit fins aquell moment. La durada dels estudis continuava essent de dos cursos i les assignatures eren molt similars a les que costaven en el programa d'estudis anterior. La novetat era el Pla General d'Ensenyament Agrícola obria

les portes a una especialització de les quatre escoles mitjanes en agricultura que hi havia a Catalunya, així sense apartar-se sensiblement del programa d'estudis que acabem d'exposar, cada escola podia adquirir certa especialització. Una de les especialitzacions que s'assenyalava com a convenientes per una de les escoles mitjanes d'agricultura era en qüestions forestals, amb la intenció de formar auxiliars de monts.

Dels quatre tipus d'ensenyaments agrícoles populars que el Pla General d'Ensenyament Agrícola projectava crear, només l'ensenyament agrícola postescolar, dedicat als nois, tenia un programa d'ensenyament una mica definit. Sobre l'ensenyament per a la formació de bons obrers especialitzats, l'ensenyament "menagère" i els curssets de divulgació, el Pla General d'Ensenyament només donava algunes orientacions molt generals. En canvi, sobre l'ensenyament agrícola postescolar sí que hi havia una idea una mica més detallada de com serien, a continuació exposem resumidament les seves principals característiques.

Ensenyament agrícola postescolar (1936)

Distribució general del temps:

a.- Explicacions teòriques	18 hores setmanals
b.- Pràctiques	6 hores setmanals
c.- Treballs manuals a la finca	24 hores setmanals

El règim seria d'internat o semiinternat. De forma esquemàtica el programa proposat era:

Tema 1.- Millorament de les plantes conreades. Existència de diferents races. Possibilitats que ofereix el seu millorament dintre de la comarca. Tasca de l'investigador. Precaucions a prendre en l'experimentació que pot fer el pagès a casa seva abans d'acceptar totalment el canvi en les races explotades.

Tema 2.- Millorament del bestiar. Idem a l'anterior,

Tema 3.- Millorament de les adobades. Diferències de collita atribuïdes a les adobades. Possibilitats que l'aplicació racional dels adobs ofereix a la comarca. Idea de la fertilització. Normes que han de guiar l'experimentació particular. Normes per a l'adobada dels conreus de la comarca.

Tema 4.- Millorament de l'alimentació del bestiar. Idem. a l'anterior.

Tema 5.- Millorament de les cures a donar a les plantes conreades. Principi i fonament general de les treballades agrícoles. Cures que en la comarca es realitzen d'una manera deficient. Per cada una d'elles assenyalar l'ideal a perseguir.

Tema 6.- Millorament de les cures a donar al bestiar. Idem. a l'anterior.

Tema 7.- Defensa de les plantes contra llurs malalties. Malures més corrents a la comarca, i llur reconeixement. Tractaments i precaucions a prendre.

Tema 8.- Defensa del bestiar contra llurs malalties. Mesures preventives que cal prendre d'una manera general. Primeres precaucions a adoptar en espera del veterinari.

Tema 9.- Ordenació interior de l'empresa. Breus conceptes d'economia agrícola. Detalls normalment defectuosos en l'organització de la producció agrícola de la comarca i manera de millorar-los.

Tema 10.- Ordenació exterior de l'empresa. Breus conceptes d'economia general. Punts defectuosos que convindria millorar en les relacions entre els diferents productors de la comarca.

Tema 11.- L'anotació dels fets comptables. Principis de comptabilitat. Pràctiques suficients fins a arribar que els alumnes siguin capaços de dur una comptabilitat senzilla, si no pel seu compte, almenys amb l'ajut d'una oficina de comptabilitat.

Tema 12.- La importància del paper que exerceix el conreador del camp dintre de la societat.

Sobre les atribucions dels títols que oferien les escoles agrícoles depenents de la Generalitat, un tema que en altres temps havia provocat importants problemes, el Pla General d'Ensenyament Agrícola resolia que els graduats de les escoles agrícoles de la Generalitat podrien practicar dins de Catalunya l'exercici professional de la carrera amb les mateixes atribucions que els enginyers agrònoms i perits agrícoles graduats a les escoles depenents del govern espanyol, a excepció d'entrar en l'escalafó de l'Estat, però a Catalunya si que podrien treballar en tots els serveis que traspassés l'Estat. Aquesta postura era la que havia defensat la Generalitat des de sempre, però que no s'havia pogut aplicar per la pressió que havien fet els enginyers agrònoms.

El Pla General d'Ensenyament Agrícola només es va portar a terme en una petita part, aspectes com els ensenyaments agrícoles populars van quedar sense organitzar i d'altres van avançar poc. Tot i aquesta manca d'aplicació pràctica, el Pla General d'Ensenyament Agrícola va ser un projecte molt important, perquè organitzava l'ensenyament agrícola a Catalunya d'una manera àmplia, extensiva a tota la població catalana que es volgués dedicar a l'agricultura, i en tots els seus nivells d'estudis possibles, des de la investigació científica fins el que necessitava un simple treballador del camp. Mai abans no havia estat formulat un pla tan complet com aquell, era tan ambiciós però que no es podia portar a terme d'un dia per l'altre, i menys en la situació bèl·lica en que estava immersa Catalunya a partir de 1936. Catalunya comptava per primera vegada amb un pla general que organitzava tots els estudis

agrícoles, que anava més enllà de tots els plans que havien existit fins aquells moments, era la culminació d'un procés d'extensió de l'ensenyament agrícola a Catalunya que havia començat amb l'organització de l'Escola Superior d'Agricultura l'any 1912.

8.2. L'Escola Superior d'Agricultura

L'activitat docent de l'Escola Superior d'Agricultura va quedar pràcticament paralitzada després de l'esclat de la guerra, encara que hi va haver intents de reempendre els cursos, no va ser possible aconseguir normalitzar els estudis d'enginyer agrícola a l'Escola Superior d'Agricultura. Tot i que tenia les seves aules buides, l'Escola Superior d'Agricultura no va tancar mai les portes, a part dels cursos breus que van organitzar, el Departament d'Ensenyament i la direcció de l'Escola Superior d'Agricultura tenien la ferma voluntat de continuar els estudis, la qual cosa va mantenir viu aquell centre d'ensenyament en aquell període de dificultats.

L'inici de la Guerra Civil i de la revolució, el juliol de 1936 va coincidir amb el final del curs 1935-1936, quan precisament un grup d'alumnes de l'Escola, acompanyats pels seus professors estaven realitzant un vitge de final de curs. El curs 1936-1937 l'activitat docent, dedicada a la formació d'enginyers agrícoles va quedar suspesa, l'Escola Superior d'Agricultura només va organitzar cursets especialitzats en avicultura, cria d'animals de corral, conreus tropicals i plantes medicinals, horticultura i vitivinicultura. Els professors. També part dels alumnes, de l'Escola Superior d'Agricultura havien estat mobilitzats en feines agrícoles no docents.

El primer claustre de professors després de l'esclat de la guerra va ser el 19 de gener de 1937, el director va exposar la seva actuació des del 19 de juliol fins a la data d'aquella reunió i va sotmetre a la deliberació del claustre un projecte d'adaptació dels professors al nou pla d'estudis, que el claustre va aprovar.¹⁴⁴ La majoria dels professors de l'Escola Superior d'Agricultura van continuar en els seus càrrecs, a excepció de l'enginyer agrònom Jaume Nonell, que va ser depurat per un comitè format per professors de les diverses escoles que hi havia a l'antiga finca de Can Batlló, al carrer Urgell de Barcelona, i també el professor August Matons va ser destituït.

Des de principis de 1937, sense cursos d'enginyer agrícola en funcionament, els claustres de professors de l'Escola Superior d'Agricultura van estar dedicats de forma

¹⁴⁴AESA, "Actes del Claustre de Professors de l'Escola Superior d'Agricultura", Reunió 19-1-1937.

preferent als canvis que calia portar a terme per tal d'adaptar-se al nou Pla General d'Ensenyament Agrícola, amb la intenció de tornar a iniciar els cursos aquell mateix any. Entre les tasques que van portar a terme, hi havia l'adaptació dels professors a les assignatures del nou pla d'estudis, la presentació d'esmenes sobre els estudis que contenia el Pla General d'Ensenyament Agrícola, que van ser recollides pel Departament de Cultura, i també van elaborar un nou reglament de l'Escola Superior d'Agricultura.¹⁴⁵

Per poder complir el pla d'ensenyament que corresponia als estudis d'enginyer agrícola, l'Escola Superior d'Agricultura va rebre una finca agrícola, perquè els alumnes de quart, cinquè i sisè poguessin relitzar els treballs manuals a la finca, d'acord amb el que marcava el programa d'estudis. La finca elegida va ser la Torre Mercader, de Cornellà, on els professors de l'Escola Superior d'Agricultura hi van establir uns camps experimentals i, aprofitant que era un temps d'escassetat d'aliments, els van fer servir per proveir de productes agrícoles als professors i personal de l'Escola Superior d'Agricultura.

Seguint l'acord del claustre de professors del 7 de setembre de 1937, el director de l'Escola Superior d'Agricultura, Ferran Paladella, va sol·licitar al conseller de cultura reemprendre els estudis d'enginyer agrícola pel pròxim curs 1937-1938.¹⁴⁶ Per iniciar el curs va caldre modificar les condicions d'ingrés a l'Escola Superior d'Agricultura, les normes vigents en aquells moments exigien que els aspirants havien de superar un exàmen d'ingrés, a més havien de tenir el títol de batxillerat i 18 anys. A causa de la mobilització militar, es van treure aquestes dues últimes condicions, de manera que tothom que superés l'exàmen d'ingrés i tingués 15 o més anys podia estudiar a l'Escola Superior d'Agricultura.

El nombre d'alumnes que van començar els estudis va ser testimonial, només Narcís Rodas i Jordà i Jaume Font i Surroca van aprovar l'exàmen d'ingrés i van començar el primer curs de l'Escola Superior d'Agricultura.¹⁴⁷ No es va donar cap altre curs, però si que alguns alumnes que tenien pendents d'algunes assignatures van fer els corresponents exàmens. Per altra banda, l'Escola Superior d'Agricultura va continuar oferint cursets especialitzats, a banda del curset d'avicultura que donava el professor Enric Coromines, també va preparar la realització d'un curset d'administradors de sindicats agrícoles, que encara que no tenim constància que s'arribés a portar a terme, mostra la voluntat d'adaptació

¹⁴⁵ AESA, "Projecte de Reglament de l'Escola Superior d'Agricultura", agost de 1937, amb algunes esmenes va ser aprovat pel claustre de professors del 7-9-1937.

¹⁴⁶ AESA, Ofici del 9-9-1937.

¹⁴⁷ AESA, "Llistes d'alumnes matriculats", Curs 1937-38.

de l'Escola Superior d'Agricultura a la nova realitat agrícol, basada en sindicats agrícoles, que establia el Decret de sindicació obligatòria.¹⁴⁸

El curs 1937-1938 feia 25 anys de la fundació de l'Escola Superior d'Agricultura, l'efemèride de la commemoració es va celebrar sobriament, les dificultats amb què es trobava l'Escola impediè organitzar actes més destacats, que corresponguessin a l'importància de l'esdeveniment.

De cara el curs 1938-1939, el conseller de cultura, Carles Pi i Sunyer, tenia molt interès en mantenir el curs d'enginyer agrícol, per donar així una sensació de normalitat.¹⁴⁹ Però tot i que es van començar els tràmits per iniciar el curs, al final, a iniciativa del conseller de cultura es van suspendre els cursos d'enginyer agrícol.¹⁵⁰ Poques setmanes després, Catalunya va ser ocupada per l'exèrcit franquista.

A part de la mínima activitat docent, en la mesura de les seves possibilitats, els professors de l'Escola Superior d'Agricultura van continuar la seva activitat investigadora durant els anys en què va durar la guerra. La revista de l'Escola Superior d'Agricultura, *Arxius*, que es va publicar fins l'any 1938, contenia algunes d'aquestes investigacions. Per últim, cal citar també que, tot i les dificultats que provocava l'estat de guerra, els professors de l'Escola Superior d'Agricultura no van trencar els seus lligams amb la resta d'Europa i van continuar assistint als congressos internacionals que es celebraven fora de Catalunya.

8.3. Les escoles mitjanes i pràctiques d'agricultura

A diferència de l'Escola Superior d'Agricultura, l'Escola Mitjana de Caldes de Montbui no va veure interrompuda la seva activitat acadèmica a l'inici de la Guerra Civil i la revolució. Els estudis de perit agrícol va rebre un impuls important durant aquells anys, perquè a part de l'Escola Mitjana d'Agricultura de Caldes de Montbui, seguint el Pla General d'Ensenyament Agrícol, es van començar a organitzar més escoles mitjanes d'agricultura. En canvi, les escoles pràctiques d'agricultura no van començar a funcionar.

Oficialment, el curs 1936-1937 de l'Escola Mitjana d'Agricultura de Caldes de Montbui va començar el 16 de novembre de 1936, unes setmanes més tard del que ho acostumava a fer habitualment. Els professors eren els mateixos que havien treballat en el

¹⁴⁸"Pla del curset per a administradors de sindicats agrícoles, (Què es donarà a l'Escola Superior d'Agricultura durant el curs 1937-38)", Barcelona, setembre de 1937. ANC, Lligall R-257/6.

¹⁴⁹AESA, "Actes del Claustre de Professors de l'Escola Superior d'Agricultura", Reunió 20-10-1938.

¹⁵⁰*Ibid.*, Reunió 22-11-1938.

curs anterior. D'acord amb el que havia sol·licitat el director del centre, Ferran Paladella, a més dels dos cursos per obtenir el grau de perit agrícola, l'Escola Mitjana d'Agricultura també va oferir un curs preparatori, destinat a aquells aspirants que volien estudiar per perit agrícola sense disposar del títol de batxillerat, només calia que tinguessin el certificat escolar i aprovesin un exàmen d'ingrés.¹⁵¹ Amb aquesta mesura es volia accelerar la formació de perits agrícoles, facilitant a les persones que no tenien estudis de segon grau, l'accés a les escoles agrícoles de la Generalitat.

Seguint la política d'obrir l'ensenyament especialitzat a amplis sectors de la població, que sense ajuda econòmica difícilment podrien accedir a aquesta mena d'estudis, el Departament de Cultura, a través de l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya, oferia subsidis als alumnes de les escoles especialitzades perquè poguessin seguir els cursos. Durant els primers anys de la República, l'Escola Mitjana d'Agricultura de Caldes de Montbui ja oferia dues beques per a alumnes sense recursos, però a partir del curs 1936-1937, amb un intent de popularitzar els estudis, va augmentar considerablement el nombre d'estudiants que rebien ajut econòmic per poder realitzar els seus estudis, fins al punt que la majoria dels alumnes de l'Escola Mitjana d'Agricultura rebien subsidis econòmics.

A finals de 1936, l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya va obrir una convocatòria de deu subvencions, de 1.550 pessetes cada una, destinades a fills d'agricultors que volguessin cursar estudis de perit agrícola a l'Escola Mitjana d'Agricultura.¹⁵² Els aspirants a aquestes beques havien de ser proposats pel sindicat agrícola de la població on residien, de fet hi havia la intenció que en el futur els sindicats agrícoles paguessin estudis als fills dels seus membres, però vista les dificultats que tenien els sindicats agrícoles en aquells moments era la Generalitat qui pagava algunes subvencions, era una forma d'obrir camí a aquesta pràctica. Les deu places subvencionades van ser cobertes amb facilitat, també es va donar el cas d'un alumne que va començar els estudis de perit agrícola subvencionat pel seu ajuntament.¹⁵³

Els alumnes subvencionats per l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya, amb el sindicat que els va proposar a cada un d'ells van ser: Pere Torrades, pel

¹⁵¹*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 28-10-1936, p. 371.

¹⁵²*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 9-12-1936, p. 921.

¹⁵³Es tractava de Ramon Garriga i Marquès, de Malgrat de Mar, diu que un fill de Malgrat, Jacint Bassart va rebre una beca de la Generalitat per estudiar a l'Escola Mitjana d'Agricultura, l'Ajuntament de Malgrat va voler que un altre noi de la població també emprengués aquests estudis i el van subvencionar a ell. Entrevista amb Ramon Garriga 13-7-1993.

Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui; Jaume Montfort, pel d'Horta (Barcelona); Valentí Munt, pel de Rajadell; Josep Cirera, pel de Manlleu; Manuel Serres, pel de Vilassar de Mar; Jacint Bassart, pel de Malgrat de Mar; Andreu Mestres, pel de Sant Joan Despí; Josep Montserrat, pel de Secuita; Josep Puig, pel de Sabadell; i Joan Saltavella, pel de Moncada i Reixac. Els vuit primers d'aquests alumnes tenien un expedient de molt bo a aprovat i, només els dos últims no van ser capaços de superar els estudis.¹⁵⁴

La llista completa dels alumnes que van estudiar a l'Escola Mitjana d'Agricultura el curs 1936-1937 és la següent:

CURS 1936-1937

Preparatori:

Jacint Bassart i Torné*
Josep Cirera i Boix*
Joan Claveria i Claramunt
Manuel Fontich i Aldosa
Claudi Galimany i Mas
Ramon Garriga i Marquès*
Pere Guardiola i Buixeda
Andreu Mestres i Esteve*
Jaume Montfort i Canela*
Josep Montserrat i Martí*
Valentí Munt i Serra*
Josep Puig i Vila*
Josep Ramon i Magrinyà
Joan Saltavella i Escudero*
Jordi Segon i Piqué
Manuel Serres i Gabarró*
Pere Torrades i Ramiro*

Primer curs:

Carles Brujas i Amigó

Segon Curs:

Jaume Dalmases i Trullàs
Josep Montaner i Giró

FONT: AEMA, "Relació d'alumnes matriculats a l'Escola Mitjana d'Agricultura", 1-6-1937.

NOTA: Els alumnes marcats amb un asterístic disposaven de subsidi econòmic per poder estudiar.

¹⁵⁴ANC, Lligall R-262/211, Informe de Ferran Paladella sobre els alumnes subvencionats, 25-10-1937.

Mentre que el curs preparatori va tenir un elevat nombre d'alumnes, va disminuir sensiblement el nombre d'alumnes que estudiaven el primer i segon curs. Segons un alumne de l'Escola Mitjana d'Agricultura en el temps que va esclatar la guerra, ell i altres van deixar els estudis perquè les seves famílies van ser perseguides, en el seu cas van assassinar el seu pare, i també perquè va córrer la veu que els estudiants de l'Escola Mitjana d'Agricultura serien enviats al front ràpidament, perquè rebien uns coneixements topogràfics que podien ser utilitzats en els fronts de batalla.¹⁵⁵

El curs 1937-1938, el nombre d'alumnes va disminuir encara més a causa de la situació bèl·lica que es vivia. Alguns alumnes van anar al front, com és el cas de Pere Torrades, un estudiant amb un dels millors expedients acadèmics. D'altres van abandonar per no poder seguir els estudis per circumstàncies familiars diverses, com Jacint Bassart, la seva mare era vídua i l'oncle que menava la finca agrícola de la família va anar a lluitar al front, la qual cosa va provocar que hagués de deixar els estudis. A continuació copiem la llista dels alumnes que van acabar els estudis en el curs 1937-1938, encara que el van iniciar més alumnes aquests van ser els únics que van fer el curs sencer:

CURS 1937-1938

Preparatori:

Joan Argelaguet i González*
Francesc Belda i Rocher*
Antoni Cabau i Reñé*
Pere Dorca i Illa*
Valentí Matamala i Vilagrassa*
Jaume Mauri i Corbella*
Maria Paladella i Porta
Primitiva Vallespir i Montclús*

Primer curs:

Josep Cirera i Boix*
Manuel Fontanich i Aldosa
Ramon Garriga i Marquès*
Josep Ramon i Magrinyà*

FONT: AEMA, Carta del director Ferran Paladella del 6-10-1938.

NOTA: Els alumnes marcats amb un asterístic disposaven de subsidi econòmic per poder estudiar.

¹⁵⁵Entrevista a Camilo Torras i Casals, 14-12-1992.

Els cursos 1937-1938 va acabar el dia 15 de juliol de 1938, exactament quinze dies després de la data que havia fixat el Departament de Cultura perquè acabessin el curs els centres d'ensenyament mitjà i tècnic de Catalunya, la causa del retard va ser que s'havien perdut alguns dies de classe, perquè els seus professors havien estat mobilitzats. No obstant això, hi havia l'intenció que els estudiants continuessin vivint a l'Escola Mitjana d'Agricultura, per tal de portar les feines agrícoles de la granja que allí hi havia instal·lada. Ferran Paladella, també va iniciar les gestions per iniciar el curs 1938-1939, va rebre algunes demandes, però aquest curs no es va arribar a començar.

Seguint el Pla General d'Ensenyament Agrícola, a partir de finals de 1936, la Generalitat de Catalunya va començar a donar els primers passos per augmentar el nombre d'escoles mitjanes d'agricultura de Catalunya. A més de l'Escola Mitjana d'Agricultura de Caldes de Montbui, que funcionava des de l'any 1932, el Pla General d'Ensenyament Agrícola preveia l'organització de tres escoles mitjanes d'agricultura més.

La Generalitat de Catalunya es va apropiat de la finca Porroig, dels termes municipals de d'Olèrdola i Vilafranca del Penedès, dins la qual pensava establir-hi l'Escola Mitjana d'Agricultura de les comarques del Penedès, Anoia, Bages i Conca de Barberà.¹⁵⁶ Aquest nou centre escolar tindria un pla d'estudis d'acord amb el que hi havia vigent a l'Escola Mitjana d'Agricultura de Caldes de Montbui, però s'especialitzaria en viticultura i enologia. Per tal de fer més eficaç l'estudi de les seves especialitats, l'Escola havia d'establir contacte amb l'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès i fer un intercanvi professional amb el seu personal tècnic.¹⁵⁷ Encara que hi havia un pressupost aprovat de més de dues-centes mil pessetes, l'Escola Mitjana d'Agricultura de Vilafranca del Penedès no va entrar en funcionament.

També van començar els preparatius per organitzar l'Escola Mitjana d'Agricultura de les comarques de l'Urgell, Segrià i la Noguera, a la finca el Castell del Remei, del terme municipal de Penelles, la qual havia estat incautada pel Departament d'Agricultura.¹⁵⁸ Aquest nou centre docent també estava destinat a formar perits agrícoles, d'acord amb els plans i normes que estaven vigents a l'Escola Mitjana de Caldes de Montbui, però

¹⁵⁶*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 11-12-36, pp. 950-51.

¹⁵⁷AESA, Carta 11-12-1936.

¹⁵⁸*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 11-12-1936, pp. 951-52.

s'especialitzaria en terra campa, arbres fruiters i olivicultura, que eren els tipus de conreu que predominaven en aquelles comarques.

La finca del Castell del Remei, incautada a la família Girona, ja comptava amb un edifici destinat a escola, la qual cosa abaratia els costos d'instal·lació de l'Escola Mitjana d'Agricultura. No obstant això, la partida destinada a finals de 1936 a adequar les instal·lacions i a mantenir el personal del centre va ser desviada cap a altres finalitats, per això fins els mes de setembre de 1937 la nova escola no va estar en condicions d'iniciar el curs preparatori, el primer i segon cursos encara no disposava de prou mitjans.¹⁵⁹

L'organització de l'Escola Mitjana d'Agricultura del Castell del Remei va avançar més que la de la finca de Porroig, aquesta va arribar a disposar dels professors que donarien les classes. Es tractava de Joan Salom i Calafell, que d'aquesta manera reingressava en un càrrec oficial, Josep Ferrer i Palaus, que es traslladava des de l'escola de Caldes de Montbui i de l'enginyer agrícola Francesc Romagosa i Comas, que va ser nomenat pel càrrec de professor juntament amb Toribi Pobla, perit agrícola, que s'ocuparia de l'administració de l'escola i Joan Pola que va ser nomenat com a bidell. Encara que tot estava a punt per iniciar el curs, no tenim constància que s'arribés a portar a terme cap curs a l'escola del Castell del Remei, en canvi sí que el personal tècnic que allí hi havia destinat va dirigir els treballs de la col·lectivitat agrícola que hi havia establerta en aquella important finca.

A diferència de l'ensenyament mitjà, l'ensenyament popular en agricultura va pràcticament desaparèixer a partir de 1936. L'única escola pràctica d'agricultura que hi havia en funcionament quan va esclatar la guerra, la de Caldes de Montbui, que compartia les instal·lacions amb l'Escola Mitjana d'Agricultura va suprimir la seva activitat. De la quarantena d'escoles pràctiques agrícoles que el Pla General d'Ensenyament Agrícola preveia crear, no se'n va organitzar cap, ni tan sols es van iniciar els primers tràmits per crear-les.

L'únic ensenyament agrícola de caire popular que es va donar va ser a l'Escola Mitjana de Caldes de Montbui, durant el curs 1937-1938, tres alumnes van aprovar els curs anual de regent agrícola, però a partir d'aquest curs ja no hi va haver cap més promoció.¹⁶⁰ Joan Salom, l'administrador de la Granja Agrícola de Caldes i director de la seva Escola Pràctica d'Agricultura va renunciar als seus càrrecs el mateix any 1937, poc temps després

¹⁵⁹AHDB, Lligall 4231/78, 24-9-1937.

¹⁶⁰Els alumnes que van obtenir el grau de regent agrícola van ser: Francesc Armenter i Soler, Pere Artigas i Grabulosa, i Miquel Casas i Subirà. AEMA, "Relació d'alumnes matriculats a l'Escola Pràctica d'Agricultura", 1-6-1937.

va entrar a formar part dels professorat de l'Escola Mitjana d'Agricultura del Castell del Remei.

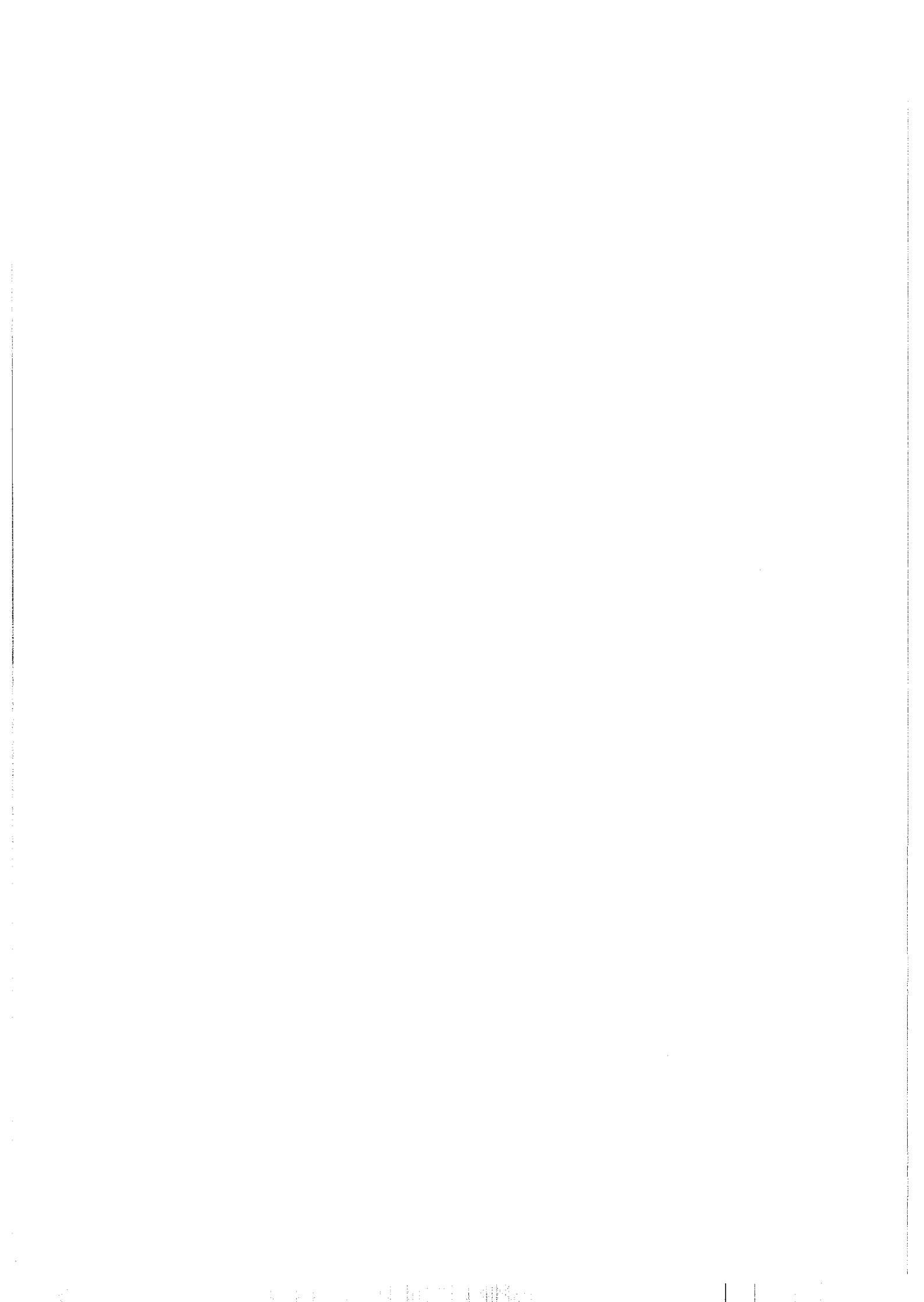
L'organització de l'ensenyament popular agrícola va quedar congelada per la falta de tècnics disponibles, hi havia la intenció de lligar estretament aquest tipus d'ensenyaments amb els Serveis Tècnics d'Agricultura i les granges experimentals que, repartides per les comarques catalanes es van començar a crear, però els pocs tècnics destinats a les granges agrícoles comarcals estaven completament ocupats en l'organització de les granges, la qual cosa no el permetia dedicar temps a portar a terme activitats d'ensenyament agrícola popular.¹⁶¹

Altres intents d'organitzar ensenyaments agrícoles populars, tal com preveia el Pla General d'Ensenyament Agrícola també van fracassar, és el cas de l'ensenyament per a noies de pagès. A finals de 1938, Ferran Paladella, el director de l'Escola Superior i de la Mitjana d'Agricultura, tenia la intenció d'iniciar a Caldes de Montbui un curset de capacitació de la dona per als treballs agrícoles, amb la intenció que substituïssin els homes que estaven al front, però el temor als carabiners que vivien al pensionat de l'Escola Mitjana d'Agricultura el va fer desistir de tirar endavant aquest projecte.¹⁶²

L'ensenyament agrícola popular va quedar pendent, la formació de tècnics, enginyers i perits, va ser prioritària en la política d'ensenyament de la Generalitat, l'extensió d'un ensenyament agrícola de caire pràctic a les persones que treballaven directament la terra va quedar en un segon pla, no hi havia prou recursos per iniciar-lo.

¹⁶¹AESA, Carta 19-11-1936.

¹⁶²ANC, Lligall R-540/9 Carta 15-7-38.



CONCLUSIONS

En iniciar aquest estudi, el nostre objectiu era el d'analitzar l'obra de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya, amb la idea que aquestes dues institucions, a part de representar l'assoliment de certa autonomia a nivell administratiu i polític, també van intervenir de manera significativa en diferents àmbits de la societat, l'economia i la cultura catalanes. Dels diversos aspectes a tractar sobre la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya, nosaltres ens vam inclinar per estudiar la seva política agrària, perquè entreveiem que era un àmbit en el qual tant la Mancomunitat com la Generalitat de Catalunya van intervenir de forma destacada. Malgrat les seves limitacions polítiques i administratives, la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya van portar a terme una obra agrícola molt important, que en conjunt presenta unes línies de continuïtat al llarg del temps.

Després d'analitzar detalladament l'obra agrícola de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya, hem pogut comprovar l'existència d'una política agrària, destinada a afavorir un canvi tècnic de l'agricultura catalana, que es va basar en la formació i manteniment de tot un entramat d'organismes docents i d'assessorament tècnic. A Catalunya, l'Escola Superior d'Agricultura i els Serveis Tècnics d'Agricultura van ser els dos principals organismes en què es va fonamentar la intervenció en agricultura i ramaderia de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya.

Amb aquesta investigació, hem pogut aprofundir en dues línies. D'una banda en el tema de l'organització d'una administració autònoma per a Catalunya i, com aquesta va intervenir en l'agricultura i la ramaderia. D'altra banda, també ens ha permès tractar sobre

els orígens i el paper que van tenir les diferents administracions públiques a Catalunya en el procés de transformació tècnica de l'agricultura.

Orígens

La política de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya tenia l'objectiu d'afavorir una transformació tècnica de l'agricultura catalana, a través de disposar de centres públics d'ensenyament agrícola i d'oferir auxili tècnic als pagesos. A Catalunya, l'ensenyament, investigació i difusió de noves tècniques agrícoles es va desenvolupar de forma principal a partir d'un entramat d'organismes públics, que depenien d'institucions d'àmbit estrictament català, com eren les diputacions provincials, la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya. Entre els diferents elements que van intervenir en la difusió de canvis tècnics de l'agricultura catalana, cal destacar l'organització durant el primer terç del segle XX d'aquest entramat d'organismes públics.

A Catalunya hi ha nombrosos exemples de propietaris, associacions rurals i sindicats agrícoles que van portar a terme diferents tasques de capacitació, investigació i difusió agrícoles. Però tot i les iniciatives de particulars i de diferents grups, les institucions públiques catalanes van ser les que van formar el marc institucional bàsic dedicat a l'ensenyament, investigació i difusió de les tècniques agrícoles. L'autonomia respecte el govern central, les seves funcions estatals i la voluntat d'intervenir en tot el territori català són tres elements identificadors dels organismes públics que van impulsar la renovació tècnica de l'agricultura catalana.

La creació de l'Escola Superior d'Agricultura l'any 1912, va suposar un canvi de plantejament important en la política agrària que les institucions públiques portaven a terme a Catalunya. Després d'una llarga etapa, iniciada durant el segle XIX, en què els pocs organismes oficials agrícoles que hi havia a Catalunya eren assimilables als de la resta de l'Estat, la creació l'any 1912 de l'Escola Superior d'Agricultura va suposar un trencament amb la situació precedent perquè, per primera vegada en la història, a Catalunya existia un centre d'ensenyament agrícola superior, amb uns plans d'estudi i unes titulacions diferenciades, que havia de ser la base a partir de la qual l'administració pública intervindria en l'agricultura catalana.

A partir de l'Escola Superior d'Agricultura, primer la Diputació de Barcelona i, més endavant, la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya van dirigir la seva política de

transformació tècnica de l'agricultura catalana, caracteritzada per la voluntat d'assumir les funcions estatals en ensenyament agrícola i en assessorament tècnic dels agricultors. El que en altres països normalment ho realitza el govern de l'Estat, a Catalunya es va organitzar des de institucions públiques d'àmbit català, com van ser les diputacions provincials i la Mancomunitat de Catalunya.

Des de l'any 1912, amb la creació de l'Escola Superior d'Agricultura, fins al final de la Guerra Civil, l'any 1939, trobem una línia de continuïtat en la política agrària catalana. Encara que durant tots aquells anys hi va haver canvis importants en els organismes administratius i polítics de Catalunya, que afectaven tant al seu nivell de competències com la ideologia dels partits que les dominaven, trobem molts punts en comú en la manera que les diferents administracions catalanes van intervenir en la transformació tècnica de l'agricultura, la qual cosa ens permet confirmar aquesta línia de continuïtat. No obstant això, també trobem alguns canvis, motivats en bona part per la diferent situació política que es vivia.

Des dels seus orígens, la política agrària catalana va estar basada en la formació i intervenció d'unes institucions agràries pròpies de Catalunya, que realitzaven unes funcions de tipus estatal. L'Escola Superior d'Agricultura i els Serveis Tècnics d'Agricultura van ser l'eix principal a partir del qual va girar tota la intervenció agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya. L'interès en consolidar i ampliar les funcions d'aquests organismes d'ensenyament i d'assessorament tècnic, va centrar l'obra agrària de les institucions catalanes.

Al mateix temps que els organismes agraris catalans, existia també tota l'obra agrícola que realitzava el govern central, amb unes actuacions similars a les que es portaven a terme des de Catalunya. Hi havia una duplictat de funcions, que des de Catalunya es volia acabar a través d'aconseguir les competències exclusives en agricultura.

En els seus orígens, la voluntat de disposar d'uns organismes agraris propis, amb funcions estatals però que depenguessin d'una administració catalana, va anar acompanyada d'una crítica en contra de l'actuació que havien tingut els organismes públics espanyols. Se'ls acusava d'estar excessivament burocratitzats, de tenir poca eficàcia i de no respondre als interessos dels agricultors. Si bé és cert que hem pogut detectar algunes deficiències en la forma en que van funcionar els organismes agrícoles depenents de l'Estat, també és cert que hi ha exemples, alguns d'ells a Catalunya, d'organismes oficials que, sobretot a partir del segle XX, van tenir una notòria activitat en favor del desenvolupament de l'agricultura. Les

principals dificultats van ser per portar a terme una política agrària global per tot l'Estat espanyol.

Des de mitjan segle XIX, el govern espanyol va intentar reiteradament d'organitzar una estructura de serveis públics en favor de l'agricultura, que en molts casos intentava copiar el que havien fet en països més avançats en aquest tema, però que a la pràctica no va acabar de funcionar adequadament. Els constants canvis que van experimentar els organismes oficials dedicats a atendre l'agricultura són una mostra que aquells organismes no acabaven de complir les funcions per les quals havien estat creats, però també que no hi havia un línia política gaire clara de quina havia de ser l'estructura de serveis públics en favor de l'agricultura.

El segle XIX, les granges agrícoles van ser el model utilitzat per l'acció del govern entre els agricultors. La seva activitat va ser però limitada, perquè estaven molt condicionades per l'ajut econòmic que havien de rebre de les diputacions provincials i ajuntaments. Amb períodes de més o menys activitat, les granges van subsistir sobretot com a centres dedicats a oferir ensenyament professional a agricultors, que també realitzaven alguna tasca d'investigació i difonien les noves tècniques agrícoles. Tot i que van tenir una activitat limitada, les granges agrícoles oficials van ser importants de cara el futur, perquè van ser el gèrmen a partir del qual van sorgir noves institucions que, anys després, van tenir una intervenció destacada en l'ensenyament i difusió agrícoles.

A Catalunya va funcionar, des de 1854, la Granja Experimental de Barcelona i, des de 1855, la Granja Escola de Fortianell (Baix Empordà). Tot i que la Granja Experimental de Barcelona també es dedicava a l'investigació i assessorament tècnic, ambdues granges van centrar la seva activitat en la docència. Dedicades preferentment a la formació professional de joves, a partir d'aquestes granges van sorgir altres centres d'ensenyament agrícola, entre els que volem destacar l'Escola Provincial d'Agricultura de Barcelona (1898), perquè va ser el precedent més immediat de l'Escola Superior d'Agricultura (1912).

No va ser fins als inicis del segle XX, amb la creació d'estacions agronòmiques especialitzades, fins quan no comencem a trobar organismes públics dedicats a l'agricultura amb una capacitat important per intervenir en el procés de transformació tècnica de l'agricultura. Enmig d'un ambient de regeneració de l'Estat, es van fer plans per crear nombroses estacions agronòmiques. Mentre que algunes van tenir un funcionament efectiu, d'altres no es van arribar a organitzar o van tenir una activitat pràcticament testimonial. El

funcionament d'aquests centres depenia de la capacitat de les persones que les dirigien i, també cal tenir molt en compte, el suport que rebien d'entitats i particulars del seu entorn.

A Catalunya cal assenyalar les estacions enològiques de Vilafranca del Penedès i Reus com a exemple de centres agrícoles públics, depenents del govern central, que van complir bona part de les funcions per les quals havien estat creades. L'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès, fundada el 1902, i l'Estació Enològica de Reus, fundada el 1905, van comptar amb la direcció de Claudio Oliveras i Cristòfor Mestre, dos enginyers agrònoms que van aconseguir fer funcionar aquells centres. Lluny d'ocupar-se només d'aspectes burocràtics, en aquestes dues estacions enològiques es van portar a terme investigacions, tasques de formació i difusió de noves tècniques que van repercutir en benefici dels agricultors. La resta d'estacions agrònòmiques que es van crear a Catalunya van portar a terme una activitat molt reduïda, els canvis constants del seu personal i les dificultats econòmiques van provocar que tinguessin un funcionament molt limitat.

Per trobar la causa de l'organització d'un conjunt d'escoles i serveis agrícoles propis, a més dels problemes crònics que tenien els governs espanyols, també cal considerar els canvis polítics que es produeixen a Catalunya en els inicis del segle XX, que influiran en la forma en què es va organitzar l'administració pública a Catalunya. El catalanisme polític, de caire conservador, articulat a través de la Lliga Regionalista va començar a controlar algunes institucions oficials, tals com ajuntaments i diputacions provincials, des d'on va començar a fomentar canvis importants en la rígida estructura centralista de l'Estat espanyol.

Davant les dificultats de poder intervenir directament en la reforma de l'Estat, el catalanisme polític va portar a nivell català un conjunt de reformes que, entre altres coses, van passar per la creació d'una nova administració pública i d'un seguit d'organismes que oferien serveis públics de diversa mena. L'obra agrícola que, amb la creació de l'Escola Superior d'Agricultura, va iniciar la Diputació de Barcelona formava part d'aquesta política. Les escoles i serveis agrícoles que depenien de la Diputació de Barcelona i, més endavant, de la Mancomunitat de Catalunya eren només una part d'una política encaminada a dotar Catalunya d'una administració pública adequada a la dels països moderns, que havien experimentat un procés d'industrialització.

El catalanisme polític, que controlava la Mancomunitat de Catalunya, tenia el projecte d'organitzar a Catalunya una administració pública i unes infraestructures pròpies d'un país industrialitzat, per facilitar el desenvolupament econòmic, social i cultural de Catalunya. Entre els múltiples serveis públics que calia crear i mantenir hi havia els agrícoles. A

principis del segle XX, l'agricultura ocupava a una part molt important de la població catalana. El 1900 el sector primari ocupava la meitat de la població activa. Tot i que la tendència va ser a disminuir, l'agricultura i ramaderia van continuar essent la principal activitat econòmica d'extenses zones de Catalunya, per això qualsevol projecte de modernització havia d'atendre també l'agricultura.

En la formació d'un marc institucional autònom per intervenir en l'agricultura, cal considerar la confluència de dos corrents. D'una banda, un moviment agrarista que fomentava una transformació tècnica de l'agricultura, d'altra banda un catalanisme polític, que volia una reforma de les estructures polítiques i administratives de l'Estat espanyol. La influència d'aquests dos corrents va fer que a Catalunya, a l'hora de plantejar la intervenció pública en l'agricultura es va fer de forma descentralitzada i amb autonomia respecte el govern central. La política agrària catalana es va fomentar a partir d'unes institucions pròpies, particulars de Catalunya.

L'obra agrícola de la Mancomunitat

La Mancomunitat de Catalunya no va ser una institució buida de contingut, sinó que va portar a terme una important acció de govern, al mateix nivell que realitzaven els estats, dins de la qual cal incloure la política de transformació tècnica de l'agricultura catalana. La Mancomunitat de Catalunya va recollir i ampliar les iniciatives que havia començat a realitzar la Diputació de Barcelona, les va ampliar i les va fer arribar més enllà de la província de Barcelona, a tot el territori català. A diferència de l'administració pública del govern espanyol, la Mancomunitat de Catalunya va saber organitzar una administració agrícola, que tot i els seus límits, va poder intervenir més directament en l'agricultura i la ramaderia catalana.

En una societat cada vegada més industrialitzada, l'obra agrària de la Mancomunitat de Catalunya tenia com a objectiu modernitzar l'agricultura catalana, a través d'estudiar les seves característiques i d'eleva la cultura tècnica de la pagesia. Amb aquesta intenció, la Mancomunitat de Catalunya va disposar d'un conjunt d'escoles i serveis agrícoles que formaven el marc bàsic a partir del qual es van desenvolupar l'ensenyament, investigació i difusió tècnica agrícola a Catalunya.

L'ensenyament agrícola de caràcter superior va ser la prioritat que, inicialment, va dominar la política agrària catalana. L'Escola Superior d'Agricultura va ser organitzada com a fruit d'aquesta prioritat. La investigació l'havien de realitzar els professors de l'Escola Superior d'Agricultura, en combinació amb les seves tasques docents. A partir de la consolidació de l'ensenyament agrícola de caràcter superior, el pas següent va ser el de formar una institució per difondre les innovacions tècniques entre la pagesia, tal com van ser els Serveis Tècnics d'Agricultura.

L'Escola Superior d'Agricultura en un primer moment, conjuntament amb els Serveis Tècnics d'Agricultura a partir de l'any 1917, van ser les dues institucions que van formar el marc bàsic d'intervenció de la Mancomunitat de Catalunya cap a l'agricultura. La revista agrícola catalana *Agricultura*, fundada el 1917, va ser l'òrgan imprès que recollia l'opinió i, sobretot, els treballs de les persones vinculades a l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura. La Mancomunitat de Catalunya va aconseguir formar un marc públic d'intervenció en l'agricultura i la ramaderia catalana, amb centres d'ensenyament, serveis oficials, òrgans d'expressió i un grup de tècnics agrícoles aglutinats al seu entorn.

L'Escola Superior d'Agricultura

La Mancomunitat de Catalunya va basar la seva actuació en l'Escola Superior d'Agricultura, una institució que havia estat fundada per la Diputació de Barcelona l'any 1912, que no va ser formalment traspasada a la Mancomunitat de Catalunya fins l'any 1918. Amb la creació de l'Escola Superior d'Agricultura s'havia arribat al final d'un procés, gestat des de feia alguns anys, en què la Diputació de Barcelona havia perdut de manera progressiva el seu interès pels organismes agrícoles que depenien del govern de l'Estat, per passar a crear i mantenir les seves pròpies institucions.

El 1893 el govern va suprimir totes les escoles de perits agrícoles, excepte la que hi havia a Madrid. A Barcelona, feia tres anys que la Granja Experimental oferia els estudis de perit agrícola, els quals van quedar eliminats. L'any següent, el 1894, la Diputació de Barcelona va organitzar pel seu compte, també dins de la Granja Experimental de Barcelona, l'Escola de Perits i Capatassos Agrícoles que, a partir de l'any 1898, es va passar a anomenar Escola Provincial d'Agricultura. Amb el pas del temps, la Diputació de Barcelona va perdre l'interès per la Granja Experimental, va deixar de col·laborar-hi econòmicament i, en canvi va centrar la seva atenció en l'Escola Provincial d'Agricultura.

L'Escola de Perits i Capatassos Agrícoles seguia el mateix pla d'estudis l'escola oficial de perits agrícoles de Madrid, perquè es creia que d'aquesta manera aconseguirien el reconeixement oficial del títol que obtenien els seus alumnes. En aquells moments es seguia l'estratègia de copiar la política que portava a terme el govern de l'Estat, més endavant però la Diputació de Barcelona va començar a dirigir una política diferenciadora. Va organitzar unes institucions agràries amb unes característiques pròpies, que no seguien el model de les institucions que depenien del govern de l'Estat.

L'any 1898, en uns moments de forta crisi política a causa del desastre colonial, l'Escola de Pèrits i Capatassos Agrícoles va canviar el nom pel d'Escola Provincial d'Agricultura de Barcelona. D'aquesta manera es volia diferenciar aquell centre d'ensenyament de l'aparell administratiu de l'Estat, perquè hi havia una forta desconfiança cap a un Estat que havia donat evidents signes d'inoperància. Amb la nova denominació, la Diputació de Barcelona deixava fora de dubtes que era l'organisme que mantenia aquella escola. El canvi de nom va ser un signe que s'acostaven nous temps, en què els centres d'ensenyament agrícola oficials de Catalunya cada vegada tenien menys en compte les institucions agrícoles oficials de l'Estat.

En un primer moment, el canvi de nom no va comportar modificacions en el pla d'estudis. L'Escola Provincial d'Agricultura va continuar amb el mateix programa que l'escola de perits de Madrid. Pocs anys més tard, el 1902, l'Escola Provincial d'Agricultura va ampliar els seus estudis, a partir d'aquell moment l'ensenyament agrícola a Catalunya va deixar de copiar els programes d'estudis de l'escola de perits de Madrid, per començar a recollir plantejaments propis en la formació de tècnics agrícoles. L'Escola Provincial d'Agricultura havia donat un pas més en el procés de formació d'un centre d'ensenyament agrícola amb un caràcter autònom.

El final del procés diferenciador de les institucions d'ensenyament agrícola a Catalunya va acabar l'any 1912, quan a partir de l'Escola Provincial d'Agricultura, la Diputació de Barcelona va organitzar l'Escola Superior d'Agricultura. Per primera vegada en la història, amb la creació de l'Escola Superior d'Agricultura a Catalunya hi havia un centre que oferia estudis agrícoles amb el grau d'enginyer, que no tenia cap vincle de dependència amb el Ministeri de Foment, ni de tipus econòmic, ni de programa d'estudis. La creació de l'Escola Superior d'Agricultura va permetre disposar d'un centre que cobria les necessitats d'ensenyament superior i experimentació necessàries per poder desenvolupar una política pròpia de transformació tècnica de l'agricultura catalana.

L'Escola Superior d'Agricultura va ser organitzada sota la direcció de Manuel Raventós, un propietari rural preocupat per la renovació tècnica de l'agricultura catalana, que havia realitzat importants innovacions en les seves explotacions agràries. Després de molts anys de copiar el model d'ensenyament agrícola que hi havia a l'Estat espanyol, l'Escola Superior d'Agricultura va ser organitzada seguint l'experiència d'altres escoles agrícoles superiors que hi havia arreu d'Europa. Tot i que no es pot parlar d'una còpia literal, el model que va influir més va ser el que hi havia extès a Bèlgica, encara que també cal tenir en compte la influència dels centres d'ensenyament agrícola que hi havia a França i Alemanya, on els alumnes estudiaven en explotacions agràries depenents del seu centre docent.

Els estudis d'enginyer agrícola de l'Escola Superior d'Agricultura tenien un caràcter especialitzat. En el darrer curs, els alumnes s'especialitzaven en una matèria agrícola concreta. Les diferents especialitzacions que es van ensenyar a l'Escola Superior d'Agricultura tenien una estreta relació amb els productes que predominaven dins l'agricultura catalana, però també en aquelles matèries que es preveia que tenien grans possibilitats d'expansió dins de l'agricultura Catalana.

La primera especialitat que es va oferir l'Escola Superior d'Agricultura, el curs 1915-1916, va ser la de ramaderia i indústries derivades. La ramaderia era una activitat agrària en expansió a Catalunya, utilitzada com a complement en algunes explotacions agrícoles que estaven en crisi o com a activitat principal, la ramaderia tenia gran importància a Catalunya a causa de la creixent demanda de carns i productes derivats. També cal tenir en compte que Pere M. Rossell i Vilà, professor de zootècnia de l'Escola Superior d'Agricultura va saber atreure un grup de deixebles entre els seus alumnes, cosa que va influir en l'atenció especial que va dedicar l'Escola Superior d'Agricultura cap a la ramaderia.

Tot i la existència de dues estacions enològiques a Catalunya, a Vilafranca del Penedès i a Reus, l'especialitat de viticultura i enologia també va tenir molta acceptació entre els alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura. El sector vitivinícola era molt important a Catalunya, la qual cosa provocava que hi hagués gran demanda de tècnics especialitzats en viticultura i enologia, dedicats sobretot a atendre el procés de vinificació en els cellers cooperatius.

Sobre algunes especialitats hi havia un profund desconeixement a Catalunya, per això es va pensionar a diferents alumnes perquè viatgessin a l'estranger per estudiar els mètodes que aplicaven allí. França, Bèlgica, Itàlia, el Canadà i els Estats Units van ser els països en

van viatjar els alumnes que volien estudiar especialitats com fructicultura, que tot i que començaven a tenir un pes important dins de l'agricultura catalana, calia aprendre de prop les tècniques que utilitzaven els països més avançats en aquests aspectes encara eren força desconegudes.

Conseqüència d'aquesta voluntat especialitzadora al voltant de l'Escola Superior d'Agricultura es va formar un conjunt d'especialistes agrícoles, altament preparats, que van dirigir el procés de renovació tècnica de l'agricultura catalana. Alguns d'ells van tenir un paper destacat dins de les institucions agràries oficials que hi va haver a Catalunya, però molts altres van portar aquesta tasca de renovació d'una manera més anònima en explotacions agràries particulars.

El principal objectiu de l'Escola Superior d'Agricultura era el de formar especialistes en les diferents branques agrícoles, és per això que la investigació va quedar en segon terme. Durant els primers anys de funcionament, els professors de l'Escola Superior d'Agricultura van realitzar algunes investigacions, que en general tenien un caràcter molt pràctic. El principal tema d'investigació va ser el d'estudiar les característiques de l'agricultura i ramaderies de Catalunya. Quan es van organitzar els Serveis Tècnics d'Agricultura va continuar aquesta tendència respecte la investigació, si bé ja van començar investigacions més especialitzades, per les quals feien falta laboratoris i camps d'experimentació.

Una de les principals funcions de les escoles agrícoles de caràcter superior era la de formar enginyers per treballar en organismes oficials. A Catalunya aquesta possibilitat era molt reduïda, perquè hi havia poques possibilitats d'aconseguir càrrecs oficials. Els enginyers que sortien de l'Escola Superior d'Agricultura no podien accedir a ocupar càrrecs dins de les institucions agrícoles públiques que depenien de l'Estat, mentre que, en un primer moment, les possibilitats d'aconseguir un lloc treball en una institució que depengués de la Diputació de Barcelona o la Mancomunitat de Catalunya es limitava a ser professor de la mateixa Escola Superior d'Agricultura.

El títol d'enginyer agrícola que ofería l'Escola Superior d'Agricultura era nou, tenia un nom expressament diferent al d'enginyer agrònom, per no provocar una reacció corporativista d'aquest influent col·lectiu, que impedís el funcionament d'un centre d'ensenyament agrícola amb caràcter superior a Catalunya. A diferència del títol d'enginyer agrònom, el títol que ofería l'Escola Superior d'Agricultura no era una garantia per treballar en un càrrec públic, només certificava haver seguit uns determinats estudis. A través d'un

ensenyament de qualitat, que donava prestigi a l'escola, es volia assegurar la capacitat de les persones obtenien el títol d'enginyer agrícola de l'Escola Superior d'Agricultura.

La sortida natural dels enginyers agrònoms de l'escola de Madrid era la de treballar en organismes oficials, d'esdevenir funcionaris. En canvi, els enginyers agrícoles havien de treballar majoritàriament en ocupacions particulars. Sobretot es dedicaven a dirigir explotacions agrícoles, generalment de la mateixa família, però també alguns van treballar en sindicats agrícoles, indústries alimentàries i alguna altra ocupació. L'Escola Superior d'Agricultura va omplir el buit que hi havia d'un ensenyament superior, destinat fonamentalment a fills de propietaris agrícoles, que s'havien d'ocupar de la direcció de les seves explotacions particulars. Era una via que evitava que els fills dels propietaris estudiessin unes carreres no agrícoles, com advocats o metges, que els allunyaven del camp. A partir dels alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura, a Catalunya es va formar un grup de tècnics agrícoles, que van dirigir el procés de transformació tècnica de l'agricultura catalana en les explotacions particulars que dirigien.

Sense oblidar una sòlida base de coneixements teòrics, els estudis de l'Escola Superior d'Agricultura es van orientar cap a l'aplicació pràctica dels coneixements sobre agricultura. La poques possibilitats d'aconseguir càrrecs dins d'institucions públiques van obligar a aquesta orientació, però també certa demanda d'estudis destinats a formar persones capacitades per organitzar i dirigir explotacions agràries, en les que utilitzaven nous mètodes i tècniques agràries. L'Escola Superior d'Agricultura satisfieia les demandes d'instrucció científica i tècnica d'un sector de propietaris agrícoles catalans, que no complia l'escola d'enginyers agrònoms de Madrid, perquè estava fonamentalment destinada a formar funcionaris, molts dels quals realitzaven des dels seus llocs oficials de treball una feina molt burocràtica, allunyada de l'aplicació pràctica.

L'Escola Superior d'Agricultura ofería tres graus diferents d'ensenyament, però l'únic que va tenir un funcionament regular va ser el d'enginyer agrícola. Cap alumne va optar per obtenir el grau doctor, que era el que es podia obtenir després d'haver cursat els estudis d'enginyer agrícola. El grau de tècnic agrícola va tenir un nombre molt reduït d'alumnes, perquè el caràcter d'aplicació pràctica que tenien aquest estudis era també una característica del grau d'enginyer agrícola. Els alumnes que accedien a l'Escola Superior d'Agricultura eren de manera predominant fills de propietaris rurals, que volien uns estudis més elevats que els de tècnic agrícola, destinats a capacitar els alumnes per treballar en una explotació

agrària. Triar per triar, els alumnes preferien fer els estudis més complets d'enginyer agrícola, perquè donaven una base més sòlida per dirigir explotacions agrícoles.

L'Escola Superior d'Agricultura presentava certa confusió en els seus estudis, el caràcter científic i tècnic que volien tenir tots els seus nivells feia que els alumnes optessin majoritàriament per estudiar el grau d'enginyer agrícola. Diferents reformes dels plans d'estudis van intentar clarificar els objectius de cada nivell d'estudis. L'any 1917, amb la intenció d'organitzar un ensenyament de tipus mitjà, destinat fonamentalment als petits propietaris, hi va haver una reforma del pla d'estudis de tècnic agrícola que, fins aleshores, només havia aconseguit d'atreure un sol alumne. Però tot i que la reforma va afavorir un augment de matriculacions, el nombre d'alumnes que estudiaven per tècnic agrícola mai no va ser gaire important.

Després de la dimissió del director de l'Escola Superior d'Agricultura l'any 1919, Josep M. Valls, el nou director, Carles Pi i Sunyer va portar a terme una nova reforma del pla d'estudis. El 1920 es va començar a aplicar un nou pla d'estudis per tots els ensenyaments de l'Escola Superior d'Agricultura, amb la intenció de clarificar encara més el caràcter científic del grau d'enginyer agrícola i el pràctic del grau de tècnic agrícola. El grau de doctor va ser suprimit.

Pocs anys més tard, el 1923, hi va haver més canvis, condicionats pel fet d'haver adquirit definitivament la finca agrícola Torre Marimon, al terme municipal de Caldes de Montbui. Per adaptar el pla d'estudis existent al fet de disposar de la finca agrícola, on es volia que els alumnes de diferents cursos realitzessin pràctiques, es va modificar el pla d'estudis de manera que els alumnes dels dos graus havien de passar nou mesos a la finca de Caldes de Montbui.

El nombre d'alumnes que van acabar els estudis des de 1913, any en què va començar a funcionar de manera efectiva l'Escola Superior d'Agricultura, fins el curs 1923-1924 va ser de 18 tècnics i 45 enginyers agrícoles. Encara que ens movem en unes quantitats no gaire elevades, aquestes xifres satisfien la demanda d'ensenyament científic i tècnic dels sectors de propietaris rurals que havien impulsat la creació de l'Escola Superior d'Agricultura. En canvi, l'escola no va ser capaç de consolidar un sistema d'ensenyament secundari, que omplís el buit que hi havia en aquest tipus d'estudis destinats a petits propietaris i a masovers.

Els alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura eren de forma majoritària fills d'un determinat tipus de propietaris rurals, preocupats per la transformació tècnica de les seves explotacions agràries. Tal com alguns l'anomenaven d'una manera força expressiva, aquell

centre d'ensenyament era "l'escola dels hereus". Els alumnes participaven d'un ideal de transformació tècnica, que havia de permetre la modernització del camp català. Hi havia extès el sentiment de realitzar una obra patriòtica, tant entre bona part dels professors com entre els alumnes, que coincidia amb la ideologia catalanista que havia impulsat la creació de la Mancomunitat de Catalunya, caracteritzada per la voluntat de modernitzar Catalunya a través de crear unes infraestructures adequades i d'elevat la cultura i la preparació tècnica de la seva població.

Encara que l'Escola Superior d'Agricultura no va tenir gaire èxit en posar en funcionament uns estudis mitjans d'agricultura, destinats a la petita pagesia, sí que va trobar altres fórmules per fer arribar els coneixements tècnics a la majoria de la pagesia catalana. Seguint el model de les càtedres agrícoles ambulants, des de 1915, Josep M. Valls, recentment nomenat director de l'escola, va impulsar la realització de cursos breus especialitzats d'ensenyament ambulant. L'èxit de participació en aquest cursos va ser molt destacat, entre 1915 i 1917, en els 47 cursos organitzats per diferents poblacions de la geografia catalana hi havien participat al voltant de vuit mil agricultors.

El caràcter elitista que tenien els estudis de l'Escola Superior d'Agricultura va quedar completats amb l'organització d'un ensenyament tècnic de caire més popular, com eren els cursos breus especialitzats d'ensenyament ambulant. L'obra agrària de la Mancomunitat no es va limitar a satisfer les demandes de certs grups més o menys il·lustrats, disposada a adquirir nous coneixements d'aplicació tècnica, sinó que també va intentar difondre la nova cultura tècnica entre una pagesia menys propensa als canvis, que estava habituada a unes pràctiques tradicionals i no s'arriscava a introduir innovacions sense una garantia evident dels seus beneficis.

Primer des de l'Escola Superior d'Agricultura i, a partir de la seva creació l'any 1917, des dels Serveis Tècnics d'Agricultura, la Mancomunitat de Catalunya va saber atreure amplis sectors dels agricultors catalans. Existia un corrent general de desconfiança de la pagesia envers a les institucions de l'Estat, que identificaven amb els cobradors d'impostos, la guàrdia civil, l'obligació de servir a l'exèrcit i poca cosa més. La Mancomunitat de Catalunya va saber trencar aquesta idea, els cursos breus especialitzats d'ensenyament ambulant i altres serveis que va portar a terme van tenir molt bona acollida. Després d'anys de desatenció, els cursos breus van ser seguits de forma multitudinària, en general van aixecar molta expectació, fins el punt que consta que una població van rebre els tècnics de la Mancomunitat al toc de les campanes de l'església.

Els Serveis Tècnics d'Agricultura

L'any 1917, com a complement de l'Escola Superior d'Agricultura, van ser creats els Serveis Tècnics d'Agricultura. Aquesta nova institució va tenir com a primer director a Josep M. Valls, la mateixa persona que dirigia l'Escola Superior d'Agricultura. Els Serveis Tècnics d'Agricultura eren un instrument de difusió i d'assessorament tècnic dels agricultors catalans. Amb la creació dels Serveis Tècnics d'Agricultura la Mancomunitat de Catalunya volia disposar d'un mitjà eficaç per estendre la nova cultura tècnica entre els agricultors.

Des de la seva fundació, l'Escola Superior d'Agricultura va portar a terme algunes activitats que escapaven de l'àmbit de l'ensenyament superior. La creació dels Serveis Tècnics d'Agricultura va permetre una distribució més adequada de funcions, aquells nous serveis es van fer càrrec d'algunes tasques que fins aleshores havien portat a terme l'Escola Superior d'Agricultura, la qual cosa va permetre centrar l'activitat de l'escola cap a la docència, a la vegada que els Serveis Tècnics d'Agricultura van poder incidir amb més amplitud en l'extensió de canvis tècnics entre els agricultors catalans.

L'organització dels Serveis Tècnics d'Agricultura el 1917, la reorganització dels estudis de tècnic agrícola, també l'any 1917, i el traspàs de l'Escola Superior d'Agricultura de la Diputació Barcelona a la Mancomunitat de Catalunya el 1918, van ser tres elements que van ajudar a consolidar el marc institucional que hi havia a Catalunya per intervenir en l'agricultura. A partir de 1917 i 1918 hi va haver un augment de l'activitat dels organismes públics, que ja depenien completament de la Mancomunitat de Catalunya.

Els Serveis Tècnics d'Agricultura es van fer càrrec dels cursos breus especialitzats d'ensenyament ambulant, que des de 1915 havia organitzat amb molt d'èxit l'Escola Superior d'Agricultura. A part de continuar aquesta iniciativa, la formació dels Serveis Tècnics d'Agricultura va permetre un augment dels serveis que oferia la Mancomunitat a la pagesia catalana. Dividits en diferents seccions, d'acord amb l'àmbit d'actuació que tenien, amb un personal reduït i uns mitjans no gaire abundants, els Serveis Tècnics d'Agricultura van portar a terme una activitat notable.

Amb la intenció de ser un complement als cursos breus especialitzats d'ensenyament ambulant, els Serveis Tècnics d'Agricultura van organitzar una xarxa de camps experimentals pràctics, on els agricultors podien veure personalment l'aplicació dels moderns principis de conreu de la terra i comprovar els seus resultats. Els camps experimentals pràctics es van establir preferentment en poblacions on s'havia realitzat algun curs de vulgarització. El concurs obert l'any 1917 per adjudicar la instal·lació de camps experimentals va tenir una

gran quantitat de sol·licituds, de les 305 que se'n van presentar només en van ser seleccionades 29, posteriorment van ser lleugerament ampliades.

Un altre important conjunt d'actuacions que va portar a terme els Serveis Tècnics d'Agricultura va ser l'organització de conferències agrícoles. Encara que altres institucions tenien la pràctica de realitzar conferències agrícoles, fins aquells moments cap organisme no havia portat a terme una campanya tan intensa i repartida per tot el territori català de conferències d'aquella mena. Normalment, les diferents seccions que formaven els Serveis Tècnics d'Agricultura organitzaven conferències en resposta a les demandes d'ajuntaments, sindicats agrícoles i associacions rurals, però també van organitzar nombroses conferències per iniciativa pròpia, sense esperar que hi hagués una demanda.

Els Serveis Tècnics d'Agricultura també van destacar en el foment del cooperativisme agrari a Catalunya. Josep M. Rendé, cap d'Acció Social Agrària, una secció dels Serveis Tècnics d'Agricultura, creada el 1920, que va portar una intensa activitat destinada a promoure la creació de sindicats agrícoles i de federacions comarcals que agrupessin els sindicats locals. Acció Social Agrària oferia assessorament legal de tot tipus als sindicats agrícoles, a uns pocs els va ajudar a constituir, però sobretot els va auxiliar i orientar en la formació noves seccions dins del sindicat, tals com les de crèdit, consum o producció. Els anys vint, la majoria de poblacions rurals catalanes ja comptaven amb un o més sindicats agrícoles, per això, la intervenció del Servei d'Acció Social Agrària, en comptes de promoure la formació de nous sindicats agrícoles, va donar vigor al sindicalisme existent.

L'enfortiment del sindicalisme agrari es va completar amb tot un altre seguit d'accions, la primera que cal destacar és l'auxili que van oferir en la construcció de cellers cooperatius i, en menor mesura, de molins d'oli, edificis i magatzems. A través de la Caixa de Crèdit Comunal la Mancomunitat de Catalunya va obrir una línia per concedir crèdits a baix interès als sindicats agrícoles per finançar part de les obres.

Amb caràcter particular, l'arquitecte César Martinell es van encarregar dels projectes de construcció de la majoria de cellers, molins i magatzems dels sindicats agrícoles catalans. Hi havia però una estreta col·laboració entre César Martinell i la Mancomunitat de Catalunya, cosa que explica que aquest arquitecte es convertís en la persona que va dirigir bona part de les obres que van portar a terme els sindicats agrícoles que tenien més relació amb la Mancomunitat de Catalunya. El personal dels Serveis Tècnics d'Agricultura col·laborava en la direcció de les obres i la instal·lació de la maquinària d'aquelles construccions rurals.

Els Serveis Tècnics d'Agricultura també oferien assessorament tècnic sobre les activitats de producció dels sindicats agrícoles, la col·laboració dels Serveis Tècnics d'Agricultura no es limitava només a creació de noves seccions, sinó que hi havia un suport continuat de la Mancomunitat de Catalunya cap al sindicalisme agrari. En aquest aspecte van destacar les campanyes de vinificació, que van portar a terme tècnics del Servei de Viticultura i Enologia, una de les seccions del Serveis Tècnics d'Agricultura. Les campanyes consistien en dirigir el procés de vinificació dels cellers cooperatius catalans que ho sol·licitaven.

Els Serveis Tècnics d'Agricultura van dedicar una atenció especial als sindicats agrícoles, perquè el model de desenvolupament agrari del camp català que impulsava la Mancomunitat de Catalunya plantejava una organització de la producció a partir de cooperatives. Els sectors rurals que inspiraven la política de la Mancomunitat de Catalunya, van utilitzar els Serveis Tècnics d'Agricultura per consolidar un tipus de sindicats agraris, formats per propietaris i agricultors, dedicats a la compra, la venda i a la producció en règim cooperatiu. Aquests sindicats havien de disposar d'una caixa de crèdit i formar part d'una federació comarcal.

En una tasca de divulgació, els Serveis Tècnics d'Agricultura va organitzar nombroses campanyes agrícoles. Les campanyes tenien dues menes d'objectius, primer, el de posar en coneixement dels agricultors de les comarques nous mètodes de conreu, pràctiques més útils i econòmiques de les que s'utilitzaven generalment. El segon objectiu era el de difondre mitjans de lluita contra les malalties més importants que atacaven l'agricultura catalana.

El Servei de Terra Campa i el Servei d'Arbres Fruiters van ser les dues seccions dels Serveis Tècnics d'Agricultura que van organitzar campanyes agrícoles de forma més continuada. Pel que fa a la divulgació de nous mètodes, van destacar les campanyes de poda d'olivera. Milers de pagesos van participar en les campanyes d'esporga d'olivera, pràcticament a totes les poblacions de les zones olivereres de Catalunya van rebre entre 1918 i 1923, una o més vegades, una campanya d'esporga dirigida pel Servei d'Arbres Fruiters.

Quant a les campanyes per lluitar contra les plagues que afectaven el camp, destaca la campanya contra la mosca de l'oliva. Realitzada a les comarques del sud de Catalunya, va ser iniciada pel Servei d'Arbres Fruiters el 1921 i va tenir continuïtat els anys següents. A part de realitzar nombroses conferències sobre els mètodes per combatre la mosca de l'olivera, aquelles campanyes anuals també van posar en pràctica els mètodes per eliminar

aquell flagell. Cal destacar que, com a novetat a tot el món, es va començar a experimentar a Catalunya mètodes de lluita natural contra la mosca de l'oliva.

Els concursos de bestiar reproductor van ser un altre mitjà, utilitzat pels Serveis Tècnics d'Agricultura, per intervenir en la transformació del camp català. En comptes de ser actes de lluíment, aquells concursos responien a un pla elaborat per Pere M. Rossell i Vilà, cap del Servei de Ramaderia, per millorar les races de bestiar més apropiades a cada comarca. Els concursos estaven organitzats de tal manera que servien per donar pautes d'orientació en la cria de bestiar, les quals tendien a homogenitzar els tipus comarcals i a una millora general del bestiar. Com les altres activitats dels Serveis Tècnics d'Agricultura, els concursos de bestiar organitzats pel Servei de Ramaderia van tenir una important participació a tot Catalunya.

Els concursos de bestiar van ser el pilar sobre el qual va descansar la política de foment la ramaderia catalana. Es tractava de millorar les races més adequades a cada comarca de Catalunya, a través de regenerar les races autòctones o, quan això no era possible, adaptar races estrangeres. A través dels concursos de bestiar, el Servei de Ramaderia va emprendre l'organització de la ramaderia catalana a base de la selecció de races. Hi havia la intenció de formar una nova ramaderia, constituïda pels millors exemplars de les races autòctones i, en el cas del bestiar boví i porcí, d'introduir les races estrangeres més adequades i adaptar-les a les condicions naturals de Catalunya.

Els Serveis Tècnics d'Agricultura van realitzar una extraordinària tasca divulgadora i d'assistència tècnica, que pràcticament va arribar a tots els racons de Catalunya. Format amb enginyers agrícoles que havien sortit de l'Escola Superior d'Agricultura, els Serveis Tècnics d'Agricultura van ser l'instrument públic d'introducció innovacions tècniques en l'agricultura catalana. Com a complement de l'Escola Superior d'Agricultura, la Mancomunitat de Catalunya va crear una estructura bàsica de difusió d'innovacions, que va intervenir en el procés de transformació agrícola que experimentava el camp català.

El parèntesi de la Dictadura de Primo de Rivera

Amb l'arribada de la Dictadura de Primo de Rivera, a partir de l'any 1923, va començar la destrucció de l'obra agrícola de la Mancomunitat de Catalunya. Amb voluntat de canviar l'orientació que havia tingut, les noves autoritats van reduir i transformar

l'entramat d'institucions agrícoles que havia bastit la Mancomunitat de Catalunya. La nova política dominant, de caràcter centralista i uniformitzador, topava amb l'existència d'un conjunt d'institucions que escapaven al seu control directe, per això les va reduir i assimilar. Durant els anys de dictadura es va retornar a la situació precedent, similar a la que havia existit abans de la creació de l'Escola Superior d'Agricultura el 1912.

La Mancomunitat de Catalunya havia aconseguit formar un marc institucional propi, que li va permetre posar en pràctica la seva política agrària. El catalanisme polític havia utilitzat les institucions agrícoles per intervenir des de les institucions públiques en agricultura, seguint un projecte de modernització del camp català. Però aquest marc institucional, teòricament només de tipus administratiu, també va servir per reivindicar una autonomia política per Catalunya. En l'intent d'acabar amb aquesta reivindicació política del catalanisme, la Dictadura de Primo de Rivera va provocar la destrucció del marc d'intervenció que havia mantingut la Mancomunitat, per deixar-ne un de més reduït, que no satisfesia les demandes de l'agricultura catalana.

Encara que les noves autoritats tenien la voluntat de continuar l'obra de modernització de l'agricultura catalana, despallada però de l'aureola catalanista que l'havia envoltada, a la pràctica van ser incapaços de formar un marc d'intervenció bàsic prou vàlid. L'actuació de les institucions públiques a Catalunya, durant els anys de la dictadura va ser reduïda i descordinada. La falta d'un projecte global de modernització de Catalunya, tal com havia existit en l'etapa precedent, va limitar l'abast de la intervenció de les institucions públiques. Les diputacions provincials catalanes es van dedicar a administrar, en agricultura pràcticament només van limitar la seva actuació a concedir subvencions econòmiques, sense plantejar projectes de caire polític més ambiciosos.

Amb la Dictadura de Primo de Rivera no es van realitzar projectes que, després d'un llarg temps de maduració, estaven a punt de ser posats en pràctica, com és el cas de l'entrada en funcionament de l'Escola Superior de Zootècnia. Però no només es va aturar el procés de creació de noves institucions públiques, sinó que també se'n van suprimir d'altres que ja estaven en funcionament. Els Serveis Tècnics d'Agricultura van ser eliminats a finals del 1924, es va perdre així aquest important mitjà de difusió de les innovacions tècniques.

L'Escola Superior d'Agricultura va entrar en una etapa de desorientació. Convertida en Escola Provincial d'Agricultura l'any 1926, va basar la seva orientació en intentar captar també alumnes de fora de Catalunya, és per això que oferia l'ensenyament en castellà i va portar a terme intenses gestions per aconseguir un reconeixement oficial dels seus títols, la

qual cosa no va aconseguir fins l'any 1927. Aquest canvis però no van suposar un augment d'alumnes, sinó que es va mantenir en uns nivells de matriculació similars o, fins i tot inferiors, als que havia tingut l'escola en temps de la Mancomunitat. Aquesta situació va provocar un ambient de crisi, accentuat per les crítiques que rebia des de fora de l'escola. Per superar aquesta situació, l'Escola Provincial d'Agricultura va començar a donar un caràcter particular als seus estudis, amb unes mesures que recuperaven part de les característiques que havia tingut l'Escola Superior d'Agricultura.

A partir de l'any 1930, la Diputació de Barcelona va impulsar la creació d'un nou marc institucional d'intervenció en l'agricultura, que recuperava una organització similar a la que havia existit en temps de la Mancomunitat. Va ser creat el Centre d'Ensenyances i Pràctiques, amb una escola d'agricultura que oferia estudis de diferents graus i, també, un departament de tècniques i pràctiques agrícoles, que tenia l'objectiu de desenvolupar les funcions portades a terme pels antics Serveis Tècnics d'Agricultura. L'arribada de la Segona República, l'any següent a l'inici de la seva creació, no va donar temps d'organitzar tot aquell entremat institucional.

La majoria de professors i tècnics que treballaven en les institucions agrícoles de la Mancomunitat de Catalunya van ser destituïts, perquè el mes de maig de 1924 van signar un manifest solidari amb el director del Laboratori de Psicologia Experimental de la Mancomunitat, Georges Dwelshauvers, que havia estat criticat públicament pel conseller de cultura de la Mancomunitat. Aquest manifest, signat per la majoria de personal dels centres docents de la Mancomunitat, es va convertir en un acte de protesta contra el règim dictatorial. Tots aquells que no es van retractar van ser expulsats.

Al voltant de les institucions agrícoles de la Mancomunitat es va agrupar un conjunt de professionals, que amb el seu treball participaven activament de l'obra agrària de la Mancomunitat de Catalunya. Arran de l'expulsió dels seus llocs de treball, aquests professors i tècnics van mantenir certa cohesió com a grup. Fora de les estructures públiques, van intentar mantenir l'esperit de l'obra agrària de la Mancomunitat de Catalunya. En aquesta direcció van organitzar els estudis d'enginyer agrícola, pel curs 1924-1925, dins d'una altra institució, l'Ateneu Polytechnicum, on van comptar amb l'assistència d'alguns alumnes de cinquè, que van abandonar l'Escola Superior d'Agricultura com a mostra de solidaritat. A través de les planes de la revista *Agricultura*, que va passar a dir-se *Agricultura i Ramaderia* a partir de 1927, el grup de professors i tècnics expulsats també va mantenir certa unitat.

Una altra activitat col·lectiva d'aquesta època, va ser el 1928 amb l'inici de la publicació d'un ambiciós diccionari d'agricultura, zootècnia i veterinària.

La Mancomunitat de Catalunya no va formar només un marc institucional d'intervenció en el desenvolupament de l'agricultura catalana, sinó que també va agrupar un conjunt de professors i tècnics agrícoles que, a través de càrrecs oficials o de manera particular, van continuar la política que havia inspirat la creació de l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura.

L'obra agrícola de la Generalitat de Catalunya

La Generalitat de Catalunya va recuperar el marc intitucional que havia organitzat la Mancomunitat de Catalunya per intervenir en agricultura i el va intentar ampliar. Com a acte de justícia, tot el personal que havia estat expulsat de l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura va ser restituït en els seus càrrecs. Amb unes institucions semblants i el mateix personal del temps de la Mancomunitat, la Generalitat de Catalunya va seguir una política agrària de modernització del camp català que enllaçava amb la que havia desenvolupat la Mancomunitat, però que tot i les línies de continuïtat presentava també importants novetats.

A diferència dels temps de la Mancomunitat, com que Catalunya havia aconseguit ja certa autonomia política, l'obra agrària de la Generalitat de Catalunya ja no es va plantejar com una reivindicació, per justificar la demanda d'una administració descentralitzada que atengués l'agricultura catalana. L'obra agrària de la Generalitat va ser el resultat de l'actuació d'una nova institució de govern autònom, que va començar a organitzar la seva pròpia administració. Com a resultat de l'Estatut d'Autonomia de 1932, la Generalitat de Catalunya tenia facultats per organitzar i dirigir una política pròpia de modernització del camp català. En aquells moments, la única cosa a reivindicar era el traspàs dels organismes agraris de l'Estat que estaven establerts a Catalunya.

Al igual que la Mancomunitat, la Generalitat de Catalunya va organitzar un entramat d'institucions agràries, que realitzaven funcions estatals. La nova realitat política va permetre plantejar una estructura institucional més àmplia, amb un nombre d'institucions més gran, cada una dedicada a una matèria en concret. D'aquesta manera s'evitava un cert grau de confusionisme que havia existit en temps de la Mancomunitat, quan l'Escola Superior

d'Agricultura exercia pràcticament totes les funcions en ensenyament, investigació i difusió, almenys fins a la creació dels Serveis Tècnics d'Agricultura l'any 1917.

Tot i haver projectat un marc institucional més ampli, la Generalitat de Catalunya no el va poder desenvolupar completament. La lentitud en rebre els traspassos de l'Estat, sumada a la inestabilitat política, van impedir que la Generalitat pogués organitzar totalment el marc institucional d'intervenció en agricultura que havia previst. La falta d'algunes de les institucions projectades va provocar certa desorientació, cosa que va limitar els efectes de la intervenció agrària de la Generalitat. No obstant això, les institucions que van arribar a funcionar van portar a terme una activitat remarcable, que deixa entreveure quina era l'orientació que la Generalitat de Catalunya volia donar a la seva política agrària.

La Generalitat de Catalunya va projectar un marc institucional descentralitzat, amb una organització comarcal que contrastava amb la de caire centralitzat a la ciutat de Barcelona que havia existit en temps de la Mancomunitat. En realitat però no va acabar d'extendre la nova organització, perquè només va crear uns pocs serveis comarcals i no va establir centres d'ensenyament agrícola a diferents llocs del país. No obstant això, les seves actuacions anaven en la direcció d'organitzar un marc institucional descentralitzat.

L'obra agrària de la Generalitat va perdre el caire paternalista que havia inspirat la intervenció de la Mancomunitat en agricultura. En aquells moments, ja no es tractava d'intervenir en el camp per arribar a la modernització a unes masses d'agricultors edarrerits, sinó de col·laborar amb els agricultors organitzats. En la problemàtica dels contractes de conreu, la política de la Generalitat va estar influenciada per la Unió de Rabassaires, en canvi en qüestions més d'ordre tècnic, relacionades amb la producció, el Departament d'Agricultura es va fer ressó de les iniciatives de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (USA). Algunes de les conclusions a què van arribar les diferents assemblees de la USA van ser portades a terme pel Departament d'Agricultura i, com a fruit d'aquesta col·laboració, també cal destacar que tècnics i professors agrícoles de la Generalitat escrivien setmanalment a *Pagesia*, el portaveu de la USA.

L'existència d'un associacionisme agrari més consolidat va ajudar a aquest canvi d'actitud respecte la intervenció pública en agricultura, del paternalisme al col·laboracionisme. Però també el fet que la base electoral que donava suport al govern de la Generalitat, era diferent dels propietaris que havien inspirat la política agrària de la Mancomunitat. Com a conseqüència, el Departament d'Agricultura va afavorir la participació en les institucions agrícoles de la Generalitat de persones que provenien de sectors populars

agrícoles. Entre aquestes cal comptar amb l'establiment d'un sistema de beques pels alumnes que volguessin realitzar estudis agrícoles o la posada en funcionament d'un ensenyament agrícola de tipus professional, destinat a les persones que volien treballar en explotacions agràries.

A la pràctica, el canvi d'orientació que va portar a terme la Generalitat de Catalunya va tenir uns efectes força reduïts. En gran part perquè la Generalitat no va tenir capacitat ni temps per poder organitzar completament la seva administració agrícola. L'Escola Superior d'Agricultura, conjuntament amb la resta d'escoles agrícoles que va crear la Generalitat de Catalunya i els Serveis Tècnics d'Agricultura van formar el marc d'intervenció bàsic de la Generalitat de Catalunya. Aquestes institucions van ser les encarregades de complir les funcions d'ensenyament, investigació i difusió agrícoles.

Les escoles agrícoles

Amb la creació de noves escoles, la Generalitat de Catalunya va formar una nova estructura d'institucions dedicades a l'ensenyament agrícola, cosa que va permetre una major especialització de cada centre d'ensenyament. A diferència dels temps de la Mancomunitat, l'Escola Superior d'Agricultura va deixar de ser la base principal de la política de transformació de l'agricultura catalana, per passar a ser el centre d'ensenyament científic que tindria Catalunya. En un marc institucional més complex, amb l'existència d'un departament d'agricultura, de serveis agrícoles i altres escoles, l'Escola Superior d'Agricultura va perdre el caràcter emblemàtic que havia tingut en el passat, per convertir-se en una institució més del conjunt d'organismes públics que intervenien en agricultura, el que estava dedicat a la formació d'enginyers agrícoles. Però, la falta de desenvolupament dels altres organismes agrícoles van fer que l'Escola Superior d'Agricultura continués tenint una gran importància dins de l'entremat institucional d'organismes públics dedicats a l'agricultura.

L'any 1932, un cop va ser restituïda l'Escola Superior d'Agricultura, el seu director, Pere M. Rossell i Vilà va redactar un pla d'ensenyament agrícola. El nou pla d'ensenyament preveia la creació de diferents escoles, segons els tres nivells d'estudis que havien d'oferir. L'Escola Superior d'Agricultura es dedicaria exclusivament a l'ensenyament científic i a la investigació, l'Escola Mitjana d'Agricultura combinaria la pràctica amb els coneixements científics i, finalment, l'Escola Pràctica d'Agricultura oferiria uns estudis pràctics de capacitació professional.

El nombre centres que calia crear variava segons el grau d'ensenyament que oferien, el pla d'ensenyament agrícola de 1932 preveia disposar només d'un centre d'ensenyament superior, l'Escola Superior d'Agricultura, i en canvi, es formarien diverses escoles mitjanes i pràctiques d'agricultura repartides per Catalunya. En realitat però, només es va organitzar un centre per cada nivell. Van ser l'Escola Mitjana d'Agricultura i l'Escola Pràctica d'Agricultura a Caldes de Montbui, si bé aquesta última va tenir un funcionament testimonial.

L'Escola Superior d'Agricultura dedicada a la formació d'enginyers agrícoles, havia de ser el principal centre d'estudi científic i investigació agrícola de Catalunya. L'existència d'un centre d'aquestes característiques era una condició necessària per fomentar "una cultura agrícola catalana", tal com ja va expressar Pere M. Rossell i Vilà en defensar el seu pla d'ensenyament agrícola. Hi havia la intenció de preparar un conjunt reduït de persones a nivell científic, perquè es poguessin dedicar a la investigació agrícola dins de la mateixa escola i, també, a organitzar i plantejar el camí que havia de seguir l'agricultura catalana. Tot i aquests canvis, l'Escola Superior d'Agricultura va continuar essent la base que permetia l'existència d'una política pròpia de modernització de l'agricultura catalana.

En el seu origen, l'Escola Superior d'Agricultura també tenia un caràcter científic, però d'una manera més diluïda, perquè la falta d'un marc institucional més ampli va provocar que l'escola assumís també altres funcions, més d'aplicació pràctica i de difusió de tècniques agrícoles. Els enginyers que sortien de l'Escola Superior d'Agricultura es dedicaven, majoritàriament, a treballar en explotacions agrícoles particulars, fora d'organismes oficials, la qual cosa havia donat també una orientació pràctica als estudis de l'escola, que compartia amb la formació d'un reduït grup de persones dedicat a la investigació.

A partir de la recerca que realitzaven els professors de l'Escola Superior i el Serveis Tècnics d'Agricultura, va ser creat dins la mateixa Escola Superior d'Agricultura l'Institut de Ciències Agrícoles i de Biologia. Aquest nou organisme no va passar de ser una façana, perquè mai no va tenir una infraestructura, ni un pressupost propi. La revista *Arxius de l'Escola Superior d'Agricultura*, que recollia els treballs de recerca del personal de l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura, va ser impulsada per l'Institut de Ciències Agrícoles i de Biologia. Aquest organisme era una mostra del creixent interès per la investigació dins de l'Escola, que va servir per aglutinar els professors i tècnics agrícoles de la Generalitat que es dedicaven a la recerca agrícola.

Tot i l'interès en trobar un mitjà per fomentar la investigació científica a dins seu, l'Escola Superior d'Agricultura en el període republicà va centrar la seva activitat en la docència, en la formació d'enginyers agrícoles. Les investigacions que es van iniciar van ser limitades i, normalment, eren d'aplicació pràctica o de coneixement de la realitat agrícola catalana. Seguint una tendència present des dels inicis, a Catalunya la investigació agrícola dins d'organismes oficials va quedar supeditada a l'ensenyament superior. Va ser a l'Escola Superior d'Agricultura i, als Serveis Tècnics d'Agricultura, que era una mena d'extensió d'aquest centre, on es va agrupar un petit grup d'investigadors en qüestions agrícoles.

Amb el nou marc polític de la Segona República, l'Estatut d'Autonomia de Catalunya ja no feia necessari, tal com en temps de la Mancomunitat, de plantejar l'Escola Superior d'Agricultura com un centre docent oposat als de l'Estat, que servís per reivindicar autonomia. L'Escola Superior d'Agricultura era el centre dedicat a l'ensenyament superior agrícola que hi havia a Catalunya i, com a tal, havia de poder concedir uns títols que permetessin exercir les mateixes feines que les persones que obtenien el títol en escoles de l'Estat.

El problema del reconeixement oficial dels títols, amb les atribucions que havia de tenir, no es va poder solucionar durant tot el període republicà. Per desencallar la situació, el conseller d'agricultura, Joan Comorera, va signar un decret l'any 1934 que atorgava el títol d'enginyer agrònom als alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura, en comptes del títol d'enginyer agrícola que abans donava la Mancomunitat. Els enginyers agrònoms van reaccionar per defensar els seus interessos corporatius, de manera que van aconseguir de fer anul·lar l'esmentat decret i, a més a més, l'Escola Superior d'Agricultura va passar de dependre del Departament d'Economia i Agricultura al Departament de Cultura. Com en períodes anteriors, l'organització d'un ensenyament agrícola superior, que escapava al control dels enginyers agrícoles de l'Estat, continuava trobant dificultats per rebre un reconeixement oficial.

La problemàtica del reconeixement oficial dels títols va comportar certa desorientació de l'Escola Superior d'Agricultura, perquè no hi havia cap garantia de quines serien les atribucions que tindria el seu títol, ni si podrien treballar en càrrecs oficials. Entre els alumnes hi havia malestar, van protagonitzar actes de protesta, com la realització d'una vaga.

A partir de 1931, el nombre de matriculats va pujar a uns nivells similars als que havia tingut l'Escola Superior d'Agricultura en temps de la Mancomunitat, però el caràcter més minoritari que havia pres en dedicar-se exclusivament a ensenyament de tipus científic

i el problema dels títols van repercutir en el fet que el nombre d'alumnes sempre força reduït, entre 1931 i 1936 van acabar els estudis 32 alumnes.

L'organització de l'Escola Mitjana de Caldes de Montbui va ser una de les principals novetats del nou marc institucional, que en relació a l'ensenyament agrícola, va organitzar la Generalitat de Catalunya. Tot i que anteriorment ja havien existit estudis de grau mitjà dins de l'Escola Superior d'Agricultura, la major especialització que va prendre aquell centre superior va comportar la necessitat d'organitzar l'ensenyament mitjà, que no tingués un caràcter tan marcadament científic. L'Escola Mitjana d'Agricultura va combinar l'ensenyament científic i la seva aplicació pràctica, un vessant que abans havia assumit l'Escola Superior d'Agricultura i que havia estat una de les causes del fracàs en organitzar els estudis agrícoles a nivell mitjà.

Per completar tots els nivells d'ensenyament agrícola, la Generalitat va organitzar també l'Escola Pràctica d'Agricultura, dedicada a la capacitat professional, des d'un punt de vista molt pràctic als fills dels pagesos. Aquesta nova escola, que oferia estudis d'un any de durada en règim d'internat, va ser la que va tenir menys alumnes de totes les escoles. Es va organitzar a nivell acadèmic unes pràctiques que abans, els organismes oficials havien difós a través de curssets i conferències.

Per facilitar els estudis a candidats que no tinguessin recursos suficients, la Generalitat va organitzar un sistema de beques, pels tres nivells d'ensenyament que mantenia. Encara que només afectava a un nombre petit d'alumnes, demostrava l'interès de la Generalitat per obrir les escoles d'agricultura a sectors més populars dels que tradicionalment hi havien assistit. Una tendència que quedava reforçada amb l'estructuració d'un sistema d'ensenyament agrícola, a nivell acadèmic, que contemplava un ensenyament més de tipus professional com era el de l'Escola Pràctica d'Agricultura.

Els Serveis Tècnics d'Agricultura

Després d'haver estat suprimits durant els anys de la Dictadura de Primo de Rivera, el 1932 la Generalitat de Catalunya va tornar a organitzar els Serveis Tècnics d'Agricultura. Com en l'ensenyament agrícola, la Generalitat també va projectar una estructura més àmplia dels Serveis Tècnics d'Agricultura, que seguia les pautes de descentralització territorial i especialització de cada una de les seccions que la composaven. La nova organització, però, no va anar gaire més enllà del projecte, els Serveis Tècnics d'Agricultura van haver de

funcionar d'acord amb els canvis introduïts, però amb una organització semblant a la que tenien en temps de la Mancomunitat.

Els Serveis Tècnics d'Agricultura eren el mitjà oficial a través del qual la administració pública oferia auxili tècnic als agricultors, però si abans havien estat establerts a Barcelona, la Generalitat els va intentar descentralitzar, mitjançant la creació de serveis agrícoles comarcals, repartits per tot Catalunya. El pla d'organització agrària de la Generalitat, de l'any 1932, establia que la creació d'uns serveis de granja agrícola a totes les comarques catalanes, però la Generalitat no va tenir la capacitat de crear una xarxa tan àmplia de serveis agrícoles, només va iniciar aquesta tasca.

Per destinar-les a serveis agrícoles comarcals, la Generalitat només va adquirir dues granges. La primera, a les Borges Blanques, però que mai no va ser utilitzada com a servei comarcal. En canvi, a Bítum (Tortosa) va crear l'any 1934, després d'un llarg procés, els Serveis Agrícoles Comarcals del Baix Ebre i la Terra Alta. La comarca del Baix Ebre estava en una zona amb un gran potencial pel desenvolupament de l'agricultura, que va comptar amb una especial atenció en la política del Departament d'Agricultura de la Generalitat. Per això els primers serveis comarcals que es van crear van ser en aquella comarca, no se'n crearien de nous fins els anys de la Guerra Civil.

En el seu origen, els Serveis Tècnics d'Agricultura havien estat una mena d'extensió de l'Escola Superior d'Agricultura, que de forma ambulant organitzava curssets, conferències, demostracions pràctiques i concursos. Les funcions d'experimentació i auxilis tècnics havien quedat més reduïdes. El nou pla d'organització agrària de la Generalitat, preveia l'existència de granges comarcals i d'un sistema d'ensenyament agrícola que contemplava la creació d'escoles pràctiques d'agricultura, de manera que els Serveis Tècnics d'Agricultura ja no eren tan necessaris com a mitjà de divulgació i, en canvi, continuaven tenint molta importància com a mitjà per oferir auxilis tècnics als agricultors i fer experimentacions.

En el vessant d'auxilis tècnics, destaca la col·laboració de diverses seccions dels Serveis Tècnics d'Agricultura amb els sindicats agrícoles catalans. Existia ja a Catalunya una considerable xarxa de sindicats agrícoles dedicats a la producció agrícola, que els Serveis Tècnics d'Agricultura es van encarregar de fomentar amb la seva intervenció. Recuperant una vella pràctica, el Servei de Viticultura i Enologia va tornar a dirigir el procés de vinificació dels cellers cooperatius que ho sol·licitaven, també va donar assessorament tècnic per la construcció de nous cellers cooperatius, encara que dels diferents projectes que va redactar només consta que se n'arribés a construir un.

El Servei de Ramaderia també va obrir una important línia de col·laboració amb els sindicats agrícoles. En el seu intent de millorar les races de bestiar a Catalunya, el Servei de Ramaderia va pràcticament abandonar l'organització de concursos ramaders per col·laborar estretament amb els sindicats agrícoles. La principal col·laboració va ser amb el Sindicat de Criadors de l'Alt Urgell, per tal de formar una raça autòctona de boví de gran producció de llet. Per seguir amb aquesta línia, el Servei de Ramaderia va promoure l'organització de sindicats de criadors a les comarques pirinenques, els quals s'havien de fer càrrec de toros importats de Suïssa, per utilitzar-los com a reproductors.

A partir de 1935, amb l'organització del primer concurs avícola català de posta, el Servei de Ramaderia va organitzar un important sistema per estimular la millora de l'avicultura catalana. L'interès creixent que hi havia per l'avicultura, un sector amb àmplies possibilitats de creixement perquè Catalunya era deficitària en producció d'ous, va provocar que el Servei de Ramaderia dongués una especial atenció cap aquest sector. Seguint les idees sobre la ramaderia de Pere M. Rossell i Vilà, el Servei de Ramaderia va promoure exclusivament les races avícoles catalanes.

En relació a la importància que guanyaven els arbres de fruita dolça, el Servei d'Abrers Fruiters va orientar els seus treballs cap aquest sector, en comptes de centrar la seva activitat amb les oliveres i arbres de fruita seca, tal com ho havia fet en el passat. La col·laboració amb els sindicats agrícoles també va ser present en el Servei d'Arbres Fruiters, aquesta secció dels Serveis Tècnics d'Agricultura va fer seves les conclusions del Comitè de Fruites i Verdures de la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (USA), per estudiar i prendre mesures sobre les fruites i verdures destinades a l'exportació. Els Servei d'Arbres Fruiters van començar a intervenir i controlar la venda dels productes, la qual cosa va representar una novetat respecte passat. No va ser la única secció que s'hi va dedicar, així per exemple cal tenir també en compte la tasca del Servei de Viticultura i Enologia en defensa de la producció vínicola en el si del Consell Protector de la Producció Vitivinícola, o realitzant estudis sobre diferents mercats on es podia introduir la producció catalana. Amb una certa millora dels sistemes de producció, les necessitats d'ajut tècnic dels agricultors catalans començaven a ser de perfeccionar els sistemes de comercialització, per això, els Serveis Tècnics d'Agricultura van començar a intervenir en aquesta qüestió.

Totes les seccions dels Serveis Tècnics d'Agricultura, que van entrar en funcionament, van realitzar alguna o altra experimentació. El Servei de Terra Campa, però, va destacar entre tots ells, perquè va realitzar una intensa activitat investigadora sobre

cerealicultura, que en va acaparar pràcticament tota l'atenció. El Servei de Terra Campa tenia l'objectiu d'intensificar la potencialitat cerealícola catalana, seguint l'exemple italià de la "batalla del gra". En col·laboració amb particulars i sindicats agrícoles, com el de Guissona, el Servei de Terra Campa va portar a terme importants experimentacions sobre la selecció de blats per a la sembra. Havia acabat l'hora de substituir els discursos, que havien estat una activitat important dels Serveis Tècnics d'Agricultura, per realitzar investigacions sobre el terreny que servissin per convèncer els agricultors.

El Servei Forestal, que formava part del Departament d'Agricultura, però que s'havia desvinculat dels Serveis Tècnics d'Agricultura, va començar a intervenir de manera efectiva en la repoblació forestal i el control de les tals abusives, la qual cosa contrastava amb la tasca que havia portat a terme en els anys de la Mancomunitat. Tradicionalment, els boscos catalans havien quedat força el marge de la intervenció i control públic, perquè comptaven amb grans reticències dels propietaris forestals, la Generalitat de Catalunya va aconseguir trencar amb aquest estat de coses. Tot i que no es va posar en pràctica tot el nou marc institucional per intervenir en agricultura, alguns organismes en particular van poder tenir una incidència efectiva, encara que comptaven amb pocs mitjans.

En espera de rebre el traspàs dels serveis agrícoles de l'Estat, l'activitat dels Serveis Tècnics d'Agricultura va quedar pràcticament reduïda al que van fer les diferents seccions que havien estat restituïdes el 1932. En conjunt, van continuar amb algunes funcions, sobretot dedicades a l'auxili tècnic i a l'experimentació, que ja havien estat iniciades pels Serveis Tècnics d'Agricultura en temps de la Mancomunitat. Les dificultats per organitzar un nou marc institucional de serveis agrícoles van provocar una falta d'efectivitat, que només va ser superada per algunes seccions dels Serveis Tècnics d'Agricultura amb l'esforç i dedicació del personal que hi treballava. La brevetat del període republicà, marcat a més per importants convulsions polítiques, no va permetre organitzar completament els serveis i escoles agrícoles de la Generalitat.

La revolució i la Guerra Civil

A partir de l'any 1936, la situació bèl·lica i revolucionària que hi va haver a Catalunya va afectar l'obra agrícola de la Generalitat. Sobre la base d'institucions que ja existien, la Generalitat va intentar ampliar el marc institucional d'ensenyament i serveis

agrícoles, amb la intenció de donar un caràcter més popular a les escoles d'agricultura i d'aprofundir en alguns serveis que ja havia començat a oferir. Les noves condicions polítiques van permetre plantejar la formació d'una estructura institucional més desenvolupada i extensa, però les grans limitacions d'una guerra que es perdia, sumat al poc temps que va durar aquell període, van limitar l'ampliació d'aquell marc institucional.

El Departament d'Agricultura va ser una de les conselleries més estables de la Generalitat entre 1936 i 1939, perquè sempre va estar en mans d'homes de la Unió de Rabassaires, cosa que va donar certa continuïtat en la seva acció durant tota la guerra. El Departament d'Agricultura es va començar a dotar d'una estructura encara més desenvolupada que la que havia tingut en els primers anys de la República, arribant així al marc institucional agrícola més complert que havia tingut Catalunya. Amb el nou Departament d'Agricultura culminava l'aspiració de formar un marc institucional propi, amb un caràcter autònom, que abastés totes les funcions públiques en favor de l'agricultura que es portaven a terme a Catalunya. La situació de guerra que es vivia, però, no va permetre la seva aplicació.

El Departament d'Agricultura tenia una àmplia estructura, formada per un conjunt de seccions especialitzades en aspectes socials, econòmics i tècnics. La intervenció en temes socials i econòmics, que en el passat havia estat vinculada als Serveis Tècnics d'Agricultura, es va portar a terme fora d'aquesta institució. Destaca per exemple en el terreny social, el Servei de Cooperació Agrícola, dedicat a fomentar el sindicalisme agrari. En l'aspecte més econòmic, cal esmentar la creació de l'Oficina de l'Ou, per millorar l'avicultura catalana, i també d'una Oficina Comercial Agrícola, que va centrar la seva activitat en l'exportació de productes agrícoles catalans.

En l'organització del camp català, durant els anys de la Guerra Civil, la Generalitat va avançar de forma significativa en l'estructuració del camp català a partir de sindicats agrícoles. La creació de la Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya (FESAC), responia a un model de sindicats dedicats a la producció agrícola que havien fomentat tant la Mancomunitat com la Generalitat. Les necessitats de guerra van obligar a estendre de manera obligatòria aquest model.

A partir del juliol de 1936, la intervenció de la Generalitat es va limitar a continuar i aprofundir en alguns aspectes en tot un seguit de mesures que ja havia començat a portar a terme en els anys precedents. Els Serveis Tècnics d'Agricultura van continuar els treballs que havien iniciat en els anys anteriors, però es van veure desbordats per l'increment de

demandes d'assistència tècnica. L'escassetat de productes químics per tractament de plagues i adobs, la falta de braços per treballar la terra, la necessitat d'augmentar la producció d'aliments van ser els principals factors que van generar una important demanda d'assistència tècnica. La Generalitat va disposar del major nombre de tècnics agrícoles que mai havia tingut, encara que en aquelles condicions especials va tenir dificultats per poder fer front a les nombroses demandes que va rebre.

Malgrat les dificultats inherents a viure en una situació bèl·lica, els Serveis Tècnics d'Agricultura van portar a treballs importants. El cas més significatiu va ser que personal depenents del Servei de Viticultura i Enologia va dirigir i controlar el procés vinificació de la major part de la producció de vi de Catalunya durant els anys 1936 i 1937. Encara que per arribar aquest punt cal tenir en compte l'experiència dels anys precedents, sense la qual no es podria explicar la intervenció dels Serveis Tècnics d'Agricultura, mai no s'havia arribat a aquest grau tan important d'intervenció dels tècnics agrícoles de la Generalitat.

El grau d'intervenció d'organismes públics en agricultura va arribar a la màxima intensitat. Com a conseqüència de les necessitats de la guerra, la Generalitat de Catalunya va augmentar la seva intervenció i control de la producció agrícola a través de diferents serveis. L'esclat de la guerra i la revolució va donar lloc a una situació favorable per la intervenció del Departament d'Agricultura, que contrastava amb les majors dificultats que havia tingut en el passat la Generalitat i la Mancomunitat. Els problemes van venir però per la falta de capacitat i temps per poder afrontar aquella nova situació.

En línies generals, l'orientació que tenia l'ensenyament agrícola a Catalunya va continuar després de l'esclat de la guerra, si bé, tal com recollia el Pla General d'Ensenyament Agrícola de la Generalitat de l'any 1936, hi havia la intenció de popularitzar més l'ensenyament, d'obrir les escoles agrícoles als pagesos que treballaven la terra. El nombre de beques d'estudi va augmentar i, encara que no es va avançar gaire, detectem un interès important per crear una extensa xarxa d'escoles pràctiques d'agricultura, destinades a la gran massa d'agricultors que treballaven la terra.

En realitat només van funcionar les tres escoles agrícoles que ja existien, la Superior a Barcelona i la Mitjana i la Pràctica a Caldes de Montbui. Es van fer passos per poder obrir dues noves escoles mitjanes d'agricultura, una a Vilafranca del Penedès i l'altra a Penelles, però no van arribar a funcionar. Durant la guerra els principals esforços en ensenyament agrícola es van esmerçar en mantenir les escoles agrícoles obertes, amb la voluntat de donar cert clima de normalitat enmig d'un conflicte bèl·lic.

Tot i que es van plantejar reformes, que en termes generals el que feien era aprofundir i ampliar el marc institucional d'intervenció en agricultura, a partir de l'esclat de la guerra civil i la revolució, les escoles i serveis agrícoles de la Generalitat de Catalunya van continuar la línia d'actuació que ja portaven en els anys anteriors. El fet de viure en una situació bèl·lica va afectar el desenvolupament de l'ensenyament agrícola i, per contra, va fer augmentar les necessitats d'assistència tècnica. La guerra civil va posar a prova la capacitat d'intervenció de la Generalitat, que en matèria agrària va portar a terme una espectacular activitat, però que va quedar desbordada pels mateixos aconteixements.

Continuïtat i canvi en l'acció agrària a Catalunya

Durant les quatre primeres dècades del segle XX, l'acció agrària de la Mancomunitat i la Generalitat es va basar en l'organització d'un marc institucional propi, diferenciat del que depenia del govern de l'Estat, que va ser el principal mitjà d'intervenció pública per modernitzar l'agricultura catalana. Aquest marc institucional, format per unes escoles i serveis agrícoles, va tenir una important línia de continuïtat, encara que els canvis polítics van condicionar l'organització i capacitat d'intervenció de les diferents institucions agrícoles que hi va haver a Catalunya.

Seguint una obra que havia estat iniciada per la Diputació de Barcelona, la Mancomunitat de Catalunya va formar unes escoles i serveis agrícoles que, després del parèntesi que va suposar la Dictadura de Primo de Ribera, la Generalitat va continuar i va intentar ampliar. L'Escola Superior d'Agricultura va ser la institució inicial amb què es va començar a bastir un marc institucional diferenciat, que més endavant la Mancomunitat el va completar amb l'organització dels Serveis Tècnics d'Agricultura. La Generalitat també va partir d'aquestes dues institucions, però les va incloure dins d'un entramat d'organismes més ampli.

Al voltant de l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura, la Mancomunitat va aconseguir una estructura simple d'intervenció pública, que en conjunt va tenir un funcionament efectiu. La Generalitat va començar a organitzar un entramat institucional més complex, d'acord amb el major grau d'autonomia que havia aconseguit, però va tenir dificultats per desenvolupar-lo, li va costar posar en funcionament noves institucions d'ensenyament i serveis agrícoles que havia projectat. En temps de la Generalitat, davant les

dificultats per poder ampliar les escoles i serveis agrícoles, l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura van continuar essent el principal instrument d'intervenció pública en agricultura.

El nou marc institucional de la Generalitat presentava algunes diferències amb el que hi havia hagut en l'època de la Mancomunitat, era més àmpli i això va permetre una major clarificació de funcions segons cada organisme. També destacava que es va iniciar una descentralització dels serveis agrícoles i que es va començar a obrir les portes de les escoles d'agricultura de la Generalitat a sectors més populars. En els anys de la guerra civil, la Generalitat va incrementar encara més aquestes tendències, però la situació bèl·lica va impedir estendre i consolidar aquell marc institucional.

A la vista dels canvis polítics que van afectar al marc institucional d'intervenció pública que hi va haver a Catalunya, cal que ens preguntem si aquestes institucions van intervenir realment en el procés de modernització de l'agricultura catalana. La resposta és que sí, que encara que les condicions polítiques van limitar el desenvolupament d'un marc institucional propi, hi va haver una estructura institucional bàsica, que va complir part de les demandes d'ensenyament, experimentació i assistència tècnica que necessitava l'agricultura catalana.

L'obra agrícola de la Mancomunitat i la Generalitat va consistir en la creació d'un sistema d'ensenyament, experimentació i assistència tècnica, que volia respondre a les necessitats d'una agricultura en procés de modernització. La intervenció de l'administració pública en agricultura va contribuir en formar una infraestructura de la innovació tècnica, dins la qual també cal comptar amb el paper de propietaris particulars i d'associacions agrícoles. Uns propietaris i associacions que van col·laborar i participar en l'obra agrícola de la Mancomunitat i la Generalitat, perquè aquesta estava destinada a satisfer les seves demandes en ensenyament, experimentació i assistència tècnica.

L'obra agrícola de la Mancomunitat va estar inspirada per un grup de propietaris rurals, sovint vinculats al catalanisme, que tenien com a objectiu elevar la cultura tècnica dels agricultors i organitzar el camp català a partir de sindicats agrícoles, dedicats fonamentalment a la transformació i comercialització de la producció agrícola. En conjunt, volien una transformació tècnica de l'agricultura, però sense un canvi en l'estructura social del camp català. L'obra agrícola de la Mancomunitat va seguir aquestes orientacions, l'Escola Superior i Serveis Tècnics d'Agricultura va respondre als interessos d'aquell grup de propietaris rurals amb voluntat reformista.

L'obra agrícola de la Generalitat també estava destinada a afavorir la transformació tècnica de l'agricultura catalana, però paral·lelament la Generalitat també va promoure una transformació social, que volia permetre l'accés a la terra als agricultors. Les institucions d'ensenyament, experimentació i assessorament tècnic de la Mancomunitat i la Generalitat van ser pràcticament les mateixes, només van experimentar alguns canvis que tendien a fer més gran aquell marc institucional.

A partir de l'any 1931, els antics sectors agraris que havien inspirat l'obra agrícola de la Mancomunitat van continuar col·laborant amb la Generalitat, encara que van tenir importants discrepàncies en alguns temes. En aquest sentit s'explica com, la Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (USA), que era la principal hereva del model de sindicalisme agrari que havia fomentat la Mancomunitat, va col·laborar amb la Generalitat i els Serveis Tècnics d'Agricultura es van fer ressó de les demandes de tipus tècnic d'aquella federació de sindicats. A Catalunya hi havia ja una societat rural força articulada, amb uns sindicats agrícoles de tipus econòmic que feien d'interlocutors amb els organismes oficials en aspectes de caràcter tècnic.

En relació a l'ensenyament, l'experimentació i l'assistència tècnica, la Generalitat va assumir de forma general el marc institucional que havia organitzat la Mancomunitat uns anys abans i el va intentar ampliar. El canvi d'ideologia entre les partits polítics que controlaven la Mancomunitat i la Generalitat no va ser un motiu de canvi en les institucions agrícoles, predominava una mateixa idea sobre la necessitat de transformar l'agricultura catalana des del punt de vista tècnic, amb la intervenció de l'administració pública. En canvi, en l'aspecte dels contractes de conreu sí que es va seguir una política molt diferent.

A l'entorn de l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura, a Catalunya es va aglutinar un grup de professors i tècnics que van ser els encarregats de dirigir les institucions agrícoles catalanes. L'existència d'aquest grup va ser una de les principals causes que expliquen la continuïtat que hi va haver entre l'obra agrària de la Mancomunitat i la Generalitat. Pràcticament amb les mateixes persones, des de les institucions agrícoles de la Mancomunitat i la Generalitat van portar a terme el mateix tipus d'intervencions, la qual cosa va donar homogeneïtat a l'acció agrària de la Mancomunitat i la Generalitat.

Aquest grup es va mantenir força unit, fins i tot en circumstàncies adverses, com per exemple en temps de la Dictadura de Primo de Rivera, quan van ser expulsats la majoria de professors i tècnics de l'Escola Superior i els Serveis Tècnics d'Agricultura. Després de la

proclamació de la Segona República, els professors i tècnics expulsats van ser restituïts en els seus càrrecs i van continuar l'obra que havien iniciat en temps de la Mancomunitat.

Al final de la guerra civil, el franquisme va acabar amb el marc d'institucional particular que havia tingut Catalunya. Encara que un sector important de tècnics i professors va continuar treballant dins organismes públics, de caràcter provincial, una altra part important es va exiliar o va ser depurada, perquè havia simpatitzat amb la causa republicana. Els professors i tècnics que van seguir en actiu, van continuar dirigint el procés de transformació tècnica de l'agricultura catalana. Tot i les circumstàncies poc favorables, el record dels organismes i persones que havien format aquell marc institucional propi de Catalunya es va mantenir viu durant molts anys, la seva participació en les escoles i serveis agrícoles no es va poder esborrar.

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA POSTERIOR A 1960

- Claudi AMETLLA, *Memòries polítiques 1890-1917*, Pòrtic, Barcelona 1963
- José ARIAS VELASCO, *La hacienda de la Generalidad, 1931-1938*, Ariel, Barcelona 1977
- Francesc ARTAL, "Vers una política econòmica nacionalista burgesa (1840-1913)" a *Economia crítica: una perspectiva catalana*, Edicions 62, Barcelona 1973
- Albert ARNAVAT, "L'Estació Enològica de Reus" a Emili Giralt (Coord.), *Vinyes i vins: mil anys d'història*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 1993, pp. 213-223, vol I
- Paul BAIROCH, "La agricultura y la revolución industrial, 1700-1914" a Carlo M. CIPOLLA (Ed.), *Historia económica de Europa. La Revolución industrial*, Ariel, Barcelona 1979, vol. III
- Albert BALCELLS, *El problema agrari a Catalunya: La qüestió rabassaire (1890-1936)*, Hogar del Libro, Barcelona 1983 (1a. edició Nova Terra, 1968)
- Antoni BERGÓS, *Memòries*, La Paeria, Lleida 1990
- Lawrence BUSCH, Alessandro BONANNO i William B. LACY, "Ciencia, tecnología y reestructuración de la agricultura" a *Agricultura y Sociedad*, 1989, núm. 53
- Montserrat CAMINAL, "La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Els seus homes i les seves activitats (1851-1901)" a *Recerques*, 1989, núm. 22

- Miquel CAMINAL I BADIA, *Joan Comorera: Catalanisme i socialisme (1913-1936)*, Editorial Empúries, Barcelona 1984
- Joaquim de CAMPS I ARBOIX, *Història de la Llei de Contractes de Conreu*, Rafael Dalmau, Barcelona 1971
- Joaquim de CAMPS I ARBOIX, *La Mancomunitat de Catalunya*, Bruguera, Barcelona 1968
- Carles de CAMPS I d'OLZINELLAS, "Política agrària" a Lliga Regionalista, *El pensament català davant el conflicte europeu*, Barcelona 1915
- Josep CASANOVAS I PRAT, "L'associacionisme agrari a Osona (1903-1939). Transformació i conflictivitat al camp osonenc contemporani" a *Estudis d'Història Agrària*, 1994, núm. 10
- Josep CASANOVAS I PRAT, "La política agrària de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923)" a *Actes del Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració 1875-1923*, Manresa 1992, pp. 173-78
- Jordi CASASSAS I YMBERT, *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920)*, Els Llibres de la Frontera, Barcelona 1989, p. 149.
- Cien promociones de ingenieros agrónomos 1861-1960*, Ediciones del Centenario Agronómico, Madrid 1961
- E.J.T., COLLINS, "Ciencia, educación y difusión de la cultura agrícola en Inglaterra desde la fundación de la "Royal Society" hasta la Gran Guerra (1660-1914)" a *Noticiario de Historia Agrària*, juliol-desembre 1994, núm. 8, pp. 15-41.
- Francisco COMÍN, "La formación histórica del Estado providencia en España" a *Información Comercial Española*, desembre 1992, núm. 712
- Rosa CONGOST, *Els propietaris i els altres. La regió de Girona 1768-1862*, Eumo, Vic 1992
- Gabriel DÉSSERT i Robert SPECKLIN, "Les réactions à la crisi" a George DUBY (Dir.), *Histoire de la France rurale*, Éditions du Seuil, 1976
- DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA, *Lúls Guitart Font In Memoriam*, Barcelona 1969
- Jacint DUNYÓ I CLARÀ, *Joan Ventosa i Roig 1883-1961: La humanitat d'un català exemplar*, Fundació Roca Galés, Barcelona 1983
- DD.AA., "La Mancomunitat de Catalunya" a *L'Avenç*, juny 1977, núm. 3
- Guido FABIANI, "Un ciclo comune nell'evoluzione dei sistemi agricoli contemporanei" a P.P. D'ATORRE i A. DE BERNARDI (Eds.), *Studi sull'agricoltura italiana. Società rurale e modernizzazione*, Feltrinelli, Milà 1994

- Antoni FARRERAS, *La Conselleria d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya*, Pòrtic, Barcelona 1974
- Antoni FARRERAS, *De la Setmana Tràgica a la implantació del Franquisme*, Pòrtic, Barcelona 1977
- Lourenzo FERNÁNDEZ PRIETO, *A Granxa Agrícola-Experimental da Coruña. 1888-1928. Contribución a o estudio da renovación técnica da agricultura galega*, Xunta de Galicia, Santiago 1988
- Lourenzo FERNÁNDEZ PRIETO, *Labregos con ciencia. Estado, sociedade e innovación tecnolóxica na agricultura galega, 1859-1939*, Xerais, Vigo 1992
- Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900 a 1936. Llibre IV Ensenyaments i serveis agrícoles*, Barcelona 1982
- Domingo GALLEGO MARTÍNEZ, "Transformaciones técnicas de la agricultura española en el primer tercio del siglo XX" a R. GARRABOU i altres (Eds.) *Historia agraria de la España contemporánea. El fin de la agricultura tradicional (1900-1960)*, Crítica, Barcelona 1986, pp. 171-229
- Domingo GALLEGO MARTÍNEZ, "De la naturaleza, de la sociedad y del cambio técnico: El sector agrario español durante el siglo XIX y el primer tercio del XX" a *Noticario de Historia Agraria*, enero-junio 1995, núm. 9, pp. 177-192
- Antoni GAVALDÀ I TORRENTS, *L'associacionisme agrari a Catalunya. (El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, Estudis Vallencs, Valls 1989, 2 volums
- Antoni GAVALDÀ i Josep SANTESMASES, *Història econòmico-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*, Institut d'Estudis Vallencs, Valls 1993
- Ramon GARRABOU, "La conflictivitat pagesa a Catalunya i al País Valencià a l'època contemporània" a *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Publicacions de l'Abadia, Montserrat 1991
- Ramon GARRABOU, *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya (1850 - inicis del segle XX)*, L'Avenç, Barcelona 1982
- Ramon GARRABOU i Josep PUJOL, "El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX", a *Recerques*, 1987, núm. 19, pp. 39-77
- Emili GIRALT, "El conflicto rabassaire y la cuestión social agraria en Cataluña hasta 1936" a *Revista del Trabajo*, 1965, núm. 7
- Josep GIRALT I RAVENTÓS, "Cristòfor Mestre i Artigas (1879-1969): l'home i el científic" a Emili GIRALT (Coord.), *Vinyes i vins: mil anys d'història*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 1993, pp. 207-212. Vol. I

- David GODMAN i Michael REDCLIFT, *Refashioning nature: food, ecology and culture*, Routledge, Londres i New York 1991
- J. A. GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Curial, Barcelona 1974
- David GRIGG, *The dynamics of agricultural change*, Hutchinson, Londres 1982
- David GRIGG, *The transformation of agriculture in the West*, Blackwell, Oxford 1992
- Aurelio GUAITA, *El Ministerio de Fomento 1832-1931*, Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid 1984
- Colin J. HOLMES, "Science and the farmer: the development of the agricultural advisory service in England and Wales, 1900-1939" a *The Agricultural History Review*, 1988 (1), vol. 36
- M. Dolors IVERN I SALVÀ, *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, Publicacions de l'Abadia, Montserrat 1989
- Josep LLADONOSA I PUJOL, *Historia de la Diputación Provincial de Lèrida*, Lleida 1974
- Cèsar MARTINELL I BRUNET, *Construcciones agrarias en Cataluña*, Editorial la Gaya Ciencia, Barcelona 1975
- Andreu MAYAYO I ARTAL, *La Conca de Barberà (1890-1939). De la Crisi Agrària a la Guerra Civil*, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc 1986
- Andreu MAYAYO I ARTAL, "Geografia del sindicalisme agrari" a *L'Avenç*, febrer de 1990, núm. 134
- Andreu MAYAYO I ARTAL, *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*, Catarroja-Barcelona, 1995
- Andreu MAYAYO I ARTAL, *Josep Torrents (1899-1943). Pagès de Bellvet del Penedès, dirigent agrari català*, Edicions el Mèdol, Tarragona 1988
- Conxita MIR, *Lleida (1890-1936): Caciquisme polític i lluita electoral*, Publicacions de l'Abadia, Montserrat 1985
- Isidre MOLAS, *Lliga Catalana. Un estudi de estasiologia*, Edicions 62, Barcelona 1972
- Ramon NAVARRO, *L'Educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*, Edicions 62, Barcelona 1979
- Pelai PAGÈS, "Les transformacions revolucionàries i la vida política. Catalunya 1936-1939" a *Acàcia*, Barcelona 1990

- Juan Luís PAN-MONTOJO GONZALEZ, *El Estado y la vid. Los orígenes de la política agraria en España a través de la vitivinicultura: 1847-1923*, tesi doctoral, Universidad Autónoma de Madrid, 1991
- Juan Luis PAN-MONTOJO GONZÁLEZ, "Los orígenes de la intervención estatal en la viticultura: Las estaciones vitícolas, enológicas, anfiloxéricas y enotécnicas (1870-1900)" a Emili GIRALT (Coord.), *Vinyes i vins: mil anys d'història*, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Barcelona 1993, pp. 119-130
- Ismael E. PITARCH, *La Generalitat de Catalunya: Els governs*, Undarius, Barcelona 1976
- Jordi PLANAS I MARESMA, "Agrarisme i gestió de la propietat al primer terç del segle XX. Un exemple significatiu: Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934)" a *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona 1994, pp. 57-83
- Jordi PLANAS I MARESMA, "Catalanisme i agrarisme: A propòsit de Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934)" a *Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració 1875-1923*, Manresa 1992, pp. 313-127
- Jordi PLANAS I MARESMA, *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics*, Eumo, Vic 1994
- Jordi PLANAS I MARESMA, "Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya" a *L'Avenç*, juny 1993, núm. 171
- Jordi PLANAS I MARESMA, *Propietaris organitzats. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*, Ajuntament, Granollers 1991
- Josep M. POBLET, *El moviment autonomista a Catalunya dels anys 1918-1919*, Editorial Pòrtic, Barcelona 1970
- Jordi POMÉS I VIVES, *Les "Mataro's Potatoes" i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939)*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró 1991
- Josep PUJOL I ANDREU, "Activitat agrària i creixement econòmic: el cas català" a *Revista de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre*, (Especial 140 aniversari)
- Josep PUJOL I ANDREU, *Les transformacions del sector agrari català entre la crisi finisecular i la guerra civil*, UAB, Barcelona 1988, 2 volums
- Josep PUJOL I ANDREU, "Modernització i especialització. 1914-1936" a *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1989, vol. 5è, pp. 131-169
- Vicenç RIERA I LLORCA, *El meu pas pel temps (1903-1939)*, Edicions 62, Barcelona 1979
- Borja de RIQUER, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Edicions 62, Barcelona 1977

- Antoni ROCA, "Les possibilitats d'una producció científica catalana. Entorn de l'acció de la Mancomunitat de Catalunya" a *Recerques*, núm. 14, pp. 81-95
- Francesc ROCA, *Política econòmica i territori a Catalunya 1901-1939*, Ketres editora, Barcelona 1979
- Jaume ROCA I TORRAS, *Historia de la veterinaria en Catalunya*, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Patologia i Produccions Animals, Barcelona 1992
- Josep M. ROIG I ROSICH, *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Publicacions de l'Abadia, Montserrat 1992
- Antoni SAUMELL i LÀZARO, *Crisi vinícola i renovació tecnològica al Penedès: L'Estació Enològica de Vilafranca del Penedès entre els anys 1902 i 1922*, Institut Universitari d'història Jaume Vicens Vives, Univeristat Pompeu Fabra, setembre 1993
- Romà SOL i Carme TORRES, *Lleida en temps de la Mancomunitat de Catalunya (1913-1914)*, Editorial Virgili & Pagès, Lleida, 1989
- Ramon SOLANS LAVALL, *El proceso social, agrario y cooperativo de Cataluña*, Mèxic 1969
- Jordi SOLÉ TURA, *Catalanisme i revolució burgesa. La síntesi de Prat de la Riba*, Edicions 62, Barcelona 1967
- Enric UCELAY DA CAL, "La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923" a Borja de RIQUER (dir.), *Història de la Diputació de Barcelona*, Diputació de Barcelona, Barcelona 1987, pp. 36-177

BIBLIOGRAFIA ANTERIOR A 1960

- ACCIÓ TÈCNICA AGRÀRIA, *Davant l'estructuració del Departament d'Agricultura del Govern de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona juny del 1931
- Isidoro AGUILÓ, *Necesidad de abonar los olivares*, Estación Olivarera de Tortosa, Barcelona 1918
- Isidoro AGUILÓ y CORTÉS, *Notas de actualidad sobre la elaboración del aceite de oliva*, Estación Olivarera de Tortosa, Barcelona 1918
- Joan AGUILÓ, *Com es combat el diabló de l'avellaner*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1922
- Allò que tot pagès ha de saber sobre l'explotació familiar i sobre l'explotació col·lectiva de la terra*, Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1937

Anuari de l'Associació Professional d'Antics Alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona. Any 1935, Barcelona, 1935

Amadeu ARAGAI, *El problema agrari català*, Barcelona 1933

Lluís ARDIACA, *El sindicat agrícola. Avui, demà i sempre*, Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1937

Lluís ARDIACA, *Els Sindicats Agrícoles i la Revolució al camp*, Direcció General d'Agricultura, [Barcelona, 1937]

Lluís ARUMÍ, *Escoles ménagères agrícoles pera noyes de pagés*, Barcelona 1913

ASOCIACIÓN DE PERITOS AGRÍCOLAS Y ALUMNOS DE LA ESCUELA DE AGRICULTURA DE BARCELONA, *Reglamento*, Barcelona 1906

El avance de la província de Barcelona en el último quinquenio, 13 de setiembre de 1923 a igual fecha de 1928, Barcelona 1929

Llorenç BADELL I ROIG, *Replantació de vinyes*, Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1933

Ramon BARDIA I BARDIA, *Manual de tractaments contra els enemics dels arbres fruiters*, Publicacions de la Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1937

Bases per a la Constitució Regional Catalana. Manresa març de 1892, (edició facsímil) Eumo Ed., Vic 1991

Joan BERGÓS I BERGÓS, *Les construccions rurals a l'abast de tothom*, Publicacions de la Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1938

Antonio BERLESE, *La lotta contro la mosca delle olive*, Federazione Italiana dei Consorzi Agrari, Piazenza 1922

Ramón BLANCO, *Estudio biométrico de trigos catalanes en vista a su selecció*, Consejo Provincial de Fomento de Lérida, Lleida 1927

Ramón BLANCO, *La comprobación genética de semillas*, Imprenta Mariana, Lleida 1928

BUREAU INTERNATIONAL DU TRAVAIL, *L'enseignement professionnel agricole*, Ginebra 1929

Josep CALLÍS I MARQUET, "La Estación Agropecuaria de Vich" a *Calendario del Payés*, Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Barcelona 1952

Josep CALLÍS I MARQUET, *Les pedregades del any 1925 en la comarca de Vich*, Vic 1925

Josep CALLÍS I MARQUET, *Seguro contra les pedregades. Quatre notes y comentaris sobre lo que s'ha fet y intentat fer a Espanya d'uns deu anys ençà*, Vic 1920

- Josep CALLÍS I MARQUET, *Seguro de cosechas contra el pedrisco en España*, Barcelona 1929
- Josep CALLÍS I MARQUET, *Varietades del contrato de aparcería en las comarcas de la provincia de Barcelona*, Editorial Sala, Vic 1951
- CAMBRA OFICIAL AGRÍCOLA DE BARCELONA, *Memòria llegida i aprovada en l'Assemblea general ordinària, celebrada el 15 de gener del 1936*, Vilassar de Mar 1936
- Isidro CAMPLONCH I ROMEU, *Cellers cooperatius de producció i venda*, Diputació Provincial de Barcelona, Barcelona 1917
- Josep CAMPS, *Treballades i adobs*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1922
- Pau J. CASALLO, *Lluita contra la cuca negra de l'alfals (Colaspidema atrum)*, Mancomunitat de Catalunya, Barcelona 1918
- Pau J. CASALLO, *La sembra del balt*, Mancomunitat de Catalunya, s.d.
- Salvador CASTELLÓ CARRERAS, *Avicultura: Curso completo de gallinocultura e industrias anexas*, La Avicultura Pràctica, Arenys de Mar 1916
- Salvador CASTELLÓ CARRERAS, *Catecismo del Avicultor. A, B, C, del principiante*, Real Escuela Oficial Española de Avicultura, Arenys de Mar 1925
- CENTRO AGRONÓMICO CATALÁN, *Reglamento para el régimen y gobierno del Centro Agronómico Catalan*, Barcelona 1879
- Leandre CERVERA, *Fisiologia dels animals domèstics*, Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1923
- Ignacio V. CLARIÓ-SOULÁN, *El Museo de Patología Vegetal de Barcelona*, Barcelona 1912.
- Víctor COLOMER, *Informe presentat a la Primera Conferència Nacional del Partit Socialista Unificat de Catalunya (IC)*, Edicions del Secretariat d'Agitació i Propaganda del PSU, Barcelona 1938
- Les col·lectivitats de treball agrícola*, Departament d'Agricultura, Barcelona novembre 1937
- CONCELL [sic] PROVINCIAL D'AGRICULTURA I RAMADERIA, *Als olivicultors*, Fulla Divulgadora núm. 2, Barcelona març 1919
- La Confederación Internacional de Agricultura (CIA). Organización, funcionamiento, trabajos*, CIA, París s.d.

- CONSEJO PROVINCIAL DE AGRICULTURA Y GANADERÍA DE BARCELONA, *Instituciones de enseñanza y experimentación agrícolas necesarias en la provincia*, Oliva Impresor, Barcelona 1910
- CONSEJO PROVINCIAL DE AGRICULTURA Y GANADERÍA DE BARCELONA, *Memoria resumen de los trabajos realizados en la extinción de plagas del campo durante el año 1910*, Barcelona 1911
- CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE BARCELONA, *Informe sobre la concesión de bonos á la exportación de harinas*, Tipografía Ferrer, Barcelona 1911
- CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE BARCELONA, *Memoria resumen de los trabajos realizados por la Sección de Plagas del Campo para la extinción de las presentadas durante el año 1912*, Barcelona 1912
- CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE BARCELONA, *Un viaje forestal. Memoria presentada por la Comisión nombrada por el Consejo Provincial para el estudio de los medios más eficaces para la repoblación forestal de la provincia*, Talleres de Juan Fontaria, Barcelona 1927
- CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE BARCELONA-SECCIÓN PLAGAS DEL CAMPO, *Memoria resumen de los trabajos realizados por el Servicio Agronómico Nacional para la extinción de las plagas presentadas en la provincia de Barcelona en 1913 y ampliación del Museo de Patología Vegetal*, Barcelona 1914
- CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE GERONA, *Memoria de los trabajos realizados en los ejercicios de 1911 y 1912*, 1913;
- CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE GERONA, *Memoria de los trabajos realizados en el ejercicio de 1913*, 1914
- CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE GERONA, *Memoria de los trabajos realizados en el ejercicio 1916*, 1917
- CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE GERONA, *Memoria de los trabajos realizaados y los acuerdos tomados por el consejo durante el ejercicio de 1920*, 1921;
- CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE GERONA, *Memoria de los trabajos realizados y acuerdos tomados por el Consejo durante el ejercicio de 1926*, 1927;
- CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE GERONA, *Memoria de los trabajos realizados por la Sección de Olivicultura del Consejo Provincial de Fomento de Gerona*, 1923
- CONSEJO PROVINCIAL DE AGRICULTURA Y GANADERÍA DE LÉRIDA, *Reglamento especial para la inspección de las paradas de sementales por el servicio de higiene pecuarias en la provincia de Lérida*, 1919

CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE LÉRIDA, *Cartilla divulgadora y terapéutica contra las plagas del campo que mas estragos causan en los cultivos de la provincia de Lérida*, 1921

CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE LÉRIDA, "Consejos útiles para la destrucción de la lagosta" a *Hoja Divulgadora*, 1921

CONSEJO PROVINCIAL DE AGRICULTURA Y GANADERIA DE TARRAGONA, *Campaña para fomentar el consumo del vino*, 1909

CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE TARRAGONA, *Calamidades extraordinarias. Estadística de los daños irrogados a los viñedos de esta provincia por los pedriscos y mildew en 1915*, 1915

CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE TARRAGONA, *Memoria de los trabajos realizados y resultados obtenidos en la campaña de extinción de la mosca del olivo en el año 1922*, Tarragona 1923

CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE TARRAGONA, *Memoria de los trabajos realizados y resultados obtenidos en la campaña de extinción de la mosca del olivo en el año 1923*, Tarragona 1924

PROVINCIAL DE FOMENTO DE TARRAGONA, *Memoria de los trabajos realizados sobre la campaña contra la mosca del olivo y resultados obtenidos en el año 1924 presentada y aprobada por el VII Congreso Internacional de Oleicultura de Sevilla*, Tarragona 1925

CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE TARRAGONA, *Memoria de los trabajos realizados sobre la campaña contra la mosca del olivo y resultados obtenidos en el año 1926*, Tarragona 1927

CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE TARRAGONA, *Sulfato de cobre y disposiciones dictadas sobre el particular por los ministerios de fomento y hacienda*, 1916

CONSEJO PROVINCIAL DE FOMENTO DE TARRAGONA, *Temas que abarcan las memorias de la labor mensual realizada por este consejo en 1916*, 1917

CONSELLERIA D'AGRICULTURA, *Le contrôle de la Généralité de Catalogne sur l'exportation des primeurs*, Publicacions de la Direcció General d'Agricultura, s.d. (n'hi ha també una versió en anglès)

Contextacion al interrogatorio sobre el estado de la enseñanza agrícola y acerca los medios de contribuir á su propagación y al fomento de la agricultura, Junta Provincial de Agricultura, Industria y Comercio de Barcelona, Barcelona 1863

DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, *L'explotació de la terra*, Barcelona 1938

La destitució dels professors de la Universitat Nova de Barcelona, Barcelona juny de 1924

- DIPUTACIÓ DE BARCELONA, *Guia de les institucions científiques i d'ensenyança*, Publicacions del Consell de Pedagogia, Barcelona 1916
- DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA, *Presupuesto General Ordinario para el ejercicio de 1929*, Barcelona 1929
- DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA, *Presupuesto General Ordinario para el ejercicio de 1930*, Barcelona 1930
- DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA, *Reorganització d'algunes escoles tècniques: Informe que presenta la Comissió d'Instrucció Pública i Belles Arts*, Barcelona juliol 1915
- Georges DWELSHAUVERS, *La Catalogne et le problème catalan*, París 1926
- ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA, *Curs 1917-1918*, Diputació de Barcelona, Barcelona, [1917]
- ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA, *Curs 1920-1921*, Mancomunitat de Catalunya, Barcelona, [1920]
- ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA, *Curset de Ramaderia i Indústries derivades per a Masovers, Arrendataris i Petits Propietaris*, Barcelona 1915
- ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA, *Curset de terra campa i ses aplicacions*, Barcelona, 1916
- ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA, *Curset de viticultura i enologia*, Barcelona 1916
- ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA, *Follet d'informació nombre 1*, Barcelona maig de 1912
- ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA, *Follet d'informació nombre 2*, Barcelona abril 1913
- ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA, *Secció d'Ensenyament Postal Agrícola*, Mancomunitat de Catalunya, Barcelona octubre 1923
- Escuela Provincial de Agricultura*, Real Politécnico Hispano Americano de Barcelona, Barcelona 1929
- Escuela Provincial de Agricultura de Barcelona*, Barcelona 1910
- ESCUELA PROVINCIAL DE AGRICULTURA DE BARCELONA, *Memoria de la enseñanza correspondiente al curso de 1909 á 1910*, Barcelona 1911
- ESCUELA PROVINCIAL DE AGRICULTURA DE BARCELONA, *Nomenclator de los alumnos inscritos en las enseñanzas de esta Escuela, desde 1º de Septiembre de 1894 hasta 1º de Noviembre de 1903*, Barcelona 1903

Escuela Superior de Agricultura, Diputació Provincial, Barcelona 1925

ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Cursos breves intensivos de enología, Vilafranca 1914*

ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Cursos nocturnos de viticultura y enología para aparceros y pequeños propietarios, Vilafranca del Penedès 1914.*

ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Cursos de prácticas metódicas de degustación de vinos, Vilafranca del Penedès [1915]*

ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Cursos prácticos de análisis comerciales de vinos, Vilafranca 1914*

ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Cursos prácticos de análisis comerciales de vinos, Vilafranca 1924*

ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *La enseñanza de Enología por medio de Cursos breves e intensivos para productores, criadores y comerciantes de vinos, Vilafranca [1922]*

ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Memoria de su funcionamiento en 1920*

ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Memoria de su funcionamiento en 1925*

ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Prácticas de bodega que forman parte de los Cursos breves e intensivos de Enología, Vilafranca del Penedès, 1924.*

ESTACIÓN ENOLÓGICA DE VILAFRANCA DEL PANADÉS, *Resumen de su funcionamiento en 1915*

Narciso FAGES DE ROMÁ, *Contextación de la Junta de Agricultura, Industria y Comercio de la Provincia de Gerona, al interrogatorio sobre el estado de la enseñanza agrícola, y sobre los medios de contribuir á su propagación y al fomento de la agricultura, circulado por real orden de 10 de mayo de 1862, Figueres 1862*

George FAUQUET, *Agricultural cooperation and the agrarian question in Catalonia, Direcció General d'Agricultura, Londres 1938*

George FAUQUET, *El Decret de sindicació obligatòria dels conreadors de la terra i l'experiència cooperativa, Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1937.*

Georges FAUQUET, "La coopération agricole et la question agraire en Catalogne", *Extracte de la Revue des Études Coopératives, París juliol-setembre de 1938, núm. 68, pp. 3-4.*

- FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANA-BALEAR, *XVI Congrés celebrat a la ciutat de Igualada els dies 11 i 12 de maig del any 1913*, Barcelona 1913
- FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANA-BALEAR, *XX Congrés Agrícol celebrat a la ciutat de Mahó els dies 27, 28 i 29 de maig del any 1917*, Barcelona 1920
- FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR, *XXI Congrés celebrat a la ciutat de Mataró els dies 19, 20 i 21 de maig de l'any 1918*, s.p.i.
- FEDERACIÓ DE SINDICATS AGRÍCOLES DEL LITORAL. COMARCAL DEL MARESME, *Memòria de l'exercici 1936-1937*, octubre de 1937
- FEDERATION D'EXPORTATEURS DE VINS DE LA CATALOGNE, *Rapports des centres officiels du Ministère de l'Agriculture et des Travaux Publics d'Espagne sur la relation acide tartrique: acidité fixe dans les vins de la Catalogne*, Barcelona 1919
- Josep FERRAN I LAMIC, *Una producció interessant per a l'Urgell: L'ordi de cerveseria*, Direcció de cultius de La Moravia S. A., Cervera 1934
- Jaime FERRER CALBETÓ, *Real Escuela Oficial Española de Avicultura*, Barcelona 1930
- Pius FONT I QUER, *Iniciació a la botànica*, Publicacions de la Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1938
- Epifanio de FORTUNY Y DE SALAZAR, "Historia del desarrollo de las enseñanzas de Agricultura en la Escuela de Barcelona" a *Anales de la Escuela de Peritos Agrícolas y Superior de Agricultura y de los Servicios Técnicos de Agricultura*, 1954-55, vol. XIII
- Emili GALCERAN, *Projecte de creació del Crèdit Agrari de Catalunya*, la Granadella 1921
- Manuel GALÉS I MARTÍNEZ, *El problema del vi a Catalunya*, Barcelona 1936
- Joan GARRIGA I MASSÓ, *Contribució a l'estudi de l'actual conflicte agrari de Catalunya*, Barcelona 1933
- GENERALITAT DE CATALUNYA, *Caixa de Crèdit Agrícola i Cooperatiu. Llei, Decrets, Estatuts*, Barcelona 1935
- DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, *Disposicions legals que regulen el funcionament dels Sindicats Agrícoles a Catalunya*, Barcelona 1937
- GENERALITAT DE CATALUNYA, *Els contractes de conreu a Catalunya (Documents per al seu estudi)*, Barcelona 1933
- GENERALITAT DE CATALUNYA, *Escoles d'Agricultura*, 1932
- GENERALITAT DE CATALUNYA, *La Llei de Contractes de Conreu davant el Tribunal de Garanties Constitucionals*, Departament de Justícia i Dret, Barcelona 1934

GENERALITAT DE CATALUNYA, *Pla General d'Ensenyament Agrícola*, Conselleria de Cultura, Barcelona 1937

DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, *Projecte de Decret aprovant els Estatuts de la Caixa Central de Crèdit Agrícola de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona 1938

GENERALITAT DE CATALUNYA, *Report del Govern*, Barcelona 1932

GÉNÉRALITÉ DE CATALOGNE, *Décret de syndicalisation obligatoire des cultivateurs et règlement d'application*, Direcció General d'Agricultura, Barcelona, agost de 1937

Pere J. GIRONA, *Curset de pràctiques de degustació de vins licors i begudes anàlogues*, Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1918

Pedro J. GIRONA, *La Escuela Provincial de Agricultura de Barcelona: Objeto, organización y funcionamiento*, Barcelona 1909

Olindo GORNI, *Per una nova organització de la producció i de la distribució agrícoles*, Direcció General d'Agricultura, Barcelona, s.d.

GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Escuela de Peritos y Capataces Agrícolas: Memoria de la enseñanza correspondiente al curso de 1894 á 1895*, Barcelona 1896

GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Escuela Provincial de Agricultura: Memòria de la enseñanza correspondiente al curso 1897 a 1898*, Barcelona 1899

GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Escuela Provincial de Agricultura: Memoria de la enseñanza correspondiente al curso de 1899 a 1900*, Barcelona 1900

GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Experimentaciones hechas durante el año 1893-94. Cereales*, Barcelona 1896.

GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Experimentaciones hechas durante el año 1894. Remolacha*, Barcelona 1896,

GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Memoria correspondiente al año 1895 a 1896*, Barcelona 1897

GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Memoria correspondiente al año 1896 a 1897*, Barcelona 1898

GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Memoria correspondiente al año 1897 a 1898*, Barcelona 1899.

GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Observatorio meteorológico de la Granja y red meteorológica. Provincias de Barcelona, Baleares, Gerona, Lérida y Tarragona. Memoria correspondiente al año meteorológico de 1895 á 1896*, Barcelona 1897.

- GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Primer ensayo del cultivo y elaboración del tabaco*, Barcelona 1916
- GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Reglamento de las Escuelas de Peritos y Capataces Agrícolas*, Barcelona 1894
- GRANJA EXPERIMENTAL DE BARCELONA, *Resumen del reglamento de la Escuela Provincial de Agricultura de Barcelona*, Barcelona 1902
- Granja Escuela Experimental y Escuela de Peritos Agrícolas de Barcelona*, Barcelona 1891
- GRANJA EXPERIMENTAL Y ESCUELA PROVINCIAL DE AGRICULTURA DE BARCELONA, *Breves instrucciones para el ensayo del cultivo del algodónero*, Barcelona 1901
- Joaquim GRATACÓS I MASSANELLA, *Sobre l'organització de les qüestions ramaderes a Catalunya*, Barcelona setembre 1931
- Lluís GUITART, *Notas sobre el cultivo de la remolacha azucarera*, Publicaciones Divulgadoras de la Escuela Superior de Agricultura, Barcelona 1925
- Hem guanyat la batalla de la sega*, Comissió Central Agrària del PSUC, Barcelona 1938
- INSTITUT DE MECÀNICA APLICADA AGRÍCOLA, *Concurs de tractors de Lleida, 1-10 abril 1921, resultats*, Mancomunitat de Catalunya, s.l., s.a.
- INSTITUTION AGRICOLE SAINT-JOSEPH, *Programme des examens pour l'obtention du Diplôme d'Agriculture*, Carcassona 1913
- INSTITUTO INTERNACIONAL DE AGRICULTURA, *El Instituto Internacional de Agricultura. Su organización, su actividad, sus resultados*, Imprenta del Instituto Internacional de Agricultura, Roma 1923
- JUNTA DE AGRICULTURA, INDUSTRIA Y COMERCIO DE BARCELONA, *Informe emitido acerca de la memoria publicada por el Excmo. Sr. Don Fermín Caballero para el fomento de la población rural*, Imprenta y librería Verdaguer, Barcelona 1866.
- Lewis KNUDSON, *Treballs experimentals de fisiologia vegetal*, Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1920
- Liquidación de la Mancomunidad de Cataluña*, Barcelona 1926
- Llei de Contractes de Conreu (Llei d'11 d'abril del 1934)*, Llibreria Castells, Barcelona 1934
- Josep LLOVET I MONT-ROS, *Apunts d'economia agrícola*, Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1937
- Giuseppe LOTRIONTE, *La lotta contro la mosca delle olive*, Roma 1922

Joan MALUQUER I VILADOT, *Per a constituir la Regió Catalana (Opinions i comentaris)*,
Barcelona 1930

Joan MALUQUER I VILADOT, *Una mica d'història: La catalanitat de la darrera
Diputació Provincial de Barcelona (24 de febrer del 1930 - 14 d'abril del 1931)*,
Barcelona 1934

MANCOMUNIDAD DE CATALUÑA, *Memoria que el Consejo Permanente de la misma
remite al Ilre. Sr. Director General de Administración, en cumplimiento de lo
prevenido en la R.O. de 17 de enero de 1925*, Barcelona març de 1925

MANCOMUNIDAD DE CATALUÑA, *Memoria que el Consejo Permanente presenta a la
deliberación y aprobación de la Asamblea de la Mancomunidad de Cataluña*,
Barcelona 1924

MANCOMUNIDAD DE CATALUÑA, *Proyecto de creación de una Caja de Crédito
Comunal presentado a la Asamblea en su primera reunión ordinaria (Mayo de
MCMXIV)*, Barcelona agost de 1914

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'actuació de la Caixa de Crèdit Comunal*,
Barcelona març 1922

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Breu notícia de l'organització i l'obra*, Casa
Caritat, Barcelona 1922

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Caixa de Crèdit Comunal: Reglamentació
provisional de les condicions amb què es podràn fer les concessions de préstecs als
ajuntaments i sindicats agrícoles de Catalunya, i dels requisits que llurs sol·licituds
hauràn de reunir*, Barcelona gener de 1917

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Conclusions Provisionals de la Conferència de
l'Agricultura Catalana*, Departament d'Agricultura, Barcelona 1919

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Costumari Català: Usos i costums de bon pagés
sobre boscos i arbredes*, Oficina d'Estudis Jurídics, Barcelona 1920, vol. I (1919
Tiratge provisional)

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Costumari Català: Costums sobre termenals,
camins i aigües*, Oficina d'Estudis Jurídics, Barcelona 1921, vol. II

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *El Dret català i la codificació*, Oficina d'Estudis
Jurídics, Barcelona 1919

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Escola Superior d'Agricultura*, Barcelona, juliol
1921

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Escola Superior de Zootècnia*, Barcelona, s.d.

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Estatut*, Casa Caritat, Barcelona 1914

- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Estatuts de la Caixa de Crèdit Comunal aprovats per Reial Ordre de 20 de setembre de 1914 i modificats per la de 15 de febrer de 1918*, Barcelona maig de 1920
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *[Guia]*, Barcelona 1919
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Institucions de Dret Català: Parafernals*, Barcelona 1921
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Laboratori General d'Assaigs i Condicionament*, Barcelona 1923
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Llibre que conté els acords de traspàs de serveis de les diputacions catalanes a la Mancomunitat*, Casa Caritat, Barcelona 1920
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Llibre que conté els incidents i tràmits posteriors als acords de traspàs de serveis de les diputacions catalanes a la Mancomunitat*, Casa Caritat, Barcelona 1920
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra a fer*, Casa Caritat, Barcelona 1919
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra a fer: L'emprèstit de cinquanta milions*, Casa Caritat, Barcelona febrer 1920
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra realitzada. Anys 1914-1923*, Casa Caritat, Barcelona 1923
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Per l'autonomia de Catalunya: Documents i acords*, Casa Caritat, Barcelona gener 1919,
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projecte de Regulació dels censos, rabassa morta i terratge, a Catalunya*, Oficina d'Estudis Jurídics, Barcelona 1923, (Tiratge Provisional)
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projectes d'acord presentats a la tercera reunió ordinària de l'Assemblea*, Barcelona maig 1915
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projectes d'acord presentats en la novena reunió ordinària de l'Assemblea*, Barcelona maig de 1918
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projectes d'acord presentats a la tretzena reunió ordinària de l'Assemblea i acords que recaigueren*, Barcelona setembre de 1920
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projectes d'acord presentats a la catorzena reunió ordinària de l'Assemblea i acords que recaigueren*, Barcelona, març 1921
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Projectes d'acord presentats a la quinzena reunió ordinària de l'Assemblea*, Barcelona juliol 1921

- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Report del Consell Permanent a l'Assamblea*,
Barcelona maig de 1916
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Report del Consell Permanent a l'Assamblea*,
Barcelona maig de 1917
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Report del Consell Permanent a l'Assamblea*,
Barcelona novembre de 1917
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Report del Consell Permanent a l'Assamblea*,
Barcelona maig de 1918
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Resum dels acords del Consell Permanent dels
mesos de novembre i desembre de 1919 i gener, febrer i març de 1920*, Barcelona
juny de 1920
- MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Resum dels acords del Consell Permanent dels
mesos d'abril, maig, juny, juliol, agost i setembre de 1920*, Barcelona, octubre 1920
- Pere MAS I PERERA, *Introducció al crèdit agrícola*, Direcció General d'Agricultura,
Barcelona 1937
- Jaume MASPONS I CAMARASA, "Agricultura" a Francesc CARRERAS I CANDI,
Geografia general de Catalunya, Barcelona 1908-1918, pp. 541-665.
- August MATONS, *Com es poda l'olivera*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics
d'Agricultura, s.d.
- August MATONS, *Contribució a l'estudi de l'esporga del'olivera*, Arxius dels Serveis
Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1923
- August MATONS, *El corc de les pomes i les pruneres*, Publicacions Divulgadores dels
Serveis Tècnics d'Agricultura, s.d.
- August MATONS, *Les cuques filoses de la pomera i de la prunera*, Publicacions
Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, s.d.
- August MATONS, *Fabricació d'olis*, *Escola Superior d'Agricultura - Textos d'Ensenyament
Postal Agrícola*, Barcelona 1922
- August MARTONS, *Per a fer bons olis*, Publicacions divulgadores dels Serveis Tècnics
d'Agricultura, Barcelona 1923
- August MATONS, *La lluita contra la mosca de l'oliva*, Publicacions Divulgadores dels
Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1922
- August MATONS, *El negre de l'olivera*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics
d'Agricultura, Barcelona 1922

- August MATONS, *L'olivera*, Escola Superior d'Agricultura - Textos d'Ensenyament Postal Agrícola, Barcelona 1923
- August MATONS, *La poda de l'olivera*, Mancomunitat de Catalunya, Secció Tècnica d'Arbres Fruiters, s.d.
- August MATONS, *La sansa com a adob*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1922
- August MATONS i P. M. ROSSELL I VILÀ, *Diccionario de agricultura, zootecnia y veterinaria*, Salvat Editores, Barcelona 1928
- Cristóbal MESTRE ARTIGAS. Estación de Viti-cultura y Enología de Villafranca del Panadés, *Memoria de su funcionamiento en 1931 y 1932*, Vilafranca del Penedès [1933]
- Cristóbal MESTRE ARTIGAS, Estación de Viti-cultura y Enología de Villafranca del Panadés, *Memoria de su funcionamiento en 1929 y 1930*, Vilafranca del Penedès [1931]
- Josep MESTRES I MIQUEL, *Conferència de l'Agricultura Catalana*, Palau de la Generalitat, abril de 1919
- Josep MESTRES I MIQUEL, *Dos anys d'actuació econòmica: Instauració de nous serveis i perfeccionament dels existents sense augment del Contingent*, Diputació Provincial de Tarragona, Tarragona [1915]
- Josep MESTRES I MIQUEL, *Memòria que per lo funcionament d'una Càtedra Ambulant d'Agricultura dirigeix a la Excma. Diputació Provincial Don Joseph Mestres Miquel*, Tarragona 1911
- Pere MIAS, "Agricultura" a MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra a fer*, Casa Caritat, Barcelona 1919
- Pere MIAS, "Organització general dels serveis d'agricultura" a MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra a fer*, Barcelona 1919
- MINISTERIO DE FOMENTO, *Antecedentes relativos á la Estación Enológica de Villafranca del Panadés: Su historia y funcionamiento actual*, Dirección General de Agricultura, Minas y Montes, Madrid 1911
- MINISTERIO DE FOMENTO, *Memoria relativa á los servicios de la Dirección General de Agricultura, Minas y Montes*, Madrid 1912, 2 volums.
- Josep MIQUEL I CUSCÓ, *La Mutualitat en el Segur agrícola*, Barcelona 1917
- Lorenzo MUÑIZ, *La Acción Social Agraria en España*, Ministerio de Fomento - Dirección General de Agricultura y Montes, Madrid 1927

- Josep M. MURIÀ, *La revolució al camp de Catalunya*, Impremta Clarasó, Barcelona 1937
- Jaume NONELL, *El diabló de l'avellaner*, Publicacions de l'Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1921
- Jaime NONELL, *Dos moscas que atacan a los frutos*, 1927
- Jaime NONELL, *El gusano de las avellanas (Baladinus nucum)*, 1928
- Jaime NONELL, *Gusano minador de los cereales*, 1926
- Jaime NONELL, *Insectos de la vid y medios más eficaces para combatirlos*, Barcelona 1930
- Jaime NONELL, *La lucha biológica contra el pulgón lanígero del manzano en España*, Estación de Fitopatología Agrícola de Barcelona, Barcelona 1930
- Jaime NONELL, "Resultado de la lucha natural o biológica en España" a *Memoria de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona 1930*, Volum XXII, núm. 3, pp. 49-60
- Jaime NONELL, *La tiña del manzano y del ciruelo*, 1928
- J. NONELL i R. BARDIA, *El cadell o alacrán cebollero*, 1934
- J. NONELL i A. BERTRAN, *El escarbajo de la patata*, 1937
- J. NONELL i A. BERTRAN, *Insectos que causan plaga a los cereales en pleno campo y en el granero*, 1927
- J. NONELL i A. de la Huerta, *Gusano de las manzanas y peras*, Barcelona 1925
- Francesc NOVELLAS, *Anàlisi d'adobs*, Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1922
- Vicenç NUBIOLA, *El conreu forçat d'hortalisses i flors*, Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1923
- OFICINA DE L'OU, *L'alimentació de l'aviram en temps de guerra*, Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1937
- OFICINA DE L'OU, *Pla de desenrotllament de la producció avícola de Catalunya 1936-1940*, Direcció General d'Agricultura, [1937]
- Oficina Tècnica de Construccions Agràries*, [1921], (Catàleg de l'empresa de Cèsar Martinell)
- Claudi OLIVERAS MASSÓ, *L'art de fer bon vi. Conferències*, Federació Agrícola de la Conca de Barberà, Montblanc 1916 i la segona edició de 1917

- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Clasificación y cultivo de las cepas y elaboración de los vinos de la provincia de Tarragona con miras a la exportación*, Reus 1923
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Datos para un avance sobre la Viticultura de la provincia de Tarragona*, Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus y Servicios Especiales de Enología de la Región Agronómica de Cataluña, Reus 1915
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus. Memoria correspondiente a los trabajos efectuados y los servicios prestados durante el año 1913*, Reus 1921
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Estación Enológica de Reus. Memòria correspondiente a los trabajos efectuados y servicios prestados durante el año 1911*, Ministerio de Fomento, Reus 1913
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Estación Enológica de Reus. Memoria correspondiente a los trabajos efectuados y servicios prestados durante el año 1912*, Ministerio de Fomento, Reus 1914
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus. Memoria correspondiente a los trabajos efectuados y los servicios prestados durante el año 1913*, Reus 1921
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus. Memoria correspondiente a los trabajos efectuados y servicios prestados durante los años 1914 a 1920. Tomo I historial i Enseñanza*, Ministerio de Fomento, Reus 1924
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Estación Enológica de Reus. Memoria relativa al historial, organización y resultados obtenidos en dicho Centro*, Ministerio de Fomento, Madrid 1911
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Instrucciones prácticas para la Vinificación*, Escuela de Viticultura y Enología de Reus, Folletos Divulgadores, Reus 1918
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Memoria sobre la Conferencia para la creación de un Instituto Internacional de Agricultura en Roma*, Dirección General de Agricultura, Industria y Comercio, exemplar mecanografiat, Vilafranca del Penedès 1905.
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *El Mildiu de la vid: instrucciones prácticas para reconocerlo y combatir-lo*, Escuela de Viticultura y Enología de Reus, Folletos Divulgadores, Reus 1917
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Millones perdidos por los vinicultores a causa de las altas temperaturas de fermentación de los mostos*, Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus y Servicios Especiales de Enología de la Región Agronómica de Cataluña, Reus 1922

- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *El Oidium de la vid (malura vella): instruccions pràctiques para reconocerlo y combatirlo, Escuela de Viticultura y Enologia de Reus, Folletos Divulgadores, Reus 1918*
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Paliatius enològics contra la crisi vinícola, Escuela de Viticultura y Enología y Estación Enológica de Reus y Servicios Especiales de Enología de la Región Agronómica de Cataluña, Reus 1923*
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Riqueza alcohólica de los vinos de 1910 naturales de la provincia de Tarragona, Estación Enológica de Reus, Reus 1911*
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Los vinos de 1911 naturales de las Comarcas de Requena, Utiel y Siete Aguas, Estación Enológica de Reus, Reus 1912*
- Claudio OLIVERAS MASSÓ, *Los vinos de 1911 naturales de la provincia de Tarragona, Reus 1914*
- Antoni ORIOL i Josep VALLE, *Què és la ciència del sòl?*, Publicacions de la Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1938
- Josep PANÉ I MARCÉ, *Blats selectes. Any agrícola 1934-35*, Sindicat Agrícola de Guissona i sa Comarca. Secció Tècnica Consultiva, Guissona 1935
- Josep PANÉ I MARCÉ, *Vers del millorment de la nostra cerealicultura. Any agrícola 1933-34*, Sindicat Agrícola de Guissona i sa Comarca, Guissona 1934
- Josep PANÉ I MERCÉ, *Genética Vegetal: Modificación de caracteres en los trigos*, Instituto de Estudios Ilerdenses / Diputación de Lérida, Lleida 1944
- Josep PANÉ I MARCÉ i Joan VILADOT I PUIG, *La cerealicultura italiana (notes d'un viatge d'estudi)*, Cambra Oficial Agrícola de Lleida, Lleida 1935
- Lluís PASCUAL I ROCA, *El blat de moro*, Publicacions de la Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1938
- Artur PERUCHO, *Catalunya sota la Dictadura (Dades per a la Història)*, Edicions Proa, Barcelona 1930
- Carles PI I SUNYER, *L'aptitud econòmica de Catalunya*, Edicions la Magrana - Diputació de Barcelona, Barcelona 1983, p. 73. (La primera edició d'aquesta obra va ser dins l'Editorial Barcino en dos volums els anys 1927 i 1929)
- Carles PI I SUNYER, *Els aventatges de la intervenció tècnica a l'agricultura*, Editorial Catalana, Barcelona 1922
- Enric PRAT DE LA RIBA, *Als diputats de la Mancomunitat de Catalunya*, Sitges maig 1917
- Enric PRAT DE LA RIBA, *Memoria endreçada á la Diputació de Barcelona pel seu president*, Barcelona 1910

- Nònit PUIG I VILA, *Què és la Unió de Rabassaires*, NAGSA, Barcelona 1935
- Josep PUIG I CADAFALCH, *Als diputats de la Mancomunitat de Catalunya en pendre possessió de la presidència per la qual fou novament elegit*, Casa Caritat, Barcelona 12 de setembre de 1919
- Josep PUIG I CADAFALCH, "Una tasca de civilització a realitzar per la Mancomunitat de Catalunya" a *Dues conferències. Davant els problemes actuals*, Editorial Catalana, s/d
- Manuel RAVENTÓS, *Flors i violes, pensaments que deixo als meus fills*, Foment de la Pietat, Barcelona 1931
- Manuel RAVENTÓS, *Sobre la repoblació de boscos*, Mancomunitat de Catalunya, Barcelona agost de 1920
- Jaume RAVENTÓS, *L'art de fer bon vi*, Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1922
- Jaume RAVENTÓS, *Cinc lliçons d'enologia*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1923
- Jaume RAVENTÓS, *Contra la llagosta*, Arxius dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1924
- Jaume RAVENTÓS I DOMENECH, "Notes biogràfiques d'en Manuel Raventós i Domenech" a Manuel RAVENTÓS, *Flors i violes, pensaments que deixo als meus fills*, Foment de la Pietat, Barcelona, 1931
- REAL ESCUELA DE AVICULTURA Y GRANJA PARAÍSO, *Álbum - Catálogo*, Barcelona 1897
- Reglamento para los alumnos cultivadores prácticos de la Granja Experimental [sic] de Barcelona*, Barcelona 1862
- Reglamento del Fomento Regional de Peritos Agrícolas procedentes de la Escuela de Agricultura de Barcelona*, Barcelona 1912
- Reglamento Interior del Fomento Regional de Peritos Agrícolas: Barcelona*, Barcelona 1912
- Josep M. RENDÉ I VENTOSA, *Organització i guiatge de sindicats agrícoles*, Escola Superior d'Agricultura - Textos d'Ensenyament Postal Agrícola, Barcelona 1923
- Josep M. RENDÉ I VENTOSA, *Pla d'organització social agrària de Catalunya*, Arxius dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1924, Fascicle III
- Josep M. RENDÉ I VENTOSA, *La psicologia dels nostres pagesos*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona [1922]

Reseña histórica y descriptiva de la Granja-Escuela de la provincia de Gerona: Organización, personal, ganadería, edificios, terrenos, instrumentos y máquinas, explotación y biblioteca rural, Figueres 1865

Joan RIBA I FERRÉ, *L'oliver: resum de les lliçons donades en la Secció de Patologia Agrícola*, Consell Provincial de Foment de Barcelona, Barcelona 1920

José ROMANY VIGNAU i Francisco CANDELA CARDENAL, *Mojabilidad, carga o acumulación y adherencia de los caldos cúpricos mildiucidas y relaciones de estas propiedades con la tensión superficial de los mismos*, Instituto de Investigaciones Agronómicas/Estación de Viticultura y Enología de Reus, Reus 1934.

[Pere M. ROSSELL I VILÀ], *Els concursos de bestiar: Perquè es van crear, per què s'han suprimit*, Mancomunitat de Catalunya, Barcelona 1922

Pere M. ROSSELL I VILÀ, *Contribució a l'osteologia comparada del cavall i de l'ase. Zootècnia de la raça asinal catalana*, Arxiuss de l'Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1921

Pere M. ROSSELL I VILÀ, "Importancia de la ganadería en Cataluña y estudio zootécnico de algunas de sus comarcas" a *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, Tercera època, vol. XV, núm. 1, Barcelona 1919, pp. 1-88

Pere M. ROSSEL I VILAR, *Per què sóc macianista, Conferència donada a Palestra el 30 de desembre de 1931*, Barcelona 1932

Pere M. ROSSELL I VILÀ, *El problema de les carns*, Publicacions del Servei de Ramaderia de la Mancomunitat de Catalunya, Barcelona, 1921

Pere M. ROSSELL I VILÀ, *La reproducció i herència en el bestiar*, Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1922

Pere M. ROSSELL I VILÀ, *L'Urgell centre de cria i recria ramadera*, Direcció d'Agricultura de la Mancomunitat, el Llibre de la Pagesia, Barcelona 1917

Pere M. ROSSELL I VILÀ, *Les vaques i la producció de llet*, Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1923

Nicolau RUBIÓ I TUDURÍ, *El pla de distribució de zones del territori català (Regional Planning). Examen preliminar i solucions provisionals. Estudis fets segons Decret del Govern de la Generalitat de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Barcelona 1932

Emilio SAGUER Y OLIVET, *Transgressiones del Estatuto y de la Constitución del Estado Español por la Generalidad de Cataluña*, Barcelona 1934

Ramon SALA, *Els conreus a Catalunya*, Direcció General d'Agricultura, Barcelona 1937

Ramon SALA, *Fabricació de conserves vegetals*, Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1924

- Ramon SALA, *La fructicultura extensiva a Califòrnia: Notes d'un viatge d'estudi*, Publicacions de l'Escola Superior d'Agricultura, Barcelona 1924
- Ramon SALA I ROQUETA, *Notes d'un viatge a Algèria (tardor de 1935)*, Publicacions PAGESIA, Barcelona 1936
- Joan SALOM, *L'adob de l'ametller*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1923
- Joan SALOM, *L'ametller*, Escola Superior d'Agricultura - Textos d'Ensenyament Postal Agrícola, Barcelona 1923
- Joan SALOM, *L'arrufat i el pugó del presseguer i de l'ametller*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1922
- Joan SALOM, *L'esporga de l'ametller*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1922
- Joan SALOM, *Un factor primordial en la producció de l'ametller: La fecundació*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Barcelona 1922
- Joaquin SAMARUC, *Cien años de catalanismo: La Mancomunidad de Cataluña*, Salvat, Barcelona 1924
- SERVEI CENTRAL D'ESTADÍSTICA, *Produccions agro-pecuàries de Catalunya*, Generalitat de Catalunya, Fascicle I, "Cereals", 1936; Fascicle II "Llegums, arrels, tuberculs i bulbes i arbres fruiters", 1936; Fascicle 3, "Plantes hortícoles, vinya i olivar", 1937; i Fascicle IV, "Plantes industrials, prats artificials, aprofitaments, ramaderia i derivats, adobs minerals, maquinària agrícola i apèndix relatiu a les collites dels 1934-35, 1935-36 i 1936-37", 1937
- SERVEI DEL MAPA GEOLÒGIC DE CATALUNYA, *Les Goles de l'Ebre*, Mancomunitat de Catalunya, Barcelona 1923
- SERVEI DEL MAPA GEOLÒGIC DE CATALUNYA, *Vilafranca del Penedès*, Mancomunitat de Catalunya, Barcelona 1922
- SERVEI DEL MAPA GEOLÒGIC DE CATALUNYA, *Vilanova i la Geltrú*, Mancomunitat de Catalunya, Barcelona 1923
- SERVEI DE RAMADERIA, *Com se deuen recollir les mostres animals*, Publicacions Divulgadores dels Serveis Tècnics d'Agricultura, s.d.
- SERVICIO AGRONÓMICO NACIONAL. PROVINCIA DE BARCELONA, *Dos plagas que atacan á los alcornoques y alfalfares*, Barcelona 1931
- SERVICIO AGRONÓMICO NACIONAL. PROVINCIA DE BARCELONA, *Dos nuevas plagas en los avellanos, ciruelos y perales*, Barcelona 1931

BELDA I ROCHER, Francesc: 618
 BELL-LLOC, Josep: 545n
 BENAIGES I ARÍS, C.: 59n
 BENAVENT I CAMPS, Guillem de: 178, 288, 296, 297, 307, 317, 448
 BENEÏT I NADAL, Salvador: 244, 297
 BERGÓS I MASSÓ, Antoni: 97, 191, 194
 BERGÓS I MASSÓ, Joan: 420
 BERTRAN I OLIVELLA, A.: 59n
 BERTRAN I SALSAS, Manuel: 144
 BIOSCA, Gregori: 545n
 BLANC, Josep: 516
 BLANCO, Ramón: 462, 467
 BODOY I AULET, Joan B.: 333
 BOFILL I MATES, Jaume: 295
 BOFILL I PITXOT, Josep M.: 299
 BOIX I RASPALL, Josep M.: 104, 106, 238
 BONNEMAISON, Francesca: 212
 BORRÀS, Cèsar: 544n
 BOSCH I GRANJA, Joan: 560n
 BOTIFOLL I JUBANY, Eduard: 443
 BOTINES I FONT, Lluís: 420, 436
 BRESOLÍ I CASTELLS, Francesc: 191
 BÒRIA I ULLDEMOLINS, Josep: 332, 397, 526, 527
 BRUCH I CASAMOR, Josep M.: 192
 BRUCH, Manuel: 238
 BRUGUÉS I ESCUDER, Cassimir: 143, 155
 BRUJAS I AMIGÓ, Carles: 617
 BRULL, Rafael: 229
 BRULL, Tomàs: 248
 BUDÓ I GIBERT, Eduard: 173
 BULVENA, Joan: 136

 CABANAS I TRASERRA, Josep: 173, 191, 307, 419
 CABAU I REÑÉ, Antoni: 618
 CABOT I PUIG, Pere: 367
 CABRÉ, Jaume: 516
 CALAMARZA, Juan: 54
 CALBETÓN, Fermín: 43
 CALLOL, Francesc: 545n
 CALLÍS I MARQUET, Josep: 61, 62, 137, 243, 473
 CALVET, Bonaventura: 238
 CALVET I GRAU, Gaspar: 490

 CALVET I MORA, Josep: 383, 386, 538, 542-544, 549, 550, 553, 567, 568, 570
 CAMA I MARCÓ, Joan: 424
 CAMPALANS I PUIG, Rafael: 79n, 172, 178, 307, 313, 419
 CAMPLONCH I ROMEU, Isidre: 61, 163, 223, 227, 231n
 CAMPS I CARNICER, Josep: 156, 191, 193, 198, 236, 236n, 238, 240, 241, 243, 246
 CAMPS I D'OLZINELLES, Carles de: 80, 84
 CAMPS, Jaume: 469
 CANTÓ I SALA, Ildefons: 297, 307, 308, 317, 343, 448, 519
 CAPDEVILA I CAPELL, Alexandre: 332
 CAPDEVILA I PONS, Ramon: 191, 196, 307, 322, 341, 419, 441
 CAPELLA I MAS, Narcís: 445
 CAPELLA PERICH: 577
 CARCELLER, Manuel: 577
 CARCERANY, J.: 487n
 CARITG I CASAPONSA, Narcís: 156, 191, 193
 CARNER I ROMEU, Jaume: 101, 104
 CARRERAS I ARTAU: 427
 CARRERES I BOFILL, Pere: 192, 408
 CARSI, Albert: 577
 CASABLANCA, Santiago: 509
 CASABONA I CANET, L.: 59n
 CASADESÚS I SADURNÍ, Salvador: 443
 CASALLO, Pau S.: 218, 235, 236, 241, 246
 CASALS, Francesc: 238
 CASALS I FERRAN, Salvi: 333
 CASAS I SUBIRÀ, Miquel: 620n
 CASES I QUERALT, J.: 59n
 CASTANYER I SOY, R.: 59n
 CASTELLÓ I CARRERAS, Salvador: 97n, 134, 135, 135n, 198, 275, 315, 331, 512
 CASTELLS I MARTÍ, Francesc: 519
 CASTELLS I MIQUEL, Hermenegild: 443
 CASULLERES, David: 473
 CATASÚS I CATASÚS, Trinitat: 56, 59n, 330, 361, 367, 419, 420
 CAUBET, Antonio: 128
 CAZADOR I LÒPEZ, M.: 130n

- CENDRA TERRADAS, Tomàs: 293
 CERDÀ I CRUSELLAS, Josep: 191, 405
 CERVERA I ASTOR, Leandre: 300, 307, 315, 341, 448, 521
 CERVERA I FITA, Jaume: 443
 CERVÓS, Rafael: 238
 CHALAUX I SUBIRÀ, Carles: 443
 CID I MULET, Joan: 545n
 CIRERA I BOIX, Josep: 617, 618
 Ciutadilla, marquès de: 31, 32
 CLARIÓ-SOULAN, Ignacio Vicente: 17, 30, 50, 52, 59n
 CLAVERIA I CLARAMUNT, Joan: 617
 CLIMENT I MARÉS, Antoni: 192
 CLOTET I FIGUERES, Antoni: 490
 CLOTET I VILA, Josep M.: 191, 346, 441
 CLUA I VALLS, Xavier: 443
 COLL I LLACH, Pere: 361, 387
 COLL I ORTEGA, Josep M.: 367, 400, 513, 514
 COLOMA I CHALMETA, Joan: 383, 559
 COMAS I SOLÀ, Josep: 577
 COMORERA I SOLER, Joan: 358, 364-369, 383, 384, 390-392, 396, 398, 399, 428, 430-432, 453, 454, 456, 457, 503, 514, 533, 538, 646
 COMPANYS I JOVER, Josep: 390
 COMPANYS I JOVER, Lluís: 363-365, 368, 369
 COMPTE, Josep: 287
 CORDECH I GULTRESA, Lluís: 445
 COROMINES I CORTÈS, Enric: 60n, 191, 265n, 266n, 405, 420, 497n, 507, 511, 512, 568, 614
 CRESPI, L.: 300
 CROS, Antoni: 509
 CRUZET, Francesc: 509
 CUADRAS I DE FELIU, Josep M. de: 172
 CUESTA I LASTORRES, M.: 59n
 CUNILLERA, Miquel S.: 526
 CUNILL, Josep M.: 473
 CUNÍ I MERCADER, L.: 59n
 CURCÓ, Miquel: 544n

 DACHS I DACHS, Ramon: 424
 DALMASES I TRULLÀS, Jaume: 617

 DANÉS I CASABOSCH, C. Ramon: 276, 300, 302, 307, 315, 343, 419, 435, 448, 492, 493, 521, 522, 596
 DARDER, Francesc: 171, 202-204, 275
 DECHAMBRE, Paul: 197
 DELGÉ I BUENO, Salvador: 173
 DENCÀS, Josep M.: 68, 368
 DESVALLS I TRIAS, Tristany: 443
 DEUSEDAS I BURGELL, Benet: 445
 DEUSEDAS I BURGELL, Emili: 443
 DOÑATE I GUAU, Miquel: 60n, 424, 459n, 583n
 DORCA I ILLA, Pere: 618
 DOT I ARXÉ, Antoni: 383, 384
 DOU I ARUMÍ, Francesc: 155, 178, 307, 341, 419
 DURAN I VENTOSA, Lluís: 141, 295n, 432
 DWELSHAUVERS, Georges: 306-308, 641
 DÀNEO I GENTILE, Albert: 173, 233, 234, 244, 288, 288n, 290, 292, 307, 448

 ENRÍQUEZ I CABRÉ, Lluís: 577
 ESCALAS, Fèlix: 114
 ESCALER I ESPUNYES, Lluís: 173
 ESCLASANS, Joan: 516
 ESCRIU, Salvador: 277
 ESPLUGAS, Joan: 229
 ESPONA I NUIX, J.: 59n
 ESTAPÉ I PAGÈS, Santiago: 304
 ESTEVE, Martí: 373
 ESTEVE, Ramon: 238
 ESTRADA, Josep: 133
 ESTRUCH, Pau: 229

 FAGES DE CLIMENT, Ignasi: 155
 FAGES DE ROMÀ, Narcís: 132
 FARRERAS I DURAN, Francesc: 360-363, 366, 413, 452, 452n, 513, 516, 518, 518n, 600
 FARRERONS, Josep: 248
 FAURA, Gabriel: 517n
 FAURA I CASANOVAS, Ramon: 445
 FAURA I SANS, Marià: 155, 178, 196, 307, 315, 419
 FERNÁNDEZ I PUIG, Josep: 568
 FERRAN I DOMINGO, Miquel: 473

FERRAN I LAMICH, Josep: 195, 313, 332, 407, 463, 465, 466, 468, 472, 476
 FERRER, Florenci: 533
 FERRER I PALAUS, Josep: 191, 441, 620
 FERRER I RAMON, Josep: 333
 FERRER, Manuel: 516
 FERRERONS I RIVERA, Josep: 560n
 FLORENSA, José: 128
 FOLGUERA I DURAN, Manuel: 144, 158
 FONOLLEDA I MILLET, Jaume: 333
 FONTANALS, Ramon: 533
 FONTANICH I ALDOSA, Manuel: 617, 618
 FONT I QUER, Pius: 190, 295n, 307, 341, 419, 436
 FONT I SURROCA, Jaume: 614
 FONT, Joaquim: 509
 FORTUNY I DE SALAZAR, Epifani de: 173, 233, 338, 339, 509, 512
 FORTUNY I MADINYÀ, Antoni: 333
 FREIXAS I MASOLIVER, Joan: 192
 FREIXES, Manuel: 468
 FÀBREGUES I SOLER, J.F.: 59n

 GALCERAN, Emili: 111-113, 117, 120-121
 GALÍ, Francesc: 295n
 GALIMANY I MAS, Claudi: 617
 GALLASTEGUI, Cruz A.: 445, 470, 477
 GALLEGO, Tesifonte: 51
 GALÉS I MARTÍNEZ, Manuel: 366, 367, 389, 394, 460
 GAMBÚS I ARMENGOL, Josep: 424
 GARCÍA VARELA: 300
 GARCIA DEL CID, Francesc: 190, 194, 307, 341, 419, 423, 436
 GARCIA DE TEJADA, Ferran: 332
 GARCIA, Domènec: 238
 GARCIA I FONT, Alfonso: 143n
 GARCIA I PORTA, Domènec: 473
 GARRABOU, Ramon: 29
 GARRIGA I MARQUÈS, Ramon: 616n, 617, 618
 GARRIGA I MASSÓ, Joan: 377
 GASSÓ I SUBIRACHS, Jaume: 333
 GAYA I CANALDA, Manuel: 443
 GAYA, Xavier: 248

GAYÁN I ANGULO, M.: 59n
 GAZTAÑONDO I FONTRONDA, Sants de: 332
 GELI, Paulí: 121
 GESA I CAÑELLAS, Josep: 424
 GIBERTINI, Dante: 466
 GINESTA, Josep: 516
 GIRÓ, Francesca: 516
 GIRONA, Ignasi: 79, 84, 135, 144, 413
 GIRONA I TRIUS, Pere J.: 126, 127, 143, 144, 175, 178, 196, 198, 199, 307, 315, 341, 361, 419, 420, 422, 430, 432, 435, 436
 GOBERNA I CANELA, Josep: 473
 GOLOFRÉ I FERRER, Josep: 445
 GONZÀLEZ I JUAN, Pere J.: 178, 307, 341, 419, 420
 GORRIA I ROYAN, Hermenegildo: 54, 127, 128, 142-144, 155
 GRATACÓS I MASSANELLA, Joaquim: 356, 545n, 596
 GRAU I CASELLAS, Ignasi: 173
 GRAU I MARISTANY, Pere: 51, 136
 GUANYABENS, Josep O.: 121
 GUARDIOLA I BUIXEDA, Pere: 617
 GUIM, Joan: 58n
 GUITART I CALVA, Joan A.: 333
 GUITART I FONT, Lluís: 173, 233, 296, 308, 317, 331, 343, 406, 420, 448, 455, 578, 579, 583
 GUITERAS I FARRÀS, Joan: 297, 307, 308, 317, 331, 343, 448, 519

 HEBRARD DE CASTELLVÍ, Albert: 172, 178
 HERAS I COLL, Ferran M.: 406, 424, 458
 HOLZINGER, Rodolf: 445, 446
 HOMEDES I RANQUINI, Joan: 420, 577
 HOMS I OLLER, Eladi: 158
 HORENÉS GARCIA-ALESSON, R.: 59n
 HUERTAS, Llorenç: 595
 HUGUET DEL VILLAR, Emili: 438
 HURTADO, Amadeu: 379

 IRIZAR I NUÑEZ, E. de: 59n
 IRLA I BOSCH, Josep: 363

 JANINI I JANINI, R.: 59n

JANSANA I LLOPART, Antoni: 141, 144, 168, 293, 336, 348
JARDÍ I CURTÓ, B.: 130n
JOHANSSON I HOFSETH, Joan: 333
JORDÀ I FAGES, Carles: 361, 362, 386
JORDÁN DE URRIES, F.: 59n
JOVÉ I PERMANYER, Lluís: 445
JUDAS I ARTIGAL, Anna: 419
JUFRESA I ROCA, Daniel: 383, 559

KNUDSON, Lewis: 197
KREISS, Philippe: 475

LAMONTE GRIGNÓN, E.: 130n
LARROSA I DOMINGO, Alexandre: 514
LASARTE I KARR, Joan de: 178, 307, 315, 341, 419
LAUR, Ernst: 532, 532n
Lavern, comte (vegeu P. Grau i Maristany)
LEÓN, Diego de: 516
LLACH I CASI, Rafael: 513
LLANES, Clotilde: 517n
LLANES, Maria: 517n
LLANSÓ, Jaume: 32
LLEÓ, Albert: 468
LLEIXÀ I SOLÉ, Roc: 445
LLENAS I FERNÁNDEZ, Manuel: 156, 178
LLENAS, Víctor: 509, 512
LLENSA DE GELCÉN, Santiago: 424
LLOBERA I ROSSELLÓ, Pere: 443
LLOVET I MONT-ROS, Josep: 60n, 332, 420, 532, 532n, 534
LLUHÍ I VALLESCÀ, Joan: 362
LÓPEZ I VIADUR, Aurelio: 127
LUBIN, David: 16
LUCINI I CORCUERA, S.: 59n

MACAU I VILANOVA, Josep: 473
MACIÑEIRA I LAGE, Josep: 424
MACIÀ I LLUSSÀ, Francesc: 351, 353, 358-365, 369, 411, 413, 414, 434, 449, 463, 464, 467, 514
MAIMÓ I BOLET, Joan A.: 424
MALUQUER I VILADOT, Joan: 334, 334n, 335, 368
MARGARIT I DURAN, Joan A.: 172
MARGELÍ, Esteve: 509

MARGENAT I ESTRADA, Francesc: 424
MARGENAT I SERRA, Josep: 313, 332
Maria Cristina, reina regent: 134
Marianao, marquès de: 260
MARQUÈS, Manuel: 144
MARÉS I DIGGLE, Jaume: 443
MARTÍ-CODOLAR, Sebastià: 158, 168
MARTINELL I BRUNET, Cèsar: 222, 223, 231n, 277, 637
MARTÍ I ROST, M.: 130n
MASCLANS, Ramon: 248
MASFERRER I TORRENT, Josep: 443
MAS, Francesc: 238
MAS I COLOMER, Ramon: 560n
MAS I RIERA, Pere: 568
MAS, Joan: 509
MASMIQUEL, Magí: 533
MASPONS I CAMARASSA, Jaume: 79, 136
MASSANA I CASAS, Josep: 443
MASSES I MASSES, Josep: 445
MATAMALA I VILAGRASA, Valentí: 618
MATARÓ I PONT, Joan: 361
MATARRODONA, Pere: 207
MATONS I COLOMER, August: 112, 118, 201, 246, 247, 249, 250, 255, 256, 260, 262, 263, 307, 312, 315, 343, 344, 354, 355, 361, 367, 369, 370, 372, 373, 400, 419, 420, 436, 448-450, 452, 478, 479, 481, 482, 613
MAURELL I COSTA, Joaquim: 490
MAURI I CORBELLA, Jaume: 618
MAYAYO I ARTAL, Andreu: 12, 557
MESTRE I ARTIGAS, Arnesto: 58, 59n
MESTRE I ARTIGAS, Cristòfor: 37, 42, 58, 59n, 163, 577, 627
MESTRES I AVINYÓ, Miquel: 383
MESTRES I ESTEVE, Andreu: 617
MESTRES I MIQUEL, Josep: 84, 87, 176, 206, 361, 382
MIAS I CODINA, Pere: 80, 87, 111-113, 115, 119-121, 175, 176, 199, 201, 206, 210, 222, 289, 293, 298, 299, 361, 363, 364
MIR I CAPELLA, Marc: 130n, 137
MIR I RÀFOLS, P.: 130n
MIRÓ, Miquel: 545n
MIR, Raül M.: 551, 355

MITJANS, Pau: 509
 MOLAS, Isidre: 78
 MONTADA I THOMAS, R.: 130n
 MONTANER I GIRÓ, Josep: 617
 MONTCUNILL I FREIXAS, Jaume: 443
 MONTFORT I CANELA, Jaume: 617
 MONTOLIU DE TAGORES, F.M.: 59n
 MONTSALVATGE I BASSOLS, Joan: 443
 MONTSERRAT I MARTÍ, Josep: 617
 MORALES I GARCÉS, A.: 59n
 MORELLÓ I CASES, Antoni: 192, 361, 367, 405, 501, 507
 MOR I TORT, Miquel: 333
 MUNT I SERRA, Valentí: 617
 MURIÀ, Josep M.: 536, 561
 Mussolini: 465

NABOT I FINA, Antoni: 443
 NAGORE, Daniel: 467
 NART, Tomàs: 238
 NAVÈS I MARFÍN, Nemesi: 332
 NEBOT I TORRENS, Francesc P.: 143, 155, 178, 307
 NEL·LO, Francesc: 426
 NOGUER I COMET, Ramon: 121
 NONELL I COMAS, Jaume: 51, 52, 59n, 95, 127, 172, 178, 196, 307, 420, 613
 NOVELLAS I PUIG, Francesc: 127, 137, 143, 155, 175, 196, 307
 NUBIOLA I CUNILL, Ramon: 339, 361, 401, 487n
 NUBIOLA I CUNILL, Vicenç: 153, 172, 178, 197, 307, 315, 322, 339, 419

OCHOA DE RETAMA, Antoni: 577
 OLIVA, Josep: 509
 OLIVERAS I FERRER, Ramon: 317, 325, 329
 OLIVERAS MASSÓ, Claudio: 37, 43, 44, 46, 50, 59n, 95, 97, 318, 627
 ORIOL I ANGUERA, Antoni: 420, 434-436, 438

PAGÈS I BASACH, Jaume: 62
 PAGÈS I CASELLAS, Francesc: 173
 PALACÍN I NADAL, Santiago: 560n
 PALADELLA, Ferran: 420, 423, 433, 545n, 603, 614, 616, 621

PALADELLA I PORTA, Maria: 618
 PALAU, Salvador: 121
 PANÉ I MERCÉ, Josep: 332, 406, 471, 586
 PASCUAL I ROCA, Lluís: 192, 477, 572, 574, 574n
 PASCUAL I TÀPIES, Joan: 420
 PASCUAL I VILA, Josep: 297
 PAU, Padró: 542, 543, 544n
 PELACH, Joan: 248
 PELLICER I REYES, Manuel: 443
 PELLISÉ I CAMÍ, Jeroni: 424
 PEREÑA, Alfred: 114
 PERRAMON, Domènec: 553
 PEZARD, Albert: 197
 PICH I PON, Josep: 368
 PIERA, Miquel: 516
 PIFERRER I BELLMUNT, Ramon: 384
 PI I SUNYER, August: 155
 PI I SUNYER, Carles: 76, 94, 96, 172, 175, 176, 178, 185, 191, 193, 194n, 195, 197-200, 207, 288, 290, 291, 307, 315, 341, 363, 412, 419, 428, 615, 634
 PIÉ, Joan: 545n
 PINYOL I HORTET, Tomàs: 191
 PLA, Felicià: 238
 PLA I JANINI, Josep M.: 156
 PLA I MARTÍ, Emili: 238
 PLANA, Miquel: 248
 PLANAS I BOADA, Josep: 424
 PLANAS I MARTÍ, Sebastià: 173
 PLANAS I PLANS, Romà: 550
 PLAYÀ I GIRÓ, Francesc: 406, 424, 458
 PÒLIT I BUIXAREU, Isidre: 155, 178, 307, 420
 POBLA I JOU, Toribi: 192, 620
 POCH DE FELIU, Josep: 163, 171, 235, 236n, 238, 239n, 241, 243, 317, 325
 POMAR I BISÚS, Candi: 443
 POMÉS, Ramon: 229
 PORTA, Lluís: 507
 PORTÉ, Ramon: 545n, 559n
 POU I MAS, Joaquim: 367, 490, 543, 544
 PRAT DE LA RIBA, Enric: 72, 75, 76, 83, 84, 140-142, 144-146, 158, 205, 305, 311
 PÉREZ I MALLA, Josep: 332, 441
 PRUNÉS I SATÓ, Lluís: 369

PUIG I CADAFALCH, Josep: 73, 78, 84, 85, 206, 212, 271, 291, 304, 305, 311
 PUIG I DARIUS, Antoni: 211
 PUIG I MIRÓ, Xavier: 332
 PUIG I SUBINYÀ, Pere: 543
 PUIG I VILA, Josep: 617
 PUIG, Nònit: 379
 PUIGREFAGUT I VILAPLANA, Josep: 424
 PUJOLAR, Ramon: 238
 PUJOL I CARITG, Josep: 191
 PURCALLES, Pere: 545n

 QUERALT I GILI, Ramon: 173
 QUIXAL I PRIETO, Antoni: 191, 194, 227, 234, 307, 315, 343, 419, 420, 435, 436, 448, 455, 578

 RABASSA I PUIG, Ricard: 173
 RAHOLA I POU, Ramon: 420
 RAMON I FALCÓ, Eugeni: 545n
 RAMON I MAGRINYÀ, Josep: 617, 618
 RAVANALS I FUSTAGUERAS, Joan: 191
 RAVENTÓS I DOMÈNECH, Jaume: 144, 157n, 163, 207, 213, 218, 235, 239n, 244, 281, 287, 296, 307, 343, 448, 453, 454n, 519, 599
 RAVENTÓS I DOMÈNECH, Manuel: 79, 84, 144, 145, 157, 157n, 158, 168, 290, 291, 293, 296, 631
 REBULL, Cristòfor: 544n
 RENÉ, Josep: 430, 431
 RENDÉ I VENTOSA, Josep M.: 79, 116, 116n, 278-81, 283, 285-288, 307, 315, 528, 556, 637
 RIBA, E.: 256
 RIBA I D'ESPANYA, Jaume de: 348, 361, 413
 RIBA I FERRÉ, Joan: 218, 255, 256, 343
 RIBAS I RIBOT, Ramon: 145
 RIBAS I ROVIRA, Joan: 519
 RIBERA I RIGAU, Robert: 443
 RIERA, Antoni: 275
 RIERA, Francesc: 361
 RIERA, Frederic: 468
 RIERA I CABRAFIGA, Francesc X.: 191, 246, 307, 343, 367, 419, 448, 468, 479, 482-487, 487n, 489-491, 589
 RIERA I LLORCA, Vicenç: 542, 551
 RIERA, Joan: 238
 RIEROLA I ISERN, Ramon: 195, 313, 332, 339, 419, 420
 RIO, Cirilio del: 390
 RIPOL I NOBLE, Francesc X.: 424
 RIQUELME, Manuel: 143n
 RIQUER, Borja de: 77
 RIU I VULART, Josep M.: 191, 322n
 RIVAS I FONT, J.M.: 130n
 ROBERT, Joaquim de: 517n
 ROCA, Antoni: 78
 ROCA I DOU, Joaquim: 424
 ROCA I SOLDEVILA, Joan: 191, 339, 405, 509
 ROCA I TRILLAS, Joan: 384
 ROCA, Josep: 238
 RODAS I JORDÀ, Narcís: 614
 RODRÍGUEZ I ÀNGEL, Rafael: 443
 RODÉS I MAS, Josep: 443
 ROIG I OLIVELLA, Feliu: 367, 560n
 ROIG I RASPALL, Joan: 332
 ROIG, Jaume: 406
 ROIGÉ, Josep: 545n
 ROMAGOSA I COMAS, Francesc: 332, 620
 ROMAN I DÍAZ, August: 333
 ROSALES I FERNÀNDEZ DE CASTRO, Josep M.: 173
 ROS DE RAMIS, J. de: 59n
 ROSELL I MATA, Antoni: 332
 ROSICH, Jaume: 354
 ROSSELLÓ I ROSSELLÓ, Antoni: 322n, 332
 ROSSELL I VILÀ, Pere Màrtir: 79n, 95, 97n, 153, 155, 157, 163, 171, 178, 202-204, 206, 207, 223, 264, 265n, 265-267, 267n, 270, 272, 274-78, 307, 313, 315, 316, 318, 336, 339, 341-343, 345, 353-355, 357, 361-364, 367, 369, 370, 372, 373, 399, 411, 412, 414, 415, 419, 421, 422, 425, 426, 434, 435, 448, 448n, 449, 451, 452, 492-494, 497, 510, 512, 531, 631, 639, 644, 645, 649
 ROSSELL, Josep: 238
 ROSÀS, Albert: 293
 ROVIRA DEL VILLAR DACHS, Josep M.: 192
 ROVIRA I MILÀ, Miquel: 445

ROVIRA I MILÀ, Salvador: 445
 ROVIROSA, Emili: 223
 ROYO, German: 577
 RUBIÓ I CABECERAN, Josep: 312, 332, 441, 507
 RUBIÓ I TUDURÍ, Nicolau M.: 372
 RÀFOLS I TRABAL, Francesc: 141
 SABADELL I CAMPRODON, Josep M.: 420
 SABATÉS I VILA, Antoni: 368
 SABATÉS, Àngel: 361
 SÀCERA, J.: 487n
 SAGARÓ, Jaume: 516
 SAGRISTÀ I BERTRANOL, Manuel F.: 191
 SALABERT, Joan: 229
 SALADRIGAS, Manuel: 516
 SALA, Enric: 504
 SALA I ARGEMIR, Alfons: 304, 306, 317, 323
 SALA I CARRERA, E.: 59n
 SALA I GAMISANS, Jaume: 443
 SALA I PONS, Claudi: 299, 230, 308, 317, 448
 SALA I ROQUETA, Ramon: 191, 193, 193n, 194, 198, 264, 354, 405, 420, 423, 487n, 488, 490
 SALA, Josep: 238
 SALOM I CALAFELL, Joan: 172, 189, 218, 246, 249-250, 255, 256, 263, 307, 440, 448, 620
 SALVADOR BORRAS, Juan: 128
 SALVATELLA I ESCUDERO, Joan: 617
 SAMARUC, Joaquín: 305, 306
 SAMSÓ, Salvador: 516
 SANCHO I MARTÍNEZ, Joan: 424
 SANTACANA, Francesc: 359, 361, 362, 369, 387, 414
 SANTALÓ, Josep: 544n
 SANTIAGO I MARQUINA, Feliu: 333
 SARDÀ I LLORENS, Rafael: 443
 SATONAS I MACIAS, F.: 59n
 SEDÓ I PERIS-MENCHETA, Alfred: 368
 SEGARRA, Blai: 248
 SEGON I PIQUÉ, Jordi: 617
 SERRA, Adolf: 317
 SERRA I BOLDÚ, Valeri: 279, 281
 SERRA I MORET, Manuel: 543n, 362
 SERRA I PLA, Àngel: 441
 SERRA I SERRA, Josep M.: 173, 441
 SERRES I GABARRÓ, Manuel: 617
 Setmenat, marquès de: 32
 SICART, Jaume: 533
 SILVESTRI, Filippo: 194, 197, 259, 259n, 260
 SIMÓ I AMORÓS, Faustí: 361
 SIMÓ I NOTÓ, Eduard: 191, 264, 265, 265n, 275, 276, 307, 315, 343, 367, 394, 395, 397, 399, 400, 419, 448, 453, 454, 467, 492, 493, 495, 496, 498, 499, 502-504, 507, 512, 524, 528, 529, 568, 576, 592, 594, 598
 SITLER DE GALBE, Júlia: 473
 SOJO DEL CASTILLO, Manuel de: 192
 SOLANS I ROQUÉ, Josep: 594
 SOLER I COLL, Josep M.: 172, 178, 198, 236n, 236-238, 241, 244, 245, 277, 307, 367, 390, 436, 448, 454, 462-469, 472, 473, 475, 477, 478, 490, 529, 585
 SOLER I SADURNÍ, Benvinguda: 346
 SOLER I VILA, Joan: 143, 155
 SOLER, Pere: 516
 SOL, Romà: 243
 SOLÀ-MORALES DE ROSSELLÓ, Josep M. de: 333
 STRAMPELLI, Nazareno: 245, 466, 468
 SUGRANYES I ARDEVOL, Josep: 383
 SURRALLÉS, Isidre: 554
 TABERNER I COLLELLMIR, Eduard: 60n, 424
 TALAVERA, Albert: 355, 361, 388
 THANHAUSER, Kurt: 445, 446
 TICÓ I ROIG, Lluís: 191
 TINTORÉ I TORRENTS, Lluís: 143n
 TOBELLA I ARGILA, Francesc X.: 62
 TODARO, Francesco: 466
 TOLOSA, Joan: 482
 TORRADES I RAMIRO, Pere: 445, 616
 TORRAS I CASALS, Camilo: 618n
 TORREDEMER I PARÉS, Josep: 560n
 TORRE MEDINA, Carlos de la: 191, 322
 TORRENS, Josep M.: 473
 TORRENTÓ, Josep: 229
 TORRENTS, Antoni: 516
 TORRENTS, Antonio: 127
 TORRENTS I BALLESTER, Josep A.: 143n

- TORRENTS, Josep: 538n, 540, 543
TORRES I ULLASTRES, Lluís: 198
TORT I RICARD, Francesc: 490
TRINXET, Emili: 511, 568
TRISTANY I SERRET, Josep: 32
TROTTER, Alessandro: 197
TURIERA I PUIGBÓ, Federic: 468
TURRÓ, Ramon: 202-204
TÀRREGA I RIZO, Francesc: 155, 178, 307, 317, 413
- UBACH, Jaume: 473, 533
UCELAY DA CAL, Enric: 83
ULLASTRES I COSTE, Angel: 59n, 60
ULLASTRES I COSTE, Emilio: 59n, 60
ULLASTRES I COSTE, Francisco: 29, 59n, 60
ULLASTRES I COSTE, Narciso: 59n, 60
- VALERO TIESTOS: 128
VALLE I ARRIBAS, Josep: 332
VALLESPÍR I MONTCLÚS, Primitiva: 618
VALLS I BOSCH, Josep: 424
VALLS I MASSANA, Josep M.: 59n, 76, 79-82, 106, 117, 158-160, 162, 163, 166-168, 171-176, 190, 192, 195n, 197, 198, 216-218, 222, 224, 224n, 227, 228, 235, 312, 577, 634-636
VALLÈS I NADAL, Lluís: 195, 313, 314, 332, 405
VALLÈS I PUJALS, Joan: 114
VALLS I TORRE, J.: 59n
VEGLISON, Javier: 58n
VENDRELL, Segimon: 293-295
VENTOSA I MARTÍ, Josep: 346
VENTOSA I ROIG, Joan: 364, 386, 428
VENTOSA I SOLER, Pere: 346
VENTURA I CABALLO, Enric: 424
VERDAGUER I CALLÍS, Narcís: 212
VIADER I ROGER, Jaume: 424
Victor Manuel III: 16
VIDAL DE MONTPALAU, Ramon: 388, 391
VIDAL, Francesc: 55
VIDAL I DE CÀRCER, Manuel: 424, 441
VIDAL I MUNNÉ, Josep: 62
- VIDAL I ROSSELL, Salvador: 358-360, 411
VIDIELLA, Ramon: 121
VIÉ, Lluís: 577
VILA D'ABADAL, Lluís: 507
VILÀ I CUNÍ, Josep M.: 443
VILÀ I DALMAU, Joan: 173
VILADOT I PUIG, Joan: 472
VILADRICH I CAPELLA, Ramon: 473
VILA I BARBERÀ, Isidre: 191
VILANOVA I MONTOLIU, Pelai: 424, 533
VILANOVA I PALLEROLA, Josep: 560n
VILARDEBÒ I ALEGRET, Antoni: 383
VILAR I MASMITJÀ, Dídac: 178, 218, 307, 315
VILARÓ I PUIGREFAGUT, Francesc X.: 424
VILARRASA I ROQUER, Josep: 424
VILAS, Antonio: 128
VILLANUEVAS, Pedro: 128
VINTRÓ I SORIANO, Miquel: 332
VIRGILI I VIDIELLA, A.: 59n
Viver, baró de: 306, 413
VIVES, Josep Lluís: 419, 420
VÁZQUEZ I HUMASQUE, A.: 59n
- XIRAU I PALAU, Antoni: 362, 363
- YMBERT I MANERO, Erasme M. de: 172, 223, 227, 227n, 230, 231, 231n, 233-235, 307, 315, 448, 455, 461
YRAOLA, Jesús M.: 361, 400, 513
YSASI BURGOS, Julián: 318
- ZULUETA, Ferran: 367, 473, 498-500, 503, 507
ZULUETA I GOMIS, Josep: 19n, 84, 112, 144, 499



ÍNDIX DE NOMS DE LLOC*

- Àfrica: 247, 259n, 260
 Àger: 165, 287
 Agramunt: 164, 496
 Agullana: 580
 Aiguamúrcia: 581
 Aiguaviva de Bergantes: 516
 Aitona: 241, 242
 Àlaba: 41
 Alacant: 41
 Albacete: 41
 Albagés, l': 252, 253
 Albatàrrec: 242, 252
 Albí, l': 231n, 252, 253-255, 261
 Alcanó: 252
 Alcanar: 257, 526
 Alcarràs: 242, 243
 Alcover: 257, 261, 284
 Aldover: 257
 Aleixar, l': 255, 258
 Alella: 234n, 459, 579, 585
 Alemanya: 407, 465, 512, 532, 571, 631
 Alfara: 257
 Alforja: 255, 258
 Alfés: 252
 Algèria: 194, 488, 532
 Alguaire: 238, 242
 Alió: 248, 254
 Almacelles: 242, 243, 468
 Almatret: 241, 284
 Almoster: 255, 257, 258, 517
 Almudàfar: 244
 Alta Ribagorça, l': 65
 Alt Berguedà: 478
 Alt Camp, l': 65, 573
 Alt Empordà, l': 17, 65, 66, 133, 239, 268, 269, 301, 440, 459, 515, 573
 Alt Penedès, l': 49, 65, 344, 459
 Alt Urgell, l': 65, 499-501, 503-505, 533
 Alt Vallès: 344
 Amer: 219, 249
 Ametlla de Mar, l': 257, 258
 Amposta: 257
 Anglaterra: 14
 Anglesola: 242, 473
 Anglès: 163n, 164, 293
 Anoia, l': 65, 483, 579, 619
 Aragó: 590
 Aranjuez: 28
 Arbúcies: 249
 Arbeca: 252, 253, 254, 261, 284, 459, 580, 585
 Arboç, l': 579
 Arenys de Mar: 97, 134, 135, 234n
 Arenys de Munt: 234n, 477n
 Argentina: 48, 271, 448, 476
 Argentona: 164, 207, 234n, 567
 Arnes: 253, 257
 Artesa de Lleida: 252, 253, 261, 276
 Artesa de Segre: 242, 252
 Artés: 164, 251, 252, 282, 331, 459, 579, 585
 Ascó: 230, 257, 258
 Àsia: 259n
 Aspa: 252
 Astúries: 41, 467, 499

*Conté els noms de poblacions, comarques, províncies, municipis, països i continents. Quan una institució inclou un nom de lloc l'hem inclòs en l'índex d'entitats, excepte en el cas dels ajuntaments.

Avià: 165, 238
 Avinyó: 485
 Avinyonet del Penedès: 459, 579, 585

 Badajoz: 41
 Badalona: 234n
 Bages, el: 65, 483, 579, 619
 Baix Aragó: 53
 Baix Camp, el: 49, 65
 Baix Cinca: 243, 244
 Baix Ebre, el: 65, 395, 396, 454, 481, 482, 483, 526, 558n, 572, 573, 591, 592, 598, 648
 Baix Empordà, el: 47, 65, 268, 269, 301, 515, 626
 Baix Llobregat, el: 65, 66, 483, 487, 488, 572-573
 Baix Penedès, el: 65, 572, 592
 Baix Urgell: 483
 Balaguer: 165, 194, 242, 251, 252, 268, 284, 405
 Balears: 28, 34, 41
 Balsareny: 344, 459, 585
 Banyeres del Penedès: 579
 Banyoles: 164
 Banyoles: 100n
 Barbens: 240
 Barberà: 164, 230, 231, 284
 Barberà de la Conca: 50, 229
 Barberà del Vallès: 459, 579, 585
 Barcelona: 19, 23, 26, 28, 29n, 32, 35, 40, 41, 52, 54, 55, 60, 63-66, 77, 78, 125, 133, 135, 146, 165, 185, 186, 200, 202, 204, 205, 236, 243, 253, 254, 259, 271, 273, 314, 328, 356, 358, 370, 402, 408, 416, 429, 433, 438, 441, 449, 456, 470, 477n, 490, 516, 523, 560, 579, 582, 595n, 597, 613, 629, 652
 Barcelonès, el: 65, 66
 Batea: 253, 257, 258, 581
 Baviera: 106
 Beauvais: 163, 235
 Belianes: 249, 254
 Bellcaire d'Empordà: 238, 517n
 Bellcaire d'Urgell: 238, 242, 477n
 Bellmunt: 233
 Bellmunt del Priorat: 458n
 Bellpuig: 164, 240-242, 251, 254, 269, 270, 384

 Bellveí: 252, 253
 Bellver de Cerdanya: 238, 242, 277, 502
 Bellver de Cinca: 244
 Bellvís: 219, 242, 248, 249, 251, 281, 282, 284
 Benavent de Segrià: 242
 Benifallet: 257, 516
 Benissanet: 253, 257, 258
 Berga: 219, 269, 270
 Berguedà, el: 65, 269, 301, 506
 Bilbao: 448, 454
 Bisbal d'Empordà, la: 268-270, 282, 496
 Bisbal de Penedès, la: 219, 229, 230, 231, 249, 254, 284
 Biscaia: 41
 Blancafort: 284
 Blanes: 164, 166, 234n
 Bleda de Penedès: 459, 585
 Bèlgica: 134, 135, 145, 146, 193, 211, 216, 286, 507, 508, 631
 Boadella: 580
 Bolonya: 466
 Bolívia: 322
 Bonastre: 255, 257, 258, 284
 Borges Blanques, les: 87, 111, 219, 230, 231, 239n, 241, 246, 249, 251, 252, 254, 282, 284, 477n, 525, 533, 597, 648
 Borges del Camp, les: 255, 257, 258, 282, 284
 Borges de Rocafort, les: 459
 Borgonya: 40
 Bot: 231n, 253, 257, 258, 581
 Botarell: 255, 257, 258
 Bouchout: 211
 Bovera: 241, 252
 Bràfim: 253, 281, 284
 Brunyola: 533
 Bítim: 454, 486, 526, 597, 648
 Burgos: 41

 Cabanyes, les: 284, 458, 579
 Cabassers: 581
 Cabra del Camp: 282, 284
 Cabrera: 234n
 Cabrils: 234n
 Cadaqués: 284
 Cadiz: 41
 Calafell: 230, 253, 282, 284
 Calders: 251, 252

Caldes de Montbui: 11, 136, 164, 184-186, 189, 207, 234, 251, 294, 324, 325, 328, 332, 338, 341, 342, 347, 348, 439, 441, 443, 450, 468, 470, 486, 509, 524, 567, 586, 594, 606, 615, 620, 621, 634, 645, 647, 652
 Caldetes: 234n
 Calella: 234n
 Callús: 232, 251, 252, 282, 284, 459, 585
 Camallera: 238
 Camarles: 516
 Cambrils: 164, 259, 260, 509
 Camp de Tarragona, el: 301, 483, 592
 Campmany: 459, 580, 585
 Campredó: 259
 Canadà: 193, 247, 631
 Canet: 234n
 Canonja, la: 255, 257, 258
 Cantallops: 580
 Capçanes: 249, 458, 581
 Capellades: 251, 252
 Cardedeu: 269, 516
 Cassà de la Selva: 219, 242
 Castelló: 28, 41
 Castella: 390
 Castellar del Vallès: 251, 344
 Castellbisbal: 251
 Castellcir: 506
 Castellldans: 253
 Castelló d'Empúries: 164, 239, 284, 477n
 Castelllet: 100n, 252
 Castellgalí: 516
 Castellnou de Bages: 516
 Castellnou de Seana: 242, 251
 Castellolí: 251
 Castellserà: 242, 281
 Castellterçol: 219, 282
 Castellvell: 251, 255, 258, 261
 Catalunya: 10, 11, 14-19, 22, 28, 29, 29n, 30, 31, 34, 43, 46, 48, 53, 54, 56-58 58n, 59-62, 64-66, 68, 72-79, 79n, 80, 84, 86, 91-95, 103, 118, 123, 132, 143, 145, 146, 159, 168, 171, 172, 189, 193, 194, 194n, 199, 203, 211, 215, 216, 217, 226, 235, 236, 243, 245, 246, 248, 259, 260, 262, 264-266, 271-274, 276, 279, 281, 286, 287, 292, 294, 296, 304-306, 312, 318, 322, 323, 335, 351, 354, 355, 358, 368, 370, 372, 376, 378, 380, 389, 392, 394, 396, 398, 406, 408, 409, 412, 437, 438, 440, 449, 460, 468, 469, 472, 473, 476, 477, 480, 483, 486-488, 493, 499, 504-506, 510, 513, 531, 532n, 535, 541, 542, 545, 550, 552, 554-556, 558, 561-563, 565, 567, 568-571, 574, 578, 579, 585, 586, 588-591, 594, 597, 600, 602, 604-606, 612, 615, 616, 619, 623, 625, 627, 628, 630-633, 635, 639, 640, 644, 646, 649, 651-656
 Catllar de Gaià, el: 257
 Cellera del Ter, la: 164
 Celrà: 503
 Cerdanya, la: 65, 268, 269, 301, 502, 505, 594
 Cerdanyola: 100n, 165, 231, 405, 509, 516
 Cervera: 239, 240, 241, 251, 252, 450, 456, 468, 469
 Cervera (el Roselló): 489
 Cervià: 253
 Cervià de les Garrigues: 252, 254, 255, 261
 Cistella: 282
 Ciudad Real: 41
 Ciutadilla: 261
 Clariana: 251
 Cogul, el: 241, 252, 253
 Colera: 281
 Collbató: 252
 Collsacabra, el: 500, 506
 Conca de Barberà, la: 49, 65, 279, 459, 619
 Constantí: 219, 230, 249, 255, 257, 258, 581, 585
 Copons: 251
 Corbera de Terra Alta (o Corbera d'Ebre): 249, 255, 257, 258
 Còrdova: 41, 64
 Coria: 130n
 Cornudella: 230, 231n, 287, 581
 Corunya, la: 41
 Costa de Llevant: 234
 Crespià: 486
 Cubelles: 253
 Cubells: 284, 252
 Cuenca: 41
 Cunit: 253

Darmós: 581
 Das: 284, 517n
 Dinamarca: 216, 279
 Dosrius: 234n
 Duesaigües: 516

 Empordà, l': 137, 266n, 461, 468, 579, 586, 592
 Escala, l': 230, 477n
 Escaules, les: 580
 Espanya: 15, 16, 18, 22, 26, 27, 40, 46, 48, 61, 62, 66, 68, 69, 73, 77, 127, 134, 194, 244, 290, 303, 305, 399, 435, 467, 504, 631
 Esparreguera: 100n, 229, 231, 509
 Espluga Calva, l': 230, 232
 Espluga de Francolí, l': 230, 231, 249, 251-253, 258, 279, 458, 581
 Espolla: 458, 580, 584
 Esponellà: 100n
 Estat espanyol (Vegeu Espanya)
 Estats Units: 14, 193, 197, 247, 294, 460, 631
 Esterrí d'Àneu: 239, 245, 268, 269, 477n, 501
 Estocolm: 571
 Europa: 14, 15, 73, 184, 615

 Falset: 47, 219, 230, 231, 233, 250, 282, 458, 567, 578, 579, 581, 583-585
 Fatarella, la: 562
 Figuera, la: 249, 254, 258, 458, 581
 Figueres: 19n, 137, 164, 165, 268, 269, 274, 318, 450, 456, 486, 496
 Figuerola: 100n
 Figuerola d'Orcau: 284
 Flix: 253, 257
 Floresta, la: 580
 Fogàs: 234n
 Folgueroles: 239
 Fortià: 239
 Fortianell: 133, 440
 Fraga: 243
 França: 16, 74, 130, 133, 146, 163, 193, 194, 197, 227, 227n, 237, 247, 279, 394, 407, 461, 465, 497, 507, 532, 631
 Franja de Ponent: 244
 Franqueses, les: 252
 Freginals: 257

 Fuliola, la: 240, 242

 Galícia: 18n, 467
 Galera, la: 257
 Gallifa: 473
 Gand: 145, 286
 Gadesa: 231n, 249, 253, 255, 257, 258, 550n, 581
 Garcia: 253, 257
 Garraf, el: 65
 Garriga, la: 252
 Garrigàs: 100n
 Garriguella: 163n, 164, 459, 580, 585
 Garrigues, les: 65, 301, 468, 483
 Garrotxa, la: 65, 66, 268, 275, 301, 500, 505, 515, 592, 594
 Gavà: 100n, 269, 496
 Gavarrós: 473
 Gelida: 164
 Gembloux: 145, 146
 Gimènells: 243
 Ginestar: 249, 253, 257, 258, 477n
 Girona: 28, 29n, 41, 68, 132, 269, 318, 496, 514, 515, 582
 Gironès, el: 65, 66, 269, 301
 Godall: 257
 Golmés: 242, 252
 Gornal del Penedès, la: 579
 Granada: 32, 41
 Granada, la: 100n, 284, 579
 Granadella, la: 238, 241, 249, 252, 253, 261, 262
 Gran Bretanya: 18, 18n
 Granollers: 268, 293
 Granollers de la Plana: 239
 Granyena: 241,
 Granyena de Garrigues: 252, 253
 Gratallops: 230, 581
 Gualba: 100n
 Guardiola: 251
 Guiamets, els: 229-231, 233, 253, 255, 258, 282, 346, 458, 581
 Guipúscoa: 41
 Guissona: 219, 238, 249, 252, 253, 473, 586, 650
 Gurb: 239
 Holanda: 216, 499, 594
 Horta de Sant Joan: 253, 257, 258, 284
 Hospitalet de Llobregat, l': 100n, 275

Hostalets de Pierola, els: 251, 261, 283, 284
 Huelva: 41

 Igualada: 164, 232, 233, 251, 252, 281, 282, 284, 344, 345, 495
 Isona: 252, 253
 Itàlia: 16, 39, 136, 193, 197, 247, 247n, 259n, 260, 406, 465-467, 470, 532, 631
 Ivars d'Urgell: 164, 242-244, 248, 250, 251, 252

 Jaén: 41
 Jerez: 35
 Jonquera, la: 100n, 164, 580
 Jorba: 251
 Juncosa: 219, 241, 249, 250, 252, 253, 255, 257

 Leizpig: 512
 León: 41, 64
 Leningrad: 438
 Linyola: 164, 242, 252, 284
 Llacuna, la: 251, 252
 Lladó: 282, 284, 477n, 486
 Llagostera: 219, 239n, 282
 Llançà: 164, 459, 517, 580, 585
 Llardecans: 241, 252, 253, 261
 Lleger: 281
 Lleida: 17, 28, 41, 54-55, 68, 87, 111, 194, 249, 252, 268, 269, 274, 290, 291, 329, 408, 517n, 560n, 582
 Llers: 163n, 164, 251, 580
 Lloà: 458, 581
 Llorenç del Penedès: 257, 579
 Lloret de Mar: 100n, 219, 230
 Logroño: 41
 Londres: 489
 Lés: 502
 Luxemburg: 216

 Maó: 76, 106
 Madrid: 26, 28n, 35, 41, 43, 54, 60, 62-64, 97, 121, 124-126, 243, 273, 299, 300, 351, 430, 467, 516, 629
 Maials: 219, 230, 231, 238, 241, 250, 252, 253, 261, 282
 Maldà: 248, 249, 251, 252
 Malgrat de Mar: 234n, 344, 616n

 Malla: 239
 Mallorca: 58, 203
 Manlleu: 163n, 164, 238, 282, 284, 285n, 344, 477n, 533
 Manresa: 164, 251, 252, 269, 282, 284, 286, 477n, 516, 517
 Marçà: 219, 230, 231, 233, 250, 458, 533, 581
 Maresme, el: 20n, 65, 66, 558n, 572, 573
 Marroc, el: 507
 Martorell: 164, 219, 230, 250, 254, 282, 579
 Martorelles: 343, 344
 Mas de Barberans: 257
 Masdenverge: 257
 Masó, la: 281
 Masllorenç: 254, 257, 258
 Masnou, el: 234n, 577
 Maspujols: 255, 258
 Masquefa: 251
 Masriudoms: 258
 Masroig, el: 233, 458, 581
 Massalcoreig: 241-243, 251
 Massoteres: 252, 253
 Matadepera: 251
 Mataró: 234n, 509
 Mig Segre, el: 268, 269
 Miralcamp: 100n, 242, 252
 Miravet: 253, 257, 258
 Málaga: 41
 Moià: 164, 165, 249, 284
 Moianès, el: 506
 Moja (Olèrdola): 231, 284, 458, 516
 Molar: 581
 Molins de Rei: 284, 573
 Molló: 517n
 Mollerussa: 242, 269, 456, 477n
 Mollerussa: 164, 251, 450, 468, 469, 580
 Mollet: 269, 345, 489
 Mollet de Peralada: 580
 Monistrol de Montserrat: 251, 252
 Monjos, els: 61
 Montblanc: 87, 164, 231n, 253, 254, 258, 282, 458n, 581
 Montbrió del Camp: 255, 258
 Montferri: 257
 Mont-roig del Camp: 47, 257, 259
 Montsià, el: 65, 591, 592
 Morana: 252, 253

Morera, la: 230, 287
 Moscou: 438
 Móra d'Ebre: 253, 255, 257, 258, 477n
 Móra la Nova: 249, 253, 255, 258, 284
 Múrcia: 41
 Mura: 251
 Mèxic: 322

Navarcles: 219, 230, 232, 282, 284, 459, 585
 Navarra: 467
 Navata: 251
 Navàs: 219, 230
 Noguera, la: 49, 65, 619
 Nou, la: 255, 257, 258
 Noves de Segre: 238
 Nàpols: 194, 259n
 Nulles: 253, 284

Òdena: 251, 252
 Olesa de Montserrat: 232, 251, 281
 Olot: 164, 238, 268, 269, 468, 477n, 496
 Olèrdola: 619
 Olugues, les: 100n
 Ordis: 251
 Orrius: 234n
 Osa: 41, 243, 290
 Osona: 65, 66, 239, 275, 498n, 500, 503, 506, 586
 Ossó de Cinca: 244
 Ourense: 41

Palafolls: 234n
 Palau d'Anglesola, el: 100n, 219, 229, 231, 231n, 233, 252, 254, 458, 458n, 468, 477n, 580
 Palau de Plegamans (o Palau-solità): 282, 284, 585, 586
 Palau-saverdera: 251, 281
 Palautordera: 238, 249
 Pallaresos, els: 255, 257, 258
 Pallars, el: 268, 269, 500, 501
 Pallars Jussà, el: 65
 Pallars Sobirà, el: 65
 Pallejà: 153
 Pals: 408
 Paüls: 257
 Pamplona: 41, 467
 Parets del Vallès: 282, 284

París: 245, 470
 País Valencià: 284, 396
 Pau: 281, 284, 473, 580
 Penedès, el: 266n, 269, 481, 619
 Penelles: 619
 Peramola: 238, 251
 Perefort: 258
 Perelló, el: 248, 249, 252, 257, 258, 281
 Perxanes: 242
 Picamoixons: 253
 Piera: 164, 219, 251, 252
 Pineda de Mar: 234n
 Pinell de Brai, el: 231n, 249, 253, 257, 258, 261
 Pira: 100n, 282, 284
 Pla de Bages, el: 269, 344, 481
 Pla de Barcelona, el: 268, 269, 301
 Pla de la Cabra, el: 100n, 581
 Pla de l'Estany, el: 65
 Pla de Lleida, el: 269, 468, 481, 482
 Pla de Llobregat, el: 301, 481, 495
 Pla de Penedès, el: 579
 Pla d'Urgell, el: 65
 Plana de Vic, la: 136, 137, 211-213, 268, 269, 272, 301, 468
 Poal, el: 242, 252
 Pobla de Cérvoles, la: 252, 253, 580
 Pobla de Granadella, la: 252, 253
 Pobla de Lillet, la: 219, 283
 Pobla de Mafumet, la: 47, 255, 257, 258
 Pobla de Massaluca, la: 257
 Pobla de Montornès, la: 255, 257, 258
 Pobla de Segur, la: 252, 253, 517n
 Poboleda: 230, 261, 459, 585
 Polinyà: 233
 Pons: 268, 269
 Pont de Molins: 251, 284, 486, 580
 Pont de Suert, el: 269, 270, 496
 Pont de Vilomara, el: 251, 283
 Porrera: 47, 287, 458, 581
 Port de la Selvà, el: 281, 459, 580, 585
 Portici: 194, 195, 259
 Pradell: 581
 Prat del Comte: 249, 253, 257, 258
 Prat del Llobregat, el: 268, 345
 Premià de Dalt: 234n
 Premià de Mar: 234n, 533
 Prenafeta: 254

Priorat, el: 49, 65, 287, 406, 459, 461, 483
 Provença: 153
 Puigcerdà: 163, 239, 268-270, 274, 284, 345, 405, 468, 486, 495, 502, 586, 598
 Puigdelff: 255, 258
 Puigpelat: 100n, 253, 473
 Puigverd: 253
 Puigverd de Lleida: 100n, 242

 Rabós d'Empordà: 516
 Rajadell: 251, 252
 Rasquera: 257
 Renau: 257
 Requena: 46
 Reus: 44, 47, 48, 53, 345, 405, 450, 456, 495, 509
 Ribagorça, la: 269
 Riba, la: 253
 Riba-roja d'Ebre: 253, 257, 258, 281, 284
 Ribera d'Ebre, la: 49, 65, 459
 Riera, la: 255, 258
 Rieti: 466
 Rioja, la: 194
 Ripoll: 268, 269
 Ripollet: 165, 232, 233, 281, 284, 458, 579
 Ripollès, el: 65, 268, 269, 505, 594
 Riudecanyes: 255, 258
 Riudecols: 255, 258
 Riudoms: 257, 258, 509
 Rocafort de Bages: 585
 Rocafort de Queralt: 282, 284
 Roca, la: 516
 Roda de Barà: 253, 257
 Roda de Ter: 239
 Rodonyà: 232, 257, 281
 Roma: 16, 466
 Roquetes: 130n, 257, 258, 259, 477n
 Roses: 281, 580
 Rosselló: 242
 Rourell, el: 257
 Rússia: 438
 Rubí: 164, 219, 230, 231, 233, 251, 282, 344, 346, 458, 579, 585

 Sabadell: 207, 238, 509
 Saidí: 244
 Salamanca: 41

 Salelles: 579
 Sallent: 164, 229, 234, 345, 489
 Salomó: 257
 Salàs de Pallars: 252, 253
 San Lorenzo del Escorial: 28
 Sant Adrià de Besós: 234n
 Sant Andreu de Llavaneres: 234n
 Sant Boi de Llobregat: 487, 487n, 496
 Sant Carles de la Ràpita: 257, 486
 Sant Cebrià de Vallalta: 234n
 Sant Climent Secebes: 580
 Sant Cugat del Vallès: 164, 232, 233, 281, 560n, 579
 Sant Cugat Sesgarrigues: 459, 585
 Sant Esteve Sesrovires: 251, 252
 Sant Feliu de Guixols: 595n
 Sant Fost de Campsentelles: 405, 497n, 509
 Sant Fruitós de Bages: 230, 251, 252, 477n
 Sant Genís de Vilassar: 234n
 Sant Guim de la Plana: 252
 Sant Hipòlit de Voltregà: 270
 Sant Iscle de Vallalta: 234n
 Sant Jaume de Domenys: 232, 257, 281, 284
 Sant Joan Despí: 137
 Sant Joan de Vilassar: 234n
 Sant Joan de Vilatorrada: 282, 284
 Sant Julià de Vilatorrada: 130n
 Sant Llorenç de Morunys: 219
 Sant Martí de Maldà: 100n, 249, 254
 Sant Martí de Tous: 231, 283, 284
 Sant Mateu de Bages: 251
 Sant Miquel de Cladells: 238
 Sant Pere de Ribes: 516
 Sant Pere de Riudebitlles: 230, 282, 284
 Sant Pere de Vilamajor: 516
 Sant Pere Pescadors: 239
 Sant Pol de Mar: 62, 243n, 595n
 Sant Quirze del Vallès: 595
 Sant Romà: 252
 Sant Romà d'Abella: 253
 Sant Sadurní d'Anoia: 130n, 136, 137, 164, 219, 533, 595n
 Sant Salvador de Guardiola: 282
 Sant Vicenç de Calders: 230, 252
 Sant Vicenç de Castellet: 251, 282, 284
 Sant Vicenç de Llavaneres: 234n

Sant Vicenç dels Horts: 533
 Santa Bàrbara: 257
 Santa Coloma de Gramanet: 234n, 294
 Santa Coloma de Queralt: 239, 268-270, 473
 Santa Cristina d'Aro: 238, 459, 585
 Santa Eugènia de Berga: 239
 Santa Margarida: 252
 Santa Margarida i els Monjos: 282
 Santa Maria de Miralles: 251, 252
 Santa Maria de Montbui: 251
 Santa Susanna: 234n
 Santander: 41
 Santpedor: 219, 230, 231, 233, 238, 250, 251, 252, 282, 284, 332, 346, 458, 579
 Saragossa: 32, 35, 41, 64, 66, 124, 243, 290
 Sarral: 100n, 253, 282, 284, 581
 Sarroca: 241
 Sarroca de Segre: 252
 Secuita, la: 255, 257, 258
 Segarra, la: 65, 268, 269, 301, 468, 473, 475, 481, 483
 Segrià, el: 65, 66, 243, 268, 269, 481, 572, 573, 619
 Selva de Camp, la: 261, 284
 Selva de Mar, la: 281, 580
 Selva, la: 65, 66, 269, 301
 Seròs: 219, 241-243, 251
 Seu d'Urgell, la: 219, 249, 268-270, 473, 477n, 496, 499, 503
 Sevilla: 32, 41
 Sidamon: 283
 Siete Aguas: 46
 Sitges: 219, 230, 231, 249, 283, 517
 Sénia, la: 257, 591
 Soleràs, el: 241, 252, 253
 Solivella: 581
 Solsona: 238, 269, 473
 Solsonès, el: 65, 269
 Sort: 238, 473, 501
 Soses: 242, 251
 Suècia: 34
 Sudanell: 242, 252
 Sueca: 395
 Sunyer: 252
 Suïssa: 106, 216, 273, 274, 279, 499, 500, 503, 505, 532, 594
 Súria, 251, 252
 Tamarit de Mar: 257
 Taradell: 239
 Tarragona: 28, 29n, 177, 68, 130, 130n, 361, 582
 Tarragonès, el: 49, 65, 572, 573
 Tàrraga: 251, 475, 477n
 Tarròs, el: 477n
 Teià: 234n
 Tèrmens: 242
 Terol: 41
 Terra Alta, la: 65, 483, 561, 588
 Terrades: 580
 Terrassa: 137, 160, 207, 230, 231, 233, 251, 252, 284, 344, 346, 473, 477n, 509
 Tiana: 219, 230, 234n, 265, 477n, 509, 517n
 Tivenys: 257
 Tivissa: 165, 229-232, 249, 253, 255, 284, 458, 581
 Toledo: 41
 Tordera: 234n
 Tordera de Lleida: 533
 Tordera (Segarra): 473
 Torelló: 164, 281
 Torms, els: 241, 252, 253
 Tornabous: 240, 242, 533
 Torrebesses: 241, 252
 Torre de Fontaubella: 581
 Torre de l'Espanyol, la: 257
 Torredembarra: 100n, 219, 230, 231, 242, 249, 258, 283, 284, 473
 Torrefarrera: 242
 Torrefeta: 252, 253
 Torregrossa: 164, 242, 248, 251, 252, 261, 580
 Torrelavit: 284
 Torres de Segre: 242, 251, 477n
 Torroella de Baix: 251, 252
 Torroella de Montgrí: 164, 250, 253, 517n
 Torroja: 287, 581
 Tortosa: 53, 256, 268-270, 301, 395, 454, 477n, 526, 550n, 560, 648
 Tous: 251
 Tremp: 165, 252, 253, 284, 577
 Trípoli: 259
 Txecoslovàquia: 216
 Ullastrell: 251, 261, 284
 Ulldona: 257, 258, 260, 261, 591

Ulldemolins: 581
 Urgellet, l': 268, 269
 Urgell, l': 65, 66, 135, 240, 245, 268, 269, 301, 407, 468, 473, 475, 476, 483, 507, 619
 URSS: 438
 Utiel: 46

Vacarisses: 251
 Valladolid: 41
 Vallbona d'Anoia: 251, 252
 Vallbona de les Monges: 283
 Vallclara: 477n, 581
 Vall d'Aran, la: 65, 269, 287, 500-502
 Vall de Camprodon: 478, 594
 Vall del Cinca: 590
 Vall de Ribes: 594
 Vall de Santa Creu, la: 580
 Vall d'Àneu, la: 269
 Vallfogona de Ricorb: 516
 Vallmanya: 243, 477n
 Valls: 87, 100n, 253, 281, 595n
 Vallès, el: 268, 269, 301, 406, 468, 481, 483, 503, 579, 586
 Vallès Occidental, el: 65, 66, 586
 Vallès Oriental, el: 65, 66
 València: 35, 41, 124, 203
 Vandellós: 258
 Vendelló: 255
 Vendrell, el: 100n, 219, 253, 258, 345, 489, 567, 585
 Verdú: 219, 231, 241, 249, 261, 580
 Vespella: 257
 Vic: 9, 56, 60, 61, 130, 136, 137, 164, 239, 268-271, 284, 473, 507
 Vidrà: 506
 Viella: 239, 245, 269
 Vilabella: 100n
 Vilada: 486
 Viladecans: 486
 Viladecavalls: 251, 252, 459, 579, 585
 Viladesens: 251
 Vilafant: 251
 Vilafranca del Penedès: 40, 41, 43, 44, 53, 164, 269, 284, 393, 456, 458, 516, 579, 619
 Vilajoan: 486
 Vilajuïga: 164, 281, 284, 516

Vilalba dels Arcs: 253, 257, 258, 459, 581, 585
 Vilamaniscle: 229-231
 Vilanova de la Roca: 446, 509
 Vilanova de Meià: 238, 251, 473, 477n
 Vilanova de Segrià: 242
 Vilanova i la Geltrú: 253, 282, 459, 473, 585
 Vilaplana: 255, 258
 Vila-rodona: 100n, 164, 231n, 252, 258, 581
 Vila-seca: 255, 257, 258
 Vilassar de Mar: 566
 Vilaverd: 255, 258, 284, 581
 Vilella Alta, la: 230, 254, 287, 458, 581
 Vilella Baixa, la: 254, 287, 581
 Vilobí del Penedès: 509
 Vilobí d'Onyar: 248
 Vilosell, el: 252, 253, 580
 Vimodí: 282, 284, 458, 581
 Vinaixa: 240, 241, 252, 253, 580
 Vinebre: 257, 258
 Viure: 580

Xerta: 257, 473



ÍNDEX DE NOMS D'ENTITATS*

- Acció Catalana Republicana (ACR): 365, 400, 545n
Acció Social Agrària: 116, 116n, 117, 278-281, 283-288, 342, 528, 556, 575, 637
Acció Tècnica Agrària: 354, 355
Agricultura: 118, 201, 312, 313, 629, 641
Agricultura i Ramaderia: 314, 550, 641
Arxius de l'Escola Superior d'Agricultura: 436, 437, 615, 645
Asociación Nacional de Veterinarios de España (ANVE): 69
Assemblea Pro-Traspàs dels Serveis d'Agricultura: 393, 401
Associació Agrícola de l'Empordà: 19
Associació d'Alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura: 432
Associació d'Antics Alumnes de l'Escola Superior d'Agricultura: 185, 196, 197, 322n, 335, 354, 400-402, 436
Associació de Perits Agrícoles: 130
Associació de Perits Agrícoles i Alumnes de l'Escola d'Agricultura de Barcelona: 63
Associació d'Exportadors de Vins de Barcelona: 297
Associació Internacional de la Ciència dels Sòls: 437, 438
Asociación Regional de Ganaderos de Cataluña: 318
Ateneu Polytechnicum: 313, 314, 332, 339, 641
Banc Agrari Nacional: 112n
Banc Agrari Sindical Català: 107, 110, 112-114
Banc de Valls: 109n
Banc Sindical Agrari (Vegeu Banc Agrari Sindical Català)
Bloc Obrer i Camperol: 538n, 543
Butlletí del Departament d'Agricultura: 550, 551
Caixa Central de Crèdit Agrícola de la Generalitat de Catalunya: 567, 568
Caixa de Crèdit Agrícola i Cooperatiu de la Generalitat de Catalunya: 381-385, 557, 561, 566
Caixa de Crèdit Comunal de la Mancomunitat de Catalunya: 107, 108, 108n, 109-111, 114, 115, 223, 381, 382, 637
Caixa Local de Crèdit Agrícola de Sant Joan Despí: 568
Cambra Agrícola Ausetana: 56, 61, 506
Cambra Agrícola de Banyeres: 100n
Cambra Agrícola de l'Empordà: 130n
Cambra Agrícola del Vendrell: 130n
Cambra Agrícola de Reus: 43
Cambra Agrícola de Tortosa: 130n, 526
Cambra Agrícola de Valls: 286n
Cambra Agrícola Oficial de Sabadell: 238
Cambra Agrícola Oficial de Solsona: 238
Cambra Agrícola Provincial Barcelona: 26
Cambra Agrícola Provincial de Girona: 25, 486

*Conté els noms de les associacions i institucions agràries, els actes i congressos agrícoles, les revistes agràries, lleis, així com també els noms de partits polítics i sindicats

- Cambra Oficial Agrícola de Lleida: 54, 55, 406, 472
 Cambres Agrícoles: 25
 Canal d'Aragó: 157n, 468
 Carta Agronòmica de Catalunya: 195, 196
Catalunya Agrícola: 136n
 Celler Cooperatiu de les Cabanyes del Penedès: 367, 560n
 Celler Cooperatiu de Thuir: 461
 Centre Agronòmic Català: 61
 Centre d'Ensenyances Pràctiques Agrícoles: 336, 337, 353, 641
 Col·lecció Zoològica del Parc de Barcelona: 171, 202, 204
 College of Agriculture (Berkeley): 193
 Col·legi d'Orfes de Sant Julià de Vilatorrada: 137
 Col·legi Oficial d'Enginyers Agrònoms de Catalunya: 58n
 Col·legi Oficial de Veterinaris de Catalunya: 66, 68, 69, 507
 Comissió Arrossera del Baix Ebre: 396, 397
 Comissió Assessora de Ramaderia: 507
 Comissió Internacional d'Agricultura: 15, 16
 Comitè Executiu Català de Defensa Contra la Llagosta: 243
 Comitè Ordenador del Comerç Horto-Fruccícol: 490
 Comitè Regional de Relacions Camperoles (CNT): 544
 Comunitat de Regants de la Sèquia del Molí de Pals: 100n
 Concurs Avícola Català de Posta: 508, 509, 511, 594, 595
 Confederació Hidrogràfica de l'Ebre: 87
 Confederació Internacional d'Agricultura: 16
 Confederació Nacional del Treball (CNT): 542-545, 545n, 559, 562, 563, 569, 576, 577, 598
 Conferència de l'Agricultura Catalana: 98-102, 104, 106, 110, 114-116, 122, 279
 Congrés d'Arboricultura Meridional: 259n
 Congrés Internacional d'Agricultura: 15
 Congrés Internacional d'Olivicultura: 485
 Congrés Mundial d'Avicultura: 135
 Consell d'Agricultura: 544, 544n, 545, 565
 Consell d'Agricultura, Ramaderia, Caça i Pesca: 366, 367
 Consell d'Agricultura, Ramaderia i Boscos: 353, 360, 361-364, 366, 367, 369-371, 374, 382n, 387, 399, 411, 412, 414, 415, 419, 434, 449, 450, 492
 Consell de la Cooperació Agrícola: 561
 Conselleria d'Agricultura: 357, 358, 360, 362, 368, 411, 412, 414, 451-453, 455, 488, 489, 514, 538, 540, 541, 544-547, 549-553, 555, 556, 560-564, 566, 568, 569, 571-575, 584, 586, 589, 590, 593, 594, 596, 597, 599-602, 619, 643, 648, 650-652
 Consell Protector de la Producció Vitivinícola: 394, 460, 649
 Consell Provincial d'Agricultura i Ramaderia (Barcelona): 50
 Consell Provincial d'Agricultura i Ramaderia (Tarragona): 366
 Consell Provincial de Foment (Barcelona): 24, 50, 51, 271n, 301
 Consell Provincial de Foment de Tarragona: 256, 259, 260
 Consells Provincials d'Agricultura i Ramaderia: 23, 50
 Consells Provincials de Foment: 23, 25
 Consell Superior d'Agricultura: 22, 23
 Cooperativa Agrícola de Manresa: 285
 Cooperativa Lletera de Bellver de Ceranya: 277, 502
 Cooperativa Lletera de la Seu d'Urgell: 367, 500
 Cooperativa Lletera del Pallars: 361, 367, 405, 501
 Cooperativa Lletera de Sort (vegeu Cooperativa Lletera del Pallars)
 Càtedra Agrícola Ambulant Pere Grau: 136, 136n, 137, 143, 159
 Càtedra Ambulant Agrícola de Nàpols: 247n
 Càtedra Ambulant d'Agricultura de Brescia: 466
 Càtedra Ambulant d'Agricultura de Gènova: 247n
 Decret de Sindicació Obligatòria: 555, 558-561, 563, 567, 615

- Departament d'Agricultura de la Mancomunitat: 98
 Departament d'Agricultura i Economia: 358, 364-366, 456
 Departament d'Agricultura, Ramaderia i Boscos: 414
 Departament d'Agricultura (Vegeu Conselleria d'Agricultura)
 Departament d'Economia i Agricultura: 366, 375, 386, 390, 391, 393, 394, 396, 559, 646
 Departament de Foment i Agricultura: 359
 Departament de Tècniques i Pràctiques Agrícoles: 336, 337, 343-346, 357, 358n, 481, 524
 Departament General d'Agricultura de Catalunya: 82
 Direcció d'Agricultura de la Mancomunitat: 293
 Direcció General d'Agricultura: 27, 29, 35, 55
 Direcció General d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya: 363, 548-550, 552-554

El Cultivador Moderno: 550
 Ensenyament Postal Agrícola: 199-202
 Escola Agrícola Rural: 159
 Escola Central d'Agricultura (Aranjuez): 28, 58
 Escola d'Agricultura (Centre d'Ensenyances Pràctiques Agrícoles): 336, 337, 339-341, 343, 414, 443
 Escola d'Agricultura d'Alfort: 197
 Escola d'Agricultura de Grignon: 197
 Escola d'Agricultura del Carmel (Sant Joan Despí): 137
 Escola d'Antibes: 153
 Escola d'Empaltadors d'Espanya (Terrassa): 137
 Escola d'Enginyers Agrònoms (Madrid): 58, 59, 432, 633
 Escola de Perits Agrícoles (Barcelona): 124
 Escola de Perits Agrícoles (Madrid): 61, 62, 125, 339, 341, 630
 Escola de Perits i Capatassos Agrícoles (Barcelona): 35, 125-127, 129, 131, 132, 140, 629, 630

 Escola de Pomologia (Florència): 247n
 Escola de Veterinària: 202, 205, 356
 Escola de Viticultura i Enologia de Reus: 48-50
 Escola Domèstica Agrícola: 139, 211-213
 Escola Domèstica de la Dona: 337, 346
 Escola Elemental d'Experts Agrícoles: 337, 346, 347, 349, 439, 440
 Escola General d'Agricultura (Madrid): 28, 28n, 36, 125
 Escola Mitjana d'Agricultura (Caldes de Montbui): 371, 374, 401, 407, 414, 415, 418, 428, 429, 439-443, 446, 507, 534, 576, 600, 603, 615, 616, 616n, 617-620, 644, 645, 647, 652
 Escola Mitjana d'Agricultura (Urgell, Segrià i Noguera): 619-621
 Escola Mitjana d'Agricultura (Vilafranca del Penedès): 619
 Escola Pràctica d'Agricultura: 414, 415, 418, 429, 439, 441, 444-446, 603, 620, 644, 645, 647, 652
 Escola Provincial d'Agricultura (Barcelona): 29, 35, 36, 62, 63, 124,, 126-132, 135, 140-144, 148, 328, 331-333, 336, 364, 423, 627, 629, 630, 640, 641
 Escola Superior d'Agricultura (Barcelona): 9, 11, 36, 52, 59, 60, 71, 75, 76, 79n, 80-82, 84, 90-94, 96-98, 106, 117, 122-124, 132, 137-150, 153, 155, 157-160, 162, 163, 165-168, 171-179, 181, 184-186, 189, 190, 192, 193, 195, 195n, 196-204, 211, 212, 215-217, 220, 232, 233, 238, 259, 264-266, 288, 305-318, 321-326, 328-330, 332, 333, 335, 339, 351, 353-355, 359, 368, 371, 374, 399-402, 405-407, 409, 411-416, 418-423, 425-438, 441, 446, 457, 477, 479, 487, 487n, 493, 501, 507-511, 534, 547, 552, 568, 570, 578, 591, 596, 599, 603, 609, 613-615, 621, 623-626, 629-636, 639-642, 644-648, 652-655
 Escola Superior d'Agricultura de Pisa: 247n
 Escola Superior d'Agricultura de Portici: 197, 247n
 Escola Superior d'Agricultura de Saint Cloud: 197

- Escola Superior d'Enginyers Agrònoms: 28n
- Escola Superior d'Estudis Veterinaris: 205, 206
- Escola Superior de Zootècnica: 90, 95, 139, 184, 189, 202, 206-208, 210, 211, 308, 310, 311, 356, 371, 414, 439, 640
- Escoles Pràctiques d'Agricultura: 370, 371
- Escuela Especial de Ingenieros de Montes (Villaviciosa de Odón): 28
- Esquerra Republicana de Catalunya (ERC): 352, 362-366, 369, 376, 378, 400, 499, 526, 538, 539, 542, 543, 545n
- Estació Agropecuària de Balaguer: 450
- Estació Agropecuària de Berga: 450
- Estació Agropecuària de Figueres: 450
- Estació Agropecuària de Granollers: 450
- Estació Agropecuària de la Seu d'Urgell: 450
- Estació Agropecuària de Puigcerdà: 450
- Estació Agropecuària de Ripoll: 450
- Estació Agropecuària de Santa Coloma de Farners: 450
- Estació Agropecuària de Solsona: 450
- Estació Agropecuària de Sort: 450
- Estació Agropecuària de Vic: 17, 56, 450
- Estació Agropecuària d'Olot: 450
- Estació Agrària de Roma: 247n
- Estació Ampeleogràfica (Barcelona): 34, 35
- Estació Arrossera d'Amposta: 450
- Estació d'Arboricultura i Fructicultura de Lleida: 17, 54-55, 57
- Estació de Cericultura de Bolonya: 466
- Estació de Cericultura de Santa Coloma de Queralt: 450
- Estació de Fitopatologia Agrícola de Barcelona: 17, 50, 52, 57
- Estació de Fitopatologia Vegetal (vegeu Estació de Fitopatologia Agrícola)
- Estació de Floricultura del Masnou: 450
- Estació de Viticultura i Enologia de Falset: 450
- Estació de Viticultura i Enologia de Vilafranca del Penedès (vegeu Estació Enològica de Vilafranca del Penedès)
- Estació d'Horticultura de Mataró: 450
- Estació d'Olivicultura i Elaiotècnica de Tortosa: 450
- Estació d'Olivicultura i Elaiotècnica de les Borges Blanques: 450
- Estació Enològica de Beaune (Borgonya): 40
- Estació Enològica de Felanitx (Mallorca): 58
- Estació Enològica de Reus: 17, 29n, 30, 43-47, 50, 57, 58, 179, 226, 227, 232, 235, 299, 318, 408, 455, 525, 578, 627, 631
- Estació Enològica de Vilafranca del Penedès: 17, 29n, 30, 36-38, 38n, 39-44, 57, 58, 159, 163, 171, 179, 216, 226, 227, 231n, 235, 299, 318, 450, 455, 578, 619, 627, 631
- Estació Entomològica Agrària de Portici: 247n
- Estació Entomològica (Florència): 247n
- Estació Fructicultura de l'Hospitalet de Llobregat: 450
- Estació Olivarera de Tortosa: 17, 52-54, 57, 60, 256, 259, 299, 484, 591
- Estació Superior de Bacteriologia: 450
- Estació Superior de Genètica (Cervera): 450, 465, 469, 470
- Estació Superior de Mecànica Agrícola (Caldes de Montbui): 450
- Estació Superior d'Entomologia Vegetal (Reus): 450
- Estació Superior de Patologia Animal: 450
- Estació Superior de Patologia Vegetal (Figueres): 450.
- Estació Superior de Silvicultura (Montseny): 450
- Estació Superior d'Hidrologia Agrícola (Mollerussa): 450
- Estatut del Vi: 392-394, 401, 460
- Federació Agrícola Catalana-Balear: 19n, 106, 130, 145, 271n, 361
- Federació Agrícola de la Conca de Barberà: 50, 105n, 286, 388, 525
- Federació Agrícola de l'Alt Camp de Tarragona: 286, 286n
- Federació Agrícola del Pla de Bages: 286
- Federació Agrícola del Priorat i Comarca de Falset: 286, 405, 409, 525
- Federació Catalana de Treballadors de la Terra (UGT): 544

- Federació de Col·legis de Veterinaris de Catalunya: 355, 361
 Federació de Cooperatives Agrícoles d'Itàlia: 551n
 Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya (FESAC): 512, 545, 557, 558, 558n, 561-563, 569, 571, 572, 588, 591, 592, 651
 Federació de Sindicats Agrícoles del Litoral (FESAL): 367, 558n
 Federació de Sindicats Agrícoles del Maresme (FESAC): 572
 Federació Regional de Camperols de Catalunya (CNT): 559
 Federació Sindical Agrària de Girona: 361, 387
 Federació Sindical d'Agricultors Arrossers: 394-396
 Fira Oficial de Mostres de Barcelona: 286
 Foment Regional de Perits Agrícoles de Barcelona: 63, 130
- Granja-escola de Fortianell: 17, 133, 440, 626
 Granja Experimental de Barcelona: 17, 31-36, 54, 60, 62, 63, 124, 125, 129, 133, 140, 142, 147, 148, 440, 626, 630
 Granja Regional i Escola de Capatassos Agrícoles (Lleida): 55
- Industrial Lletera de la Vall d'Aran: 502
 Institut Agrícola Alfons XII: 28n, 125, 339
 Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI): 12, 19, 19n, 62, 100, 100n, 137, 163, 271n, 296, 361, 367, 377, 379
 Institut Agrícola Colonial (Itàlia): 247n
 Institut Agrícola Hispano-Francès: 133
 Institut d'Agronomia de Gembloux: 134
 Institut d'Assegurances Agrícoles: 104, 107
 Institut de Ciències Agrícoles i de Biologia: 436-438, 645
 Institut de Mecànica Aplicada Agrícola: 224, 225, 244, 288-292, 310, 311, 342
 Institut d'Investigacions Científiques: 371, 414, 434
 Institut Internacional d'Agricultura: 16
- Institut Mediterrani dels Sòls: 371, 437, 438, 449
 Institut Nacional de Genètica per la Cerealicultura (Itàlia): 466
 Instituto de Cerealicultura (Madrid): 467
 Instituto Nacional del Vino: 460
 Institut Superior Forestal (Florència): 247n
- Joventut Republicana de Lleida: 87
 Junta Central de Contractació del Blat: 390-392
 Junta Consultiva Agronòmica: 27
 Junta de Ciències Naturals de Barcelona: 438
 Juntes Locals de Contractació del Blat: 390, 391
 Juntes Municipals Agràries: 454, 546, 565
 Juntes Provincials d'Agricultura: 22, 23
 La Agrícola Española: 105
 La Avicultura Práctica: 135
 L'Abeille: 105
 Laboratori Bacteriològic Municipal (Barcelona): 202, 204
 Laboratori d'Anàlisi dels Serveis Tècnics d'Agricultura: 225, 244, 296, 296n, 297, 298, 317, 453, 519, 520, 599
 Laboratori d'Anàlisi Químiques: 371
 Laboratori d'Arboricultura de Portici: 247n
 Laboratori de Fisiologia Vegetal (Madrid): 300
 Laboratori d'Entomologia (Madrid): 299
 Laboratori de Patologia Animal: 225, 275, 296, 300-302, 521, 522
 Laboratori de Patologia Vegetal: 224, 225, 245, 296, 298-300, 319, 522
 La Moràvia S.A.: 407, 475, 476
 L'Art del Pagès: 62
 La Veterinària: 66, 68, 69
 Llei de Bases de la Cooperació per a Cooperatives, Mutualitats i Sindicats Agrícoles: 386, 387
 Llei de Contractes de Conreu: 377-381, 400, 401, 538, 540
 Llei de Sindicats Agrícoles de 1906: 19n, 80, 104, 108, 285, 387
 Llei de Sindicats Agrícoles de 1934: 388

Lliga Regionalista: 74, 77-80, 83, 84, 86, 87, 111, 117, 120, 145, 352, 368, 377-379, 400, 504, 627

Mapa Agronòmic de Catalunya (vegeu Carta Agronòmica de Catalunya)

Mapa Geològic i Forestal: 371, 449

Ministeri d'Agricultura: 390, 392, 394, 395, 396, 412, 504, 531, 547, 554, 630

Ministeri d'Agricultura, Indústria i Comerç: 22

Ministeri d'Economia Nacional: 22

Ministeri de Foment: 22, 24, 25, 44, 62, 70, 87

Missió Biològica de Galícia: 467, 476, 477

Mundo Avícola: 135

Museu de Patologia Vegetal: 17, 50-52

Museu d'Història Natural (Madrid): 299

Museu Martorell d'Història Natural: 204

Oficina Comercial Agrícola: 571, 651

Oficina de l'Ou: 568-570, 651

Oleificio Experimentale de Porto Maurizio: 247n

Pagesia: 401, 498, 643

Partit Catalanista Republicà: 111

Partit Català Proletari: 540n

Partit Monàrquic Autonomista: 334

Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (PNRE): 365

Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM): 543, 562

Partit Republicà Català (PRC): 87

Partit Republicà Radical (PRR): 368

Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE): 358, 360

Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC): 369, 538-540, 542-545, 545n, 550, 558, 588

Patronat de la Muntanya del Montseny: 320, 374, 375, 513, 514

Real Politécnico Hispano-americano: 328

Regia Scuola di Medicina Veterinaria (Nàpols): 205

Regia Scuola di Medicina Veterinaria (Torí): 205

Reial Acadèmia de Ciències de Barcelona: 299

Reial Escola d'Avicultura (Arenys de Mar): 97, 133-135, 135n, 331, 512

Servei Agronòmic de la Província de Barcelona: 17, 29, 34, 57, 60, 361

Servei Agronòmic de la Província de Girona: 57, 218

Servei Agronòmic de la Província de Lleida: 57, 462

Servei Agronòmic de la Província de Tarragona: 57

Servei Agronòmic Nacional: 61, 135

Servei d'Arbres Fruiters: 224, 225, 236, 246-250, 250n, 254-256, 259-262, 276, 296, 300, 312, 342, 344, 361, 367, 462, 478-487, 487n, 488-491, 529, 589-593, 649

Servei d'Assaigs i Anàlisis Agrícoles: 337, 342, 343

Servei d'Assaigs i Pràctiques Agrícoles: 519

Servei de Camps i Arbres Fruiters: 337, 342, 342n, 342-345

Servei de Cooperació Agrícola: 536, 554, 559, 560, 560n, 561, 575, 651

Servei de Ramaderia: 224, 225, 264-268, 270-277, 300, 301, 310, 311, 315, 318, 371, 374, 399, 452, 454, 492-508, 510-512, 521, 528, 529, 568, 570, 593-597, 639, 649

Servei de Ramaderia (Departament de Tècniques i Pràctiques Agrícoles): 337, 342, 343, 345, 495

Servei de Selvicultura: 337, 342, 452

Servei de Terra Campa: 224, 225, 235-239, 239n, 240-245, 296, 300, 342, 343, 407, 462-464, 466-473, 475-478, 529, 585-589, 638, 649, 650

Servei de Viticultura i Enologia: 216, 223-227, 227n, 228-231, 231n, 232-235, 237, 276, 296, 300, 318, 392, 394, 455-458, 458n, 459-461, 529, 578, 579, 582-585, 648, 652

Servei de Vitivinicultura: 337, 342

Servei d'Olivicultura i Arbres Fruiters: 342n

Servei Forestal: 224, 225, 292-295, 310, 311, 361, 372, 478, 513-515, 517, 518, 548, 600-602
 Serveis Agrícoles Comarcals: 370, 371, 522, 523
 Serveis Agrícoles Comarcals de la Cerdanya i l'Alt Urgell: 586, 598, 599
 Serveis Agrícoles Comarcals del Baix Ebre i la Terra Alta: 526, 527, 591, 648
 Serveis d'Acció Social i Econòmica: 371, 449, 451, 528, 530
 Serveis de Granges Comarcals (Vegeu Serveis Agrícoles Comarcals)
 Serveis de Ramaderia (Diputació de Tarragona): 523, 524
 Serveis de Silvicultura: 371
 Serveis Especials d'Enologia de la Regió Econòmica de Catalunya: 47
 Serveis Tècnics d'Agricultura: 9, 11, 54, 57, 71, 75, 79n, 82, 90-92, 98, 116, 116n, 122, 157, 165, 175, 190, 191, 198, 199, 206, 213, 215-218, 220, 221, 221n, 222-224, 224n, 226-228, 232, 234-236, 238, 239, 242, 244-246, 250, 254, 260, 262, 262n, 264, 264n, 266, 267, 275-278, 281, 287-289, 296, 297, 299, 302, 306, 308-313, 315-319, 329, 330, 334, 336, 338, 339, 342, 344, 351, 353, 355, 367-370, 374, 394, 395, 400, 401, 411, 412, 419, 434-436, 447, 448, 448n, 449, 450, 452, 453, 455, 457, 459, 461, 462, 467, 470, 478, 479, 481-483, 485, 487, 488, 493, 494, 497, 499, 511, 513, 514, 519-523, 525, 528-532, 532n 533, 534, 547, 548, 553, 568, 570, 572, 574-576, 591, 592, 597-600, 621, 623, 625, 629, 632, 635-655
 Serveis Tècnics d'Agricultura (Departament de Tècniques i Pràctiques Agrícoles): 337, 342, 343
 Serveis Tècnics de Ramaderia i Indústries Pecuàries: 596, 599
 Servei Tècnic de Millores Agrícoles: 81
 Servei Tècnic d'Hidràulica Agrícola: 81
 Sindicat Agrícola Avícola de Catalunya: 100n
 Sindicat Agrícola Catòlic de Manresa: 247n
 Sindicat Agrícola Catòlic de Riuderenes: 100n
 Sindicat Agrícola Catòlic de Sant Isidre (Bonastre): 109
 Sindicat Agrícola Comarcal de Martorell: 108n
 Sindicat Agrícola d'Agramunt i sa Comarca: 560n
 Sindicat Agrícola d'Aiguamúrcia: 100n, 286n
 Sindicat Agrícola d'Alcover: 108n, 560n
 Sindicat Agrícola d'Algàs d'Arnes: 100n
 Sindicat Agrícola de Bellvís: 248
 Sindicat Agrícola de Bràfim: 286n
 Sindicat Agrícola de Caldes de Montbui: 617
 Sindicat Agrícola de Callús: 261
 Sindicat Agrícola de Capçanes: 405
 Sindicat Agrícola de Castell d'Aro: 239n
 Sindicat Agrícola de Castelserà: 109
 Sindicat Agrícola de Catllar: 585
 Sindicat Agrícola de Cervera i sa Comarca: 291, 388
 Sindicat Agrícola de Figuerola: 286n
 Sindicat Agrícola de Garriguella: 47
 Sindicat Agrícola de Girona i sa Comarca: 100n
 Sindicat Agrícola de Gratallops: 109n
 Sindicat Agrícola de Guissona i sa Comarca: 406, 471, 472, 473, 529, 586, 588
 Sindicat Agrícola del Baix Ebre: 473
 Sindicat Agrícola del Bruc: 100n
 Sindicat Agrícola de l'Espolla: 584
 Sindicat Agrícola de Llançà: 108n
 Sindicat Agrícola de Lloret de Mar: 100n
 Sindicat Agrícola del Pallars: 473
 Sindicat Agrícola del Pla del Penedès: 405
 Sindicat Agrícola dels Guiamets: 229, 286
 Sindicat Agrícola de Malgrat de Mar: 617
 Sindicat Agrícola de Manlleu: 117, 163, 617
 Sindicat Agrícola de Moncada i Reixac: 617
 Sindicat Agrícola de Pinell de Brai: 108n
 Sindicat Agrícola de Pla de Cabra: 286n
 Sindicat Agrícola de Rajadell: 617
 Sindicat Agrícola de Rocafort de Querlat: 109
 Sindicat Agrícola de Rodonyà: 286n

- Sindicat Agrícola de Sabadell: 617
 Sindicat Agrícola de Sant Antoni Abat (la Granadella): 238, 262, 262n
 Sindicat Agrícola de Santes Creus: 108n, 286n
 Sindicat Agrícola de Sant Isidre (Artesa de Lleida): 109, 276, 277
 Sindicat Agrícola de Sant Isidre (Bot): 109
 Sindicat Agrícola de Sant Joan Despí: 617
 Sindicat Agrícola de Secuita: 617
 Sindicat Agrícola de Vilafranca del Penedès: 314
 Sindicat Agrícola de Vilamaniscle: 382n
 Sindicat Agrícola de Vila-rodona: 109, 286n, 560n
 Sindicat Agrícola de Vilassar de Mar: 617
 Sindicat Agrícola d'Horta: 617
 Sindicat Agrícola d'Ulldecona: 261
 Sindicat Agrícola Foment de la Ramaderia de Girona: 503
 Sindicat Agrícola Forestal d'Arbúcies: 361
 Sindicat Agrícola i Caixa Rural d'Alió: 100n, 286
 Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Falset: 47, 232, 583
 Sindicat Agrícola i Caixa Rural de l'Espluga de Francolí: 109
 Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Masroig: 109
 Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Nostra Dona d'Arnes: 100n
 Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Palau Sabardera: 100n
 Sindicat Agrícola i Caixa Rural de Sampedor: 109n
 Sindicat Agrícola la Fraternal (Albagés): 109
 Sindicat Agrícola la Unió Martorelles: 343
 Sindicat Agrícola l'Oliva Arbequina (Arbeca): 108n
 Sindicat Agrícola Obrer de Valls: 286n
 Sindicat Agrícola Popular de Sant Isidre (Nulles): 109n, 286n
 Sindicat Agrícola Pràctica d'Albatàrrec: 109
 Sindicat Agrícola Sant Pere Màrtir d'Ascó: 100n
 Sindicat Agrícola Social de Pals: 100n
 Sindicat Agrícola Unió de Rabassaires de Nalec: 593
 Sindicat Agrícola Vallmoll: 286n
 Sindicat Agrícola de Palau d'Anglesola: 47
 Sindicat Ausetà de Productors de Bestiar Porcí: 498n
 Sindicat de Criadors de la Cerdanya: 502
 Sindicat de Criadors de l'Alt Urgell: 500, 503, 594, 649
 Sindicat de Criadors del Pallars: 501
 Sindicat de Criadors de Vic: 506, 507
 Sindicat de Pagesos de Suïssa: 532
 Sindicat de Regants de l'Ebre: 130n
 Sindicat d'Exportadors de Vins (Reus): 43
 Sindicat General de Regants del Canal d'Urgell: 529
 Sindicat Oleícola Garrotxa Empordà: 362
 Sindicat Vinícola del Baix Priorat i Caixa Rural: 382n
 Societat Agrícola de Badalona: 100n
 Societat Canal d'Urgell: 469
 Stud-Book del Garanyó Català: 271
 Subdelagació del IACSI a Llagostera: 100n
 Sub-Institut Català del Vi: 393
 Unió Catalana d'Avicultors i Cunicultors de Catalunya: 511, 512, 568, 569
 Unió de Colliters d'Avellanès del Camp de Tarragona: 382, 382n, 397
 Unió de Rabassaires: 118, 361, 364, 367, 386-388, 490, 538-544, 544n, 545, 550, 558n, 560n, 643
 Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya (USA): 26, 359, 361, 362, 367, 376, 378, 379, 386, 388, 392, 489, 498, 499, 530, 539, 643, 649, 655
 Unió de Sindicats i Pagesos de Catalunya: 361
 Unió de Vinyaters de Catalunya: 46, 47, 100, 100n, 112, 271n, 361, 392
 Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR): 87
 Unió General de Treballadors (UGT): 358, 360, 542, 598
 Unió Provincial Agrària: 560n
 Unió Sindical Agrària (Bracelonès): 100n
 Unió Socialista de Catalunya (USC): 362, 365, 369, 400, 454, 538, 539, 540n, 543n, 550
 Viver Central Forestal (Lleida): 55

ÍNDIX DE QUADRES

SERVEIS DE L'ESTAT

Granja Experimental de Barcelona:	
Anàlisis realitzades (1895-1898)	34
Estació Enològica de Vilafranca del Penedès:	
Procedència dels alumnes (1913-1932)	41
Alumnes dels cursos anuals (1915, 1920 i 1925)	42
Estació Enològica de Reus:	
Mostres ingressades per particulars per analitzar (1909-1912)	45
Nombre de determinacions químiques (1909-1912)	45
Resum de consultes (1907-1913)	45
Comarques de procedència dels estudiants per endleg (1912-1920)	49
Serveis Agronòmics de l'Estat espanyol a Catalunya:	
Personal tècnic (1934)	57

CENTRES D'ENSENYAMENT

Escola Provincial d'Agricultura:	
Personal docent (1910)	127
Pla d'estudis de perit agrícola	128
Ensenyaments especials d'agricultura (1894-1910)	132
Pla d'estudis (1930)	340
Escola Elemental d'Experts Agrícoles:	
Pla d'estudis (1930)	347

Escola Superior d'Agricultura:

Programa dels estudis d'enginyer agrícola (1912-1913)	150
Pla d'ensenyament del grau d'enginyer agrícola (1920)	179
Pla d'ensenyament del grau d'enginyer agrícola (1923)	186
Pla d'ensenyament del grau superior (1925)	326
Pla d'ensenyament d'enginyer agrícola (1932)	416

Programa d'estudis de tècnic agrícola (1912)	154
Pla d'ensenyaments del grau de tècnic agrícola (1917)	169
Pla d'ensenyament del grau de tècnic agrícola (1920)	182
Programa d'ensenyament superior (1936)	607

Promocions d'enginyers agrícoles (1915-1919)	172
Promocions d'enginyers agrícoles (1919-1924)	191
Promocions de grau superior (1924-1931)	332
Promocions de grau superior (1931-1936)	424

Promocions de tècnics agrícoles (1913-1919)	173
Promocions de tècnics agrícoles (1919-1924)	192
Promocions de grau elemental (1924-1925)	333

Personal docent (1920)	178
Personal docent (1932-1933)	419

Cursets científics monogràfics (1919-1922)	197
Cursets especialitzats d'aplicació (1918-1921)	198
Cursos breus de l'any acadèmic 1927-28	331

Escola Mitjana d'Agricultura:

Personal docent	441
Pla d'ensenyament de perit agrícola (1932)	442
Programa d'ensenyament mitjà (1936)	610
Promocions de perits agrícoles (1932-1936)	443
Alumnes (1936-1937)	617
Alumnes (1937-1938)	618

Escola Pràctica d'Agricultura:

Promocions de regents agrícoles (1932-1936)	445
Ensenyament agrícola postescolar (1936)	611

Escola Superior de Zootècnia:

Pressupost	207
Pla d'estudis de l'Escola Superior de Zootècnia	208

Escola Domèstica Agrícola:	
Assignatures	213

Cursos Breus Especialitzats:	
Lliçons del Cursos de Ramaderia i Indústries derivades	161
Temes dels cursos de Viticultura i Enologia	161
Temes dels cursos de Terra Campa	162
Relació de cursos breus especialitzats (1915-1917)	164
Relació de cursos breus especialitzats (1918-1923)	219

SERVEIS TÈCNICS

Serveis Tècnics d'Agricultura:	
Organigrama dels Serveis Tècnics d'Agricultura (1917-1923)	225
Avantprojecte dels serveis del Departament d'Agricultura (1932)	449

Servei de Viticultura i Enologia:	
Camps experimentals pràctics establerts per la Mancomunitat	229
Conferències (1920-1923)	230
Campanya de poda del vinyat (1921)	231
Campanya de vinificació (1920 i 1922)	233
Campanya de vinificació (1934)	458
Campanya de vinificació (1936)	579
Vinificació del Celler Cooperatiu i Caixa Rural de Falset (1936-1937)	583

Servei de Terra Campa	
Camps experimentals pràctics establerts per la Mancomunitat	238
Campanya de sembra mecànica (1922)	241
Campanya contra la cuca de l'alfals (1922)	242
Camp Experimental Cerealícola de Cervera (1932-1935)	469
Camp Experimental Cerealícola Central de Caldes de Montbui (1933-1935) .	471
Camps Experimentals Cerealícoles Particulars (1933-1934)	473
Experimentació i difusió de llavors selectes (1933-1934)	474

Servei d'Arbres Fruiters:	
Camps experimentals pràctics establerts per la Mancomunitat	248
Conferències del Servei d'Arbres Fruiters (1918-1923)	249
Campanyes d'esporga d'olivera (1918-1923)	251
Campanya d'esporga de l'ametller (1922)	254
Campanya de lluita contra l'eruga de l'ametller (1919)	255
Campanya de lluita contra el diabló (1922)	255
Conferències de la campanya contra la mosca de l'oliva (1921)	257
Conferències de la campanya contra la mosca de l'oliva (1922)	258

Servei de Ramaderia:	
Concursos ramaders (1919-1923)	268
Concursos de bestiar (1932-1933)	496
Primer Concurs Avícola Català de Posta (1935)	509

Acció Social Agrària:	
Conferències del Servei d'Acció Social Agrària (1920-1923)	281
Intervenció en els reglaments de sindicats agrícoles (1920-1923)	284

Servei Forestal:	
Instàncies presentades al concurs de repoblació forestal	516

Laboratoris:	
Mostres analitzades pel Laboratori d'Anàlisi (1918-23)	297
Tipus mostres analitzades pel Laboratori d'Anàlisi (1921-1922)	298
Tipus de mostres analitzades pel Laboratori d'Anàlisi (1934)	520
Procedència de les mostres analitzades pel Laboratori de Patologia Animal (1921-1922)	301

INSTITUCIONS

Mancomunitat de Catalunya:	
Pressupostos (1914-1922)	88
Liquidació dels pressupostos especificats per capítols (1919-1923)	89
Partides anul·lades del pressupost d'agricultura (1923-1924)	310
Comparació dels capítols d'agricultura dels pressupostos (1923-24 i 1924-25)	311
Préstecs concedits per la Caixa de Crèdit Comunal a sindicats agrícoles (1918-1922)	109
Organigrama de l'ensenyament agropecuari (1912-1923)	139

Diputació de Barcelona:	
Organigrama dels serveis agraris (1930-1931)	337
Pressupostos en agricultura (1925-31)	338

Generalitat de Catalunya:	
Organigrama del Pla d'Organització Agrària de la Generalitat (1932)	371
Partides relacionades amb agricultura del pressupost de la Generalitat (1932-36)	374
Organigrama del Departament d'Agricultura (desembre 1936)	548
Nombre d'escoles agrícoles necessàries a Catalunya (1936)	606

PERSONAL TÈCNIC

Enginyers agrònoms:

Promoció d'enginyers agrònoms de (1861-1936) 59

Veterinaris:

Distribució comarcal (1935) 65

Enginyers i tècnics agrícoles:

Classificació d'activitats professionals 403

Distribució geogràfica de les empreses explotades per 404

Nombre de tècnics agrícoles necessaris a Catalunya (1936) 605





